

Aapislaulut musiikin ja lukutaidon näkökulmasta

Katariina Rapala

Kasvatustieteen ja
musiikkikasvatuksen
pro gradu -tutkielma
Kevätlukukausi 2019
Opettajankoulutuslaitos
Musiikin, taiteen ja kulttuurin
tutkimuksen laitos
Jyväskylän yliopisto

TIIVISTELMÄ

Katariina Rapala. 2019. Aapislaulut musiikin ja lukutaidon näkökulmasta. Kasvatustieteen ja musiikkikasvatuksen pro gradu -tutkielma. Jyväskylän yliopisto. Opettajankoulutuslaitos. Musiikin, taiteen ja kulttuurin tutkimuksen laitos. 118 sivua.

Tutkimuksen tarkoituksena oli selvittää aapislaulujen aiheita ja musiikillisia haasteita sekä miten laulujen avulla on tuettu lukutaidon oppimista viimeisen sadan vuoden aikana. Tutkimusaineisto koostui kahdeksasta aapisesta ja niiden nuottiliitteistä vuodesta 1923 vuoteen 2016, joissa oli aapislauluja yhteensä 208. Tutkimusmenetelmänä oli sisällönanalyysi, jonka avulla aapislaulujen aiheet kategorisoitiin ja selvitettiin, miten aakkoslaulut tukevat lukutaidon oppimista. Nuotinnoksille tehtiin myös sisällönanalyysi, jonka perusteella selvitettiin laulujen musiikillisia haasteita.

Laulujen aiheet jakautuivat 24 kategoriaan, joista suurin oli luonto ja eläimet. Suurimmat kategoriat olivat samoja ajasta riippumatta, pienemmissä kategorioissa ja kategorioiden sisällä muutos ajassa oli havaittavissa. Vanhimmat nuottiliitteet olivat musiikillisesti haastavia oppilaille ja opettajalle. Peruskouluaijana laulujen haastavuus on laajentunut lauluihin liitettyihin tehtäviin ja opettajalle annettuihin tarkkoihin didaktisiin ohjeisiin. Lukutaitoa tuettiin laulujen avulla vahvistamalla kirjaintuntemusta, kirjainäännestäävyyttä sekä äänteitä harjoittelemalla, lisäksi lukutaitoa tuettiin musiikillisin keinoin.

Aapislaulut kuvastavat hyvin aikaansa, sen arvomaailmaa sekä lapsen arkea eri aikoina. Musiikillisesti laulut ovat helpottuneet, mutta samalla käyttötavat ovat monipuolistuneet lauluihin liitettyjen tehtävien myötä. Erityisesti peruskouluajan aapislaulujen avulla voidaan tukea lukutaidon kehittymistä. Aapislaulut osoittautuivat monipuoliseksi oppimateriaaliksi musiikin ja äidinkielen tunneille, mahdollisesti myös muihin oppiaineisiin.

Avainsanat: aapislaulut, musiikilliset sisällöt, lukemaan oppiminen, alkuopetus

SISÄLTÖ

1	JOHDANTO	6
2	LAULUNOPETUS ALKUOPETUKSESSA	8
2.1	Koululaulujen historia	8
2.1.1	Luostarikouluista kansakouluihin	8
2.1.2	Kansansivistyksen aikakausi	9
2.1.3	Kohti tasa-arvoista koulutusta.....	11
2.2	Peruskoulun aikakausi.....	13
3	LAULUTAITO	15
3.1	Laulutaidon kehittyminen.....	15
3.2	Laulun opettaminen	18
3.3	Musiikin yhteys kielen oppimiseen	20
4	LUKEMAAN OPPIMINEN JA OPETTAMINEN	24
4.1	Lukutaidon kehitysvaiheet.....	24
4.2	Lukutaitoa ennustavat tekijät	26
4.2.1	Kielellinen tietoisuus.....	26
4.2.2	Kirjaintuntemus	32
5	TUTKIMUSASETELMA	34
5.1	Tutkimustehtävä ja tutkimuskysymykset.....	34
5.2	Aineisto	35
5.3	Aineiston analyysi	36
5.4	Luotettavuus.....	39
5.5	Tutkijan rooli ja tutkimuksen eettisyys	40
6	TULOKSET	42
6.1	Laulujen aiheet	42

	4
6.1.1	Laulujen kategoriat aapisissa 48
6.1.2	Laulujen aiheet eri aikoina 50
6.2	Laulujen musiikilliset haasteet 51
6.2.1	Nissinen, Lasten lukukirja (1899) 51
6.2.2	Niemi, Genezt & Pylkkänen, Kodin ja koulun ensimmäinen kirja (1927)..... 52
6.2.3	Salo, Meidän lasten aapinen (1936) 53
6.2.4	Haavio, Konttinen & Oksala, Iloinen aapinen (1944) 54
6.2.5	Öljymäki, Laulaen lukemaan (1947) 55
6.2.6	Huovi, Töllinen & Wäre, Iloinen aapinen (1990) 56
6.2.7	Wäre ym., Pikkumetsän aapinen (2006) 58
6.2.8	Wäre, ym., Apilatien aapinen (2014)..... 61
6.2.9	Musiikilliset haasteet eri aikoina 63
6.3	Laulut lukemaan oppimisen näkökulmasta 66
6.3.1	Aakkosten luettelulaulut 67
6.3.2	Aakkosilla riimittelevät laulut 68
6.3.3	Äännettä toistavat laulut 69
6.3.4	Temaattiset laulut 70
6.3.5	Lukutaidon tukeminen musiikillisesti..... 70
7	POHDINTA..... 72
7.1	Laulujen aiheet 72
7.2	Musiikilliset haasteet..... 77
7.3	Laulut lukemaan oppimisen näkökulmasta 83
7.3.1	Lukutaidon tukeminen laulujen sanoituksissa 83
7.3.2	Lukutaidon tukeminen musiikillisesti..... 86
7.4	Tulosten luotettavuus 88

8 LOPUKSI	90
LÄHTEET	93
TUTKIMUSMATERIAALI.....	97
LIITTEET.....	99
Liite 1. Eri kategorioiden laulujen määrät aapisissa.	99
Liite 2. Nuottiliitteiden laulut ja niissä esiintyvät kategoriat	108

1 JOHDANTO

Lukemaan oppiminen on tärkeä tavoite alkuopetuksen aikana ja aapisella on merkittävä rooli lukutaidon hankkimisessa. Moniin aapisiin on liitetty oheismateriaaliksi lauluja, joilla pyritään tuomaan vaihtelua ja viihdettä oppitunteihin, mutta myös opettamaan aakkosia. Itselleni on jäänyt mieleen omat ensimmäisen luokan äidinkielen tuntini aapisessa olevien laulujen ansiosta, ja tästä syystä olen kiinnostunut juuri aapislauluista.

Aapisia on aiemmin tutkittu paljon erityisesti pro gradu -tutkielmissa. Näissä aapisten sisältöjä on tutkittu esimerkiksi perheen (ks. Ritari, 2003) sekä sukupuolen (ks. Mattila, 2003; Ruokonen, 2010) näkökulmasta. Väitöskirjoissa aapisia on analysoitu esimerkiksi niiden kansanopetuksellisten tehtävien näkökulmasta (ks. Kotkaheimo, 1989). Myös suomalaisia lasten- ja koululauluja, sekä koulujen laulunopetusta on tutkittu erilaisista näkökulmista. Esimerkiksi Kosonen (2011, 2014) ja Pajamo (2013) ovat tutkineet koulujen laulunopetuksen historiaa sekä laulussa käytettyjä oppimateriaaleja.

Vaikka aapisia ja koululauluja on tutkittu paljon, eivät aapislaulut ole olleet varsinaisena tutkimuskohteena, siitäkin huolimatta, että laulut ovat olleet aapisten osana jo pitkään. Laulut ovat mukana aapisissa monipuolistamassa oppimateriaalia ja -sisältöjä. Tämä tutkimus kohdistuu aapislauluihin ja niiden sisältöihin.

Musiikilla on välineellistä hyötyä oppimisen kannalta (ks. Ruokonen, 2016). Musiikin on todettu myös vaikuttavan aivotoimintaan. Esimerkiksi Moreno ja Besson (2006) tutkivat musiikin vaikutusta puheen sävelkorkeuksien hahmottamiseen. Tutkimuksessa selvisi, että jo kahdeksan viikon aikana kaksi kertaa viikossa annettu musiikinopetus muokkasi lasten kuulokykyä niin, että muutokset näkyivät sekä musiikin että kielen havaitsemisen aivomekanismeissa. (Moreno & Besson, 2006.) Suomessa aihetta on tutkinut väitöskirjassaan esimerkiksi Linnavalli (2019), jonka tutkimuksessa selvisi, että 5-6-vuotiaille lapsille päiväkodissa tarjottu musiikkikasvatus näyttäytyi kontrolliryhmään verrattuna nopeampana kielellisenä kehityksenä. Kehitys

kielellisissä taidoissa näkyi äänteiden prosessoinnissa sekä sanavarastoon liittyvissä tehtävissä (Linnavalli, 2019). Tällaisten tutkimustulosten perusteella voidaan pohtia musiikin hyödyllisyyttä myös lukemaan opettamisen tukena.

Koska aapislauluja ei ole aiemmin tutkittu, on uuden tiedon luominen merkityksellistä erityisesti alkuopettajille, joilla aapislaulut voivat kuulua jopa päivittäin oppitunteihin. Aapislauluilla on nyt jo satavuotinen historia, joten tiedon tuottaminen ja kokoaminen näistä lauluista on tärkeää myös musiikkikasvattajien tarpeisiin. Aapislaulujen erilaisten sisältöjen esille nostaminen vahvistaa aapislaulujen merkitystä oppimateriaalina ja kannustaa hyödyntämään niitä aiempaa enemmän nimenomaan oppimisen apuvälineenä viihteellisen välitoiminnan sijasta.

2 LAULUNOPETUS ALKUOPETUKSESSA

2.1 Koululaulujen historia

Suomalaisen musiikkikasvatuksen historia voidaan Kososen (2012a) mukaan jakaa neljään vaiheeseen. Ensimmäinen vaihe, kirkon ohjaamisen aika, alkaa keskiajan luostarikouluista ja jatkuu vuoteen 1858 saakka. Toinen vaihe, kansansivistyksen aikakausi alkaa Jyväskylän seminaarin perustamisesta 1863 ja Kosonen näkee tämän 90 vuoden mittaisen vaiheen merkittävimpänä ajanjaksona koulun laulunopetuksen sisällön ja aseman kannalta. Kolmas vaihe sijoittuu toisen maailmansodan jälkeiseen aikaan, jolloin jälleenrakentamisen ohella pyrittiin hyvinvointiyhteiskunnan ja tasa-arvoisen koulutuksen luomiseen. Musiikkikasvatuksen kannalta merkittävää oli opetusmenetelmien monipuolistuminen sekä koulusoitinten tuleminen osaksi musiikinopetusta. Viimeinen vaihe alkaa ensimmäisestä peruskoulun opetussuunnitelmasta, vuodelta 1970, jolloin oppiaine laulu muuttui oppiaineeksi musiikki. (Kosonen, 2012a.)

2.1.1 Luostarikouluista kansakouluihin

Kosonen (2012c) kirjoittaa, että kirkon ohjaamisen aika ajoittui keskiajan luostarikouluista aina vuoteen 1858 saakka, jolloin perustettiin ensimmäinen suomenkielinen oppikoulu. Koska luostarikoulujen oppilaat toimivat avustajina jumalanpalveluksissa, oli laulu luostarikouluissa tärkeä oppiaine ja lauluharjoituksia oli päivittäin. Uskonpuhdistuksen myötä laulun arvostus kasvoi entisestään ja vuoden 1571 koulujärjestyksessä laulua olikin jopa 13 tuntia viikossa. Lauluopetuksella tähdättiin jumalanpalveluksissa laulamiseen, joka oli osa koulunkäyntiä. (Kosonen, 2012c.)

1600-lukua voidaan Kososen (2012c) mielestä pitää jopa koululaulujen loistokautena. Koko vuosisadan ajan laulunopetusta oli päivittäin huolimatta muutoksista koulujärjestyksessä ja koulumuodoissa. Opetuksessa keskeisenä osana olivat erityisesti kirkkolaulut ja virret. Samaa linjaa sekä tuntimäärien

että sisältöjen osalta jatkoi vuoden 1724 koulujärjestys, vaikka laulunopetuksen arvostus olikin laskenut ja laulu nähtiin pääasiassa virkistykseenä muun koulutoimen keskellä. (Kosonen, 2012c.)

Kosonen (2012c) esittelee merkittävänä koulutuksen kehittymisen vuosikymmenenä 1840-luvun, jolloin syntyi useita erilaisia koulumuotoja; ruukinkouluja ja kartanonkouluja, käsityöläisten sunnuntaikouluja, köyhäinkouluja sekä pikkulastenkouluja ja pyhäkouluja. Laulua ei ollut varsinaisena oppiaineena, mutta uskonnonopetukseen sisältyi virsilaulua. Laulunopetuksen määrä ja sisällöt olivatkin riippuvaisia opettajan osaamisesta ja kiinnostuksesta. (Kosonen, 2012c.) Laulunopetus ja sen taso on siis voinut olla hyvin vaihtelevaa, jos sitä on ollut lainkaan.

Haasteena suomenkieliselle laulunopetukselle oli Kososen (2014) mukaan suomenkielisten laulujen puute. Jo ennen kansakouluasetusta Heinrich Wächter vastasi haasteeseen toimittamalla suomalaisen koululauluston, ja häntä voidaankin pitää ensimmäisenä suomalaisen musiikkikasvatuksen uudistajana. Wächterin toimittama koululaulusto, *50 Koulu-Laulua*, julkaistiin 1864. Tämä ensimmäinen suomalainen koululaulukirja toimi merkittävänä suunnanantajana myöhemmälle laulunopetukselle. Aiemmin vain virsilauluun painottunut opetus sai rinnalleen kansanlaulut, isänmaalliset laulut, lastenlaulut sekä leikki- ja liikuntalaulut. (Kosonen, 2014.)

2.1.2 Kansansivistöksen aikakausi

Vuonna 1866 laulunopetuksesta tuli Häyrysen (2010) mukaan pakollinen oppiaine kansakoulun kaikilla luokka-asteilla Uno Cygnaeuksen kansakouluasetuksen myötä. Cygnaeuksen ajatuksissa koululauluilla oli tärkeä rooli suomalaisen identiteetin kasvattajana ja kansallishengen lietsojana. (Häyrynen, 2010.) Kosonen (2014) tuo esille, että Cygnaeus näki laulunopetuksen tavoitteena lisäksi uskonnollisen tunteen heräämisen sekä mielen virkistymisen ja jalostumisen. 1900-luvun alkupuolen opetussuunnitelmissa laulu nähtiin kuitenkin lähinnä tilapäisvirkistykseenä (Kansakoulun opetussuunnitelmakomitea, 1916; 1925). Oleellista näiden

opetussuunnitelmien perusteella oli, että laulujen aiheet liittyivät muuhun opetukseen, ja laulutunneilla opittuja lauluja kannustettiin hyödyntämään esimerkiksi retkillä.

Laulutaito on ollut merkittävässä asemassa myös kansakouluopettajien koulutuksessa. Halilan (1963) mukaan Jyväskylän seminaarin syntyessä vuonna 1863 kolmena tärkeimpänä oppiaineena pidettiin äidinkieltä, käsityötä ja musiikkia. Seminaariin hakiessa laulutaitoiset olivat vuoteen 1920 asti erityisasemassa muihin nähden ja laulu oli seminaarin musiikinopetuksessa pääpainon kohteena. Kun säveltäjänäkin tunnetuksi tullut Hannikainen otti vastuun seminaarin musiikin opetuksesta vuonna 1893, ei laulu ollut opiskelijoille enää virkistysaine, vaan työlästä opiskelua. Laulua oli 1900-luvun alun seminaarissa tuntimääräisesti toiseksi eniten ja ainoastaan äidinkieltä oli enemmän kuin laulua. (Halila, 1963.) Halilan (1963) historiikin perusteella näyttääkin siltä, että laulutaito on ollut yksi tärkeimmistä kansakouluopettajilta vaadituista taidoista ja laulun merkitys seminaarin opetuksessa on ollut suuri.

Kuten Kosonen (2014) toteaa, seminaarin ensimmäiset musiikin lehtorit, Erik August Hagfors ja Pekka Juhani Hannikainen loivat pohjan seminaarin musiikinopetukselle ja heidän työnsä jälki on näkynyt suomalaisessa musiikkikasvatuksessa aina peruskouluun saakka. Varsinkin Hannikaisella on ollut suuri merkitys laulun oppimateriaalien luojana. Hän julkaisi useita koululauluvihkoja, joihin hän myös itse sävelsi lauluja, ja lähtökohtana näissä laulukokoelmissa oli lapsen ajatus- ja elämysmaailma. *Sirkkuset* -laulukirjoja Hannikainen julkaisi yhteensä seitsemän kappaletta ja niiden lisäksi *Laulutoveri* -nimisen lauluston vuonna 1910. (Kosonen, 2014.)

Kososen (2014) mielestä Hannikainen on ollut merkittävä myös laulunopetuksen suunnannäyttäjänä. *Sirkkusten* tarkoituksena oli tarjota suomalaista koululaulumateriaalia, mutta myös luoda pohjaa nuotinvaraiselle laulunopettamiselle kuulonvaraisen oppimisen sijaan. *Sirkkuset* ovatkin sävellajeiltaan helppoja ja myös etenevät loogisesti, helpommista kohti vaikeampia lauluja. Vaikka Hannikainen koki laulutaidon teoriaosaamista tärkeämpänä, hänen näkemyksensä oli, että ollakseen järjestelmällistä

laulunopetus vaatii myös musiikkiopin käsittelemistä lauluharjoitteiden ohella. (Kosonen, 2014.)

Laulut ovat pitkään luoneet ja luovat edelleen kuvaa edustamansa ajan yhteiskunnasta, koululaitoksesta ja arvomaailmasta. Tuomaala (2010) kirjoittaa, että kansakouluaikana yleisenä pyrkimyksenä oli kasvattaa puhtaita, terveitä ja reippaita lapsia. Näihin tavoitteisiin pyrittiin erilaisten kertomusten, runojen ja laulujen avulla, joita oppilaat opettelivat paljon ulkoläksyinä. Kansakoulussa virsikirjojen rinnalla kulkivat lapsille suunnatut, kuvitetut luku- ja laulukirjat. Kansakoulun laulunopetuksella olikin suuri merkitys lastenlaulukulttuurin leviämisenä Suomessa. (Tuomaala, 2010.) Häyrysen (2010) mukaan koululaulujen perusteemat olivat ympäri Suomen hyvin samanlaiset. Laulukirjoissa oli hengellisiä ja isänmaallisia lauluja, työhön, koulunkäyntiin ja yleiseen reippauteen liittyviä lauluja, kansanlaulusovituksia ja luontoaiheisia lauluja. Laulut aiheineen olivat vahvaa kansalaiskasvatusta kohti ihanteellista Suomen kansalaista. (Häyrynen, 2010.) Laulujen rooli osana ajan arvokasvatusta onkin ollut selvä.

Häyrynen (2010) jatkaa, että Suomessa täysin uudentyylinen koululaulujen perinne alkoi 1930-luvulla, jolloin aapiskirjoihin alkoi ilmestyä aapisen loruihin ja runoihin yhdistyviä lastenlauluja. Erityismaininnan tästä uudenaikaisesta lastenmusiikin perinteestä saavat Olavi Ingman sekä Olavi Pesonen, joista jälkimmäinen sai kiitosta varsinkin siitä, että laulut olivat raikkaita ja niiden huumori lasten tasoista. (Häyrynen, 2010.) Sekä Ingman että Pesonen ovat myös osana tämän tutkimuksen tutkimusaineistoa.

2.1.3 Kohti tasa-arvoista koulutusta

Kosonen (2012b) tuo esille, että toisen maailmansodan jälkeen myös koululaitoksissa osallistuttiin jälleenrakennukseen, jolla pyrittiin hyvinvointiyhteiskunnan luomiseen. Samaan aikaan koulutuksen arvostus kasvoi, vaikka yleisesti koulutustaso olikin vielä alhainen. Musiikki oppiaineena ei ollut vielä syntynyt, vaan oppiaineen nimi oli laulu, jonka

rinnalla kulki musiikkioppi eli musiikin teorian opiskelu. Lauluja opeteltiin kuulonvaraisesti ja niitä harjoiteltiin myös ulkoläksyinä. (Kosonen, 2012b.)

Kuten Häyrynen (2010), myös Kosonen (2012b) toteaa Olavi Ingmanin vaikuttaneen merkittävästi suomalaisen musiikkikasvatuksen historiaan ja laulunopetukseen. Hänen näkemyksensä oli, että laulunopettamisessa tulisi lähteä liikkeelle lasten omasta kokemusmaailmasta. Laulunopetuksen tavoitteena Ingman piti musiikillisten perustietojen ja -taitojen oppimista, laulutaidon kehittämistä, perinteisten kansalaistietoon kuuluvien laulujen oppimista sekä ymmärrystä siitä, että laulu voi olla elämän ilon aihe. Lisäksi Ingman koki tärkeäksi, että laulu ja musiikki kuuluu kaikille, eikä vaan musikaalisille ihmisille. (Kosonen, 2012b.)

Sodan jälkeiset laulukirjat olivat Kososen (2012b) mukaan perinteisiä koululaulukirjoja, jotka toimivat myös kodin yleislaulukirjoina. Näitä kirjoja käytettiin aina 1950-luvulle, joitakin jopa 1960-luvulle saakka. Kirjoissa oli lauluja elämän eri tilanteisiin liittyen, mutta aiheiltaan ne kuvastivat hyvin vahvasti aikansa koululaitoksen arvomaailmaa. Kirjat sisälsivät lauluja kolmesta pääaiheesta: kodista, uskonnosta ja isänmaasta. Näiden alle sijoittuivat muut teemat kuten luonto, työ, leikki, kouluvuoden kierto, juhlat, raittius sekä heimokansat ja kansainvälisyys. Oppilailla ei ollut omia laulukirjoja vaan opetus tapahtui pääasiassa korvakuulolta harmonin säestyksellä ja laulujen ambitus saattoi kulkea jopa välillä g - e2. (Kosonen, 2012b.) Laulut eivät olleetkaan lapsilaulajalle helppoja, sillä ääniala varsinkin alkuopetusikäisellä lapsella on selvästi tätä suppeampi. Lasten äänialaa käsitellään tarkemmin tässä tutkimuksessa luvussa 3.2.

Pajamo (2013) kirjoittaa, että 1950-luvulla alkoi ilmestyä uudenlaisia laulukirjoja, kun laulunopetukseen kaivattiin uudistuksia. Laulukirjojen edistäjinä toimivat erityisesti Jorma Pukkila ja Matti Rautio. Heidän vuonna 1958 toimittamaansa *Musiikkia oppimaan* -kirjaan kuului olennaisesti maailmanlaajuisestikin käytetty, saksalaisen musiikkipedagogi Carl Orffin laatima koulusoittimisto. *Musiikkia oppimaan* -kirjan tekijöiden ajatuksena oli, että nämä Orffin soittimet kiinnostaisivat lapsia, avartaisivat lasten musiikillista

ymmärrystä ja innostaisivat musiikin uudenlaiseen oppimiseen. Soittimet mahdollistivatkin esimerkiksi rytmien opetteluun aiempaa paremmin. (Pajamo, 2013.) Ajan opetussuunnitelmassa laulunopetus nähtiin kuitenkin edelleen pääasiassa virkistäjänä sekä esteettisenä kasvattajana (Kansakoulun opetussuunnitelmakomitea, 1952).

Vaikka laulujen kokonaissisältö Kososen (2012b) mukaan oli hyvin samankaltainen kuin aiemminkin, oli kirjoissa huomioitu kouluikäisen kehitysvaiheet aiempaa paremmin. Sekä vanhemmissa että 1950-luvulla ilmestyneissä laulukirjoissa kulkee myös samoja, perinteisiä lauluja, esimerkiksi Hannikaisen *Oravan pesä* ja *Suojelusenkeli*. Näiden lisäksi ajan koululaiset muistavat tunneilta maakuntalaulut, sekä isänmaalliset laulut, jotka sodan jälkeen auttoivat sodassa mukana olleita opettajia kuntoutumaan. (Kosonen, 2012b.)

2.2 Peruskoulun aikakausi

1970-luvulta ja koko peruskoulun ajalta puuttuu vielä musiikinopetuksen historiallinen tutkimus. Opetussuunnitelmat, musiikin oppikirjat ja ajan lastenlaulukulttuuri voivat kuitenkin kertoa osansa musiikista, sen opetuksesta ja sisällöistä. Pajamon (2013) mielestä erityisesti *Musica* -kirjasarja toimi siirtymänä kansakoulusta kohti peruskoulua. Kirjasarja erosi huomattavasti kansakouluajan laulukirjoista, sillä *Musica* -sarjassa eri luokka-asteille oli suunnattu eri laulukirja, kun kansakouluajana taas samaa laulukirjaa käytettiin koko kouluajan. (Pajamo, 2013.)

Laulunopetuksen asema muuttui peruskoulu-uudistuksen myötä, jolloin oppiaine laulu muuttui oppiaineeksi musiikki (Peruskoulun opetussuunnitelmakomitean mietintö, 1970). Kyseisessä opetussuunnitelmassa tärkeänä nähtiin opetettavien sisältöjen muotoutuminen mielekkäiksi kokonaisuuksiksi. Samaa linjaa jatkoi myös vuoden 1985 opetussuunnitelma, jossa musiikki yhdistettiin kokonaisopetukseen ja sitä kannustettiin hyödyntämään luovuuden ja ilmaisun keinona. Musiikinopetukseen kuuluivat

osana lisäksi lorut, sadut ja puhekaanonit. (Kouluhallitus, 1985.) Tällaisten sisältöjen voidaan katsoa integroivan myös äidinkieltä osaksi musiikkia.

1970 -luvulla lastenlaulujen sanoitukset alkoivat muuttua vastaamaan uudenlaista lapsikäsitystä, joka Henrikssonin (2010) mukaan oli vahvasti yhteiskunnallisena puheenaiheena. Lapset alettiin nähdä yksilöinä ja tottelevaisuuskasvatuksen korvasi malli, jossa lapsen oma tahto ja itsenäisyys otettiin huomioon. Ajatusmaailman muutos näkyi myös lastenlauluissa. Opettavaiset laulut saivat siirtyä sivuun ja laulujen aiheita alettiin ottaa lasten maailmasta ja lauluja sävellettiin myös lasten itse kertomiin satuihin ja loruihin. (Henriksson, 2010.)

Henriksson (2010) tuo esille, että sanoitusten ohella lastenlauluissa tapahtui myös musiikillisia muutoksia. Vaikutteita lastenlauluihin saatiin niin taidemusiikista, afroamerikkalaisesta rytmimusiikista, kuin jazzista ja erilaisista etnisistä musiikkityyleistäkin. Erityisesti tämä näkyi lastenlaululevyillä käytettyjen instrumenttien monipuolistumisena. (Henriksson, 2010.)

Muutokset lapsikäsitksessä näkyivät myös peruskouluajan opetussuunnitelmissa, joissa leikki nousee selvästi esille alkuopetuksessa. Vuoden 1994 opetussuunnitelmassa alkuopetuksessa tärkeäksi nähtiin juuri leikinomaisuus ja elämyksellisyys. Musiikki tuodaan esille erityisesti luovuuden ja tunne-elämän kehittäjänä, ja musiikintunteihin kuuluvat leikit nähdään tärkeänä sosiaalisten taitojen kasvattajana. (Opetushallitus, 1994.) 2000-luvun opetussuunnitelmissa (Opetushallitus, 2004; 2014) tuodaan edelleen esille opetuksen kokonaisvaltaisuus musiikin alkuopetuksen yhteydessä. Vuoden 2004 opetussuunnitelma korostaa lisäksi äänenkäytön harjoittelua eri tavoin, kuten puhuen, loruillen, laulaen ja leikkien. Viimeisin opetussuunnitelma (Opetushallitus, 2014) korostaa näiden lisäksi myös oppilaan omaa toimijuutta ja osallisuutta osana koulun arkea ja juhlaa.

3 LAULUTAITO

3.1 Laulutaidon kehittyminen

Pihkanen (2011) korostaa, että laulutaito ei ole synnynnäinen, vaan opittavissa oleva taito. Laulutaidon kehittyminen vaatii kuitenkin harjoittelua. Mitä enemmän lapsella on mahdollisuuksia laulamiseen, sitä paremmaksi hän kehittyy ja todennäköisesti myös nauttii laulamista enemmän. (Pihkanen, 2011.)

Ahonen (2004) näkee, että musiikin oppiminen tapahtuu suurelta osin formaalien oppimistilanteiden ulkopuolella, kun lapsi sopeutuu ympäristönsä äänimaailmoihin. Ympäristön tarjoamalla musiikillisilla ärsykkeillä onkin suuri merkitys. Lapset oppivat musiikkia spontaanisti, ilman järjestelmällistä ohjausta, esimerkiksi taustalla soivan radion tai television välityksellä. Myöhemmin tämä vaikuttaa heidän oppimiseensa siten, että tietyn tyyppiset musiikilliset rakenteet ovat helpommin omaksuttavissa kuin toiset. (Ahonen, 2004.) Tällä perusteella olisikin tärkeää kiinnittää huomiota siihen, millaista musiikillista ympäristöä lapselle tarjotaan niin kotona kuin koulussa.

Ahosen (2004) mielestä lasten laulamissa voidaan erottaa kolme vaihetta: spontaanin laulun vaihe, jäljittelyvaihe ja tonaalisuuden omaksumisen vaihe. Spontaanin laulun vaihe alkaa lasten ensimmäisistä musiikillisista tuotoksista, jokeltelulauluista, jotka ovat reaktioita lapsen kuulemiin miellyttäviin ääniin. Spontaaniksi lauluksi voidaan kutsua lapsen oma-aloitteista laulua, joka tuotetaan ilman vanhempien ohjausta tai aloitetta. (Ahonen, 2004.)

Lapsi alkaa tuottaa varsinaisia spontaaneja lauluja Ahosen (2004) mukaan yleensä vuoden-puolentoista vuoden ikäisenä. Aluksi laulut ovat yksittäisiä tavuja, mutta hiljalleen lapsi hyödyntää niissä myös oppimia sanoja. Melodisesti laulut rakentuvat muutamista motiiveista, joita toistamalla lapsi voi

laulaa pitkään. Kahden–kolmen vuoden ikäinen lapsi laulaa jo pidempiä spontaaneja lauluja, jotka ovat usein kytköksissä leikkiin tai liikkeeseen. Laulut ovat hyvin yksinkertaisia; niissä toistuu sama rytmikuvio, varsinaista melodiaa ei ole havaittavissa, eikä lauluissa ole selkeää alkua tai loppua. (Ahonen, 2004.)

Jäljittelyvaiheessa lapsi alkaa Ahosen (2014) mukaan matkia ja jäljitellä toistuvasti kuulemiaan melodioita. Useimmiten nämä ovat standardilauluja, eli kulttuurille tyypillisiä lastenlauluja. Tutut lastenlaulut sekoittuvat aluksi lapsen omaan spontaaniin lauluun, mutta muuttuvat hiljalleen ensisijaiseksi laulun välineeksi. (Ahonen, 2004.) Suomalaisessa laulukulttuurissa tällaisia standardilauluja voisivat olla esimerkiksi *Tuiki, tuiki tähtönen* tai *Hämä-hämähäkki*.

Ahosen (2004) kuvaamassa jäljittelyvaiheessa lapsen musikaalisuudessa tapahtuu myös merkittävä muutos egosentrisestä musiikista yhteiseen musiikkiin ja musiikista tulee sosiaalinen ilmiö. Lapsi ei enää laula vain itsekseen ja itselleen, vaan pyrkii toistamaan kuulemaansa laulua, laulamaan yhdessä ja laulamaan muille. Laulamista tulee tietoisempaa verrattuna spontaanin laulun vaiheeseen. Koska lapset haluavat oppia kuulemiaan lauluja, haluavat he kuunnella samaa laulua kerta toisensa jälkeen uudestaan. Toistuvasti kuulemiensa laulujen avulla lapset ennen pitkää oivaltavat säveljärjestelmään liittyvän säännönmukaisuuden. (Ahonen, 2004.) Saman laulun kuunteleminen ja laulaminen lapsen kanssa yhä uudestaan onkin tällä perusteella tärkeä osa musiikillista kasvatusta.

Kolmas Ahosen (2004) nimeämä laulutaidon kehityksen vaihe, tonaalisuuden omaksumisen vaihe, ajoittuu suunnilleen esi- ja alakouluikään. Lapsen melodian hahmottamista alkaa hiljalleen ohjata diatoninen asteikko, johon yksittäiset sävelet liittyvät. Diatoninen asteikko vaikuttaa myös laulujen oppimiseen, kun lapsen ei enää tarvitse hahmottaa ja opetella yksittäisiä sävelkatkelmia, vaan taustalla vaikuttava asteikko auttaa laulun hahmottamisessa. Tästä syystä myös laulun sävelpuhtaus paranee. (Ahonen, 2004.)

Useimmiten laulua arvioidaan juuri sävelpuhtauden perusteella. Ahonen (2004) huomauttaakin, että tutkimusten valossa vallitsee yksimielisyys siitä, että lasten ikä ja sävelpuhtaus ovat kytköksissä toisiinsa. Iän kasvaessa myös sävelpuhtaus paranee. Erityisen merkittäviä muutoksia sävelpuhtaudessa tapahtuu juuri peruskoulun ensimmäisten luokkien aikana. (Ahonen, 2004.) Olisikin hyvä, että myös alkuopetuksessa toimivat opettajat tiedostaisivat tämän.

Welch (1986) kirjoittaa laulutaidon kehittyvän viiden tason kautta. Ensimmäisellä tasolla laulujen sanat ovat melodiaa merkityksellisempiä. Tällä tasolla laulussa tapahtuu vain vähän sävelkorkeuden muutoksia ja lapsi toistaa sanoja itselleen mukavalla sävelkorkeudella. Toisella tasolla laulussa tapahtuu jo vähän sävelkorkeuden muutoksia, jotka saattavat olla linjassa laulettuun melodian kanssa. Lapsi myös alkaa tiedostaa omat mahdollisuutensa äänen kontrollointiin. Kolmannella tasolla lapset pyrkivät aktiivisemmin kontrolloimaan omaa lauluaan ja ohjaamaan sitä kohti oikeaa melodiaa. Laulu noudatteleeekin melodian kulkua ja lapsi osuu paremmin oikeille sävelkorkeuksille. (Welch, 1986.)

Neljännellä Welchin (1986) kuvaamalla tasolla lapselta luonnistuu jo tarkempi sävelkorkeuksien säätäminen. Laulu noudattaa melodiakulkua ja on puhtaudeltaan lähellä oikeaa. Lapsen ääniala on kuitenkin vielä kapea ja erityisesti sen ääripäissä sävelpuhtauden oikeana pitäminen on haasteellista. Viimeisessä vaiheessa sävelpuhtaudessa tai melodian seuraamisessa ei tapahdu merkittäviä virheitä. Myös lapsen ääniala on laajentunut. Tämän viimeisen tason saavuttamisen jälkeen laulutaidon kehittyminen jatkuu kohti monimutkaisempia musiikkityylejä, säestyksen kanssa laulamista ja laulamista nuotista ilman etukäteen harjoittelua. (Welch, 1986.)

Laulua opetettaessa ryhmässä voi olla laulajia usealta eri taitotasolta, mikä näyttäytyy haasteena esimerkiksi oppimateriaalien valinnassa. Osa lapsista saattaa esimerkiksi omata vielä kapean äänialan, kun osa taas kaipaa jo haasteellisempaa laulumateriaalia ja kykenee laulamaan laajemmalla äänialalla. Laulun opettamisessa onkin Welchin (1986) mukaan tärkeää huomioida, millä

tasolla lapsen laulutaidon kehitys on. Opettajan tulee myös tiedostaa, että heikompi suoriutuminen laulussa ei tarkoita puutteita musikaalisuudessa vaan alemmaa laulutaidon kehitystasoa. (Welch, 1986.)

Laurence (2001) toteaa, että lasten kyky tuottaa ja toistaa rytmisiä ja melodisia kuvioita, sekä laulaa harmonioita kehittyvät aiemmin ja laajemmiksi, kuin mitä yleisesti on ajateltu. Yhdeksän-kymmenvuotiaana lapsi osaa toistaa monimutkaisiakin melodioita ja rytmejä, he osaavat laulaa hyvällä intonaatiolla ja pystyvät heittäytymään erilaisiin ja eri kulttuurien musiikkityyleihin. Tuossa iässä lapset osaavat myös hahmottaa sointivärejä ja pystyvät itse tuottamaan erilaisia ääniä. Laurence (2001) korostaa lisäksi, että lapsilla on luontainen motivaatio laulaa, johon kuitenkin vaikuttaa voimakkaasti ympärillä olevien aikuisten antama malli. (Laurence, 2001.) Tämä asettaa haasteen erityisesti musiikkia opettaville opettajille, jotta he pystyisivät omalla esimerkillään ja opetuksellaan tukemaan lapsen motivaatiota laulamiseen.

3.2 Laulun opettaminen

Laulunopetuksen voi aloittaa lapsen kanssa minkä ikäisenä tahansa, mutta opetuksessa on kuitenkin huomioitava laulajan yksilöllinen kehitys. Pihkanen (2011) esittelee laulutaidon kehitykseen vaikuttavan neljä osa-aluetta, jotka tulee ottaa huomioon lapsia opettaessa. Nämä osa-alueet ovat lauluäänimallit, kokemus, psykososiaaliset ja fyysiset ominaisuudet. (Pihkanen, 2011.)

Pihkasen (2011) mukaan lapsille olisi hyvä tarjota kuultavaksi äänenkehitykselle suotuisia äänimalleja. Lapset usein pyrkivät matkimaan esimerkiksi laulajaidolia ja jos tämä idoli on aikuinen, yrittää lapsi itsekin muodostaa aikuismaisempaa lauluääntä. Myös opettaja toimii lauluesimerkkinä, jolloin opettajan on tärkeää tiedostaa oman äänensä erilaisuus lasten ääneen nähden ja tuoda asia esille myös lasten kanssa. Lapsille tulisi tehdä selväksi, että laulaessa ei ole tarkoitus matkia opettajan ääntä. (Pihkanen, 2011.) Tästä syystä opettajan on tärkeää myös havainnoida ryhmänsä laulua, jotta mahdolliseen matkimiseen voidaan puuttua.

Kokemus vaikuttaa Pihkasen (2011) mielestä merkittävästi laulutaidon kehitykseen. Lapsille tulisi tarjota paljon mahdollisuuksia oman äänen käyttöön ja heitä tulisi rohkaista laulamaan. Tärkeää olisi havainnoida omaa ääntä ja tuntea oma lauluääni omassa kehossa. Tällaiselle haasteena voivat kuitenkin olla liian suuret ryhmät tai laulua säestävien soitinten liian suuri äänenvoimakkuus, jolloin omaa ääntä on vaikeaa kuulla ja havaita. (Pihkanen, 2011.) Suuret ryhmät ja säestyksen liian suuri äänenvoimakkuus haittaavat varmasti myös opettajan työtä, kun yksittäisten laulajien havainnoinnista tulee niiden myötä haasteellisempaa.

Lasten äänet kehittyvät eri tahtia ja äänialat ovat erilaiset, jolloin opettajan haasteena on ottaa nämä huomioon esimerkiksi laulujen valinnassa (Pihkanen, 2011). Krokfors (2017) kirjoittaa, että ihmisen äänielimistön lihakset kuuluvat viimeisenä kehittyviin lihasryhmiin. Äänielimistö jatkaakin kehitystään murrosikään saakka ja äänihuulten koko vaikuttaa kykyyn laulaa tietyllä säveltasolla. Tästä syystä lapsen äänialue on aikuisen äänialuetta korkeampi ja kapeampi. (Krokfors, 2017.)

Viisi-kuusivuotiaalle lapselle sopiva ääniala on c1-c2:n välillä laajentuen tästä hiljalleen siten, että kaksitoistavuotiaan lapsen ääniala voi olla jopa a-c3 (Laurence, 2001). Krokfors (2017) ja Laurence (2001) ovat samaa mieltä siitä, että lapselle on haastavaa laulaa c1:n alapuolelle laskeutuvia säveliä ja lapsi harvoin laulaakin näin matalia ääniä spontaanisti, vaikka aikuisten johdolla lauletaessa hän saattaisikin näitä matalia säveliä yrittää (Krokfors, 2017; Laurence, 2001). Krokfors (2017) toteaa lisäksi, että alle kouluikäisen lapsen keuhkojen kapasiteetti ei riitä laulamaan pitkiä säkeitä yhteen putkeen. Myös nopeasti muuttuvat erilaiset sävelet ja suuret hyppyt ovat alle kouluikäiselle hyvin haasteellisia. (Krokfors, 2017.)

Welch (1986) esittelee haasteita, joita lapset kokevat koulujen laulunopetuksessa. Tällaisia ovat muun muassa vaikeudet kuulla omaa ääntään suuressa ryhmässä ja kaippuu yksin laulamiseksi sekä henkilökohtaiselle ohjaukselle. Lapset myös kaipaavat harjoitusta ja varmuutta muutamien tai edes yhden sävelkorkeuden saavuttamisessa ennen, kuin ryhdytään laulamaan

koululauluja. Lisäksi lapset kaipasivat mahdollisuutta harjoitella musiikkia ja laulun sanoja toisistaan erillään, jotkut kaipasivat myös melodian harjoittelua ilman mitään varsinaista kieltä. Viimeisenä mainitaan lasten tarve harjoitella oman äänensä käyttöä ja hengityksen kontrollointia niin puheessa kuin laulussakin. (Welch, 1986.)

Pihkanen (2011) korostaa, että laulumateriaalilla on merkittävä rooli lapsilaulajan innostamisessa ja samalla laulutaidon kehityksessä. Hänen näkemyksensä mukaan lasten tulisi saada laulaessaan onnistumisen kokemuksia, joita on vaikeaa saavuttaa sekä liian helppojen että liian vaativien laulumateriaalien avulla. Lauluja valitessa tulisikin siis kiinnittää huomiota siihen, että niissä olisi oppilaille jotain haastetta. Hän huomauttaa myös, että musiikkikasvatuksen näkökulmasta olisi hyvä valita ohjelmistoon monia erityylisiä kappaleita. (Pihkanen, 2011.)

3.3 Musiikin yhteys kielen oppimiseen

Musiikki on merkittävä asia paitsi oppimisen kohteena, myös oppimisvälineenä. Musiikkikasvatuksesta on Ruokosen (2016) mielestä paljon välineellistä hyötyä oppimisen kannalta. Hän esittää, että musiikkikasvatukseen sisältyy kolme oppimisen osa-aluetta: musiikissa oppiminen, musiikista oppiminen ja musiikin avulla oppiminen. Musiikissa oppimiseen liittyvät liike, luova ilmaisu ja erilaiset musisointivalmiudet, kuten laulaminen ja soittaminen. Musiikista oppiminen sisältää musiikintuntemuksen, kuten teorian tiedon ja tyyliä. Musiikin avulla oppiminen yhdistyy muihin kouluaineisiin, kuten matematiikkaan ja kieliin, hyvinvointiin, laaja-alaiseen osaamiseen, sosiaalisiin- ja tunne-elämän taitoihin sekä luovan ajattelun ja ilmaisun taitoihin. (Ruokonen, 2016.)

Kuten edellä tuotiin esille, voidaan musiikkia hyödyntää muiden taitojen oppimisessa ja näihin taitoihin kuuluu myös kieli. Kieli ja musiikki ovat Ruokosen (2016) mukaan rakenteellisesti hyvin samankaltaisia ja niillä on monia yhteisiä piirteitä, kuten äänen kesto, taajuus ja taso, rytmi, melodia ja

sointiväri. Laulamisella voidaankin edistää myös kielen oppimista. Keskeistä sekä kielen että musiikin oppimisessa on vuorovaikutteinen viestintä: kuuleminen ja kuunteleminen, sekä oma äänellinen ilmaisu. Kieltä ja musiikkia yhdistää myös se, että pieniä elementtejä, ääniä ja ääniteitä, yhdistelemällä voidaan muodostaa rajaton määrä erilaisia kokonaisuuksia; kielessä sanoja ja lauseita, musiikissa melodioita. (Ruokonen, 2016.)

Kielellä ja musiikilla on paljon yhdistäviä tekijöitä. Laulu ja puhe esimerkiksi hyödyntävät samoja vokaalisia mekanismeja ja molemmat rakentuvat pienistä osista, joita yhdistetään toisiinsa; puhuessa toisiinsa liitetään ääniteitä ja musiikissa säveliä (Anvari, Trainor, Woodside & Levy, 2002). Myös Ruokonen (2016) korostaa, että musiikissa on tiettyjä elementtejä, kuten aika-arvoja, painotuksia ja fraaseja, jotka auttavat lukemaan ja kirjoittamaan oppimisessa. Esimerkiksi ääniteiden ymmärtäminen auttaa erottamaan pitkät ja lyhyet vokaalit toisistaan. Sointivärien hahmottamisen avulla sen sijaan tuetaan kaksoiskonsonanttien tunnistamista sanoista, esimerkiksi *kuka-kukka*. (Ruokonen, 2016.)

Ruokonen (2016) nimeää erityisesti rytmien harjoittelun hyödylliseksi kielen oppimisen kannalta. Perusrytmin harjoittaminen auttaa sanarytmien hahmottamisessa ja näin ohjaa jakamaan puhetta sen eri osiin: lauseisiin, sanoihin, tavuihin ja ääniteisiin. Sanarytmien harjoittelu tukee myös lukemaan oppimista, sekä auttaa ymmärtämään yhdyssanoja ja sanojen yhteen ja erikseen kirjoittamista sekä lukemisen tauottamista myös lauseiden näkökulmasta. Musiikillinen hahmottaminen ja rytmittäminen auttaa myös sanojen ja lauseiden rytmittämisessä, joka on oleellista sujuvan lukutaidon kannalta; kaikkia sanoja ei luetakaan yhteen putkeen, vaan niiden välissä pidetään taukoja. Laulaessa säkeet ja fraasit toimivat luonnollisina ryhmittelyn ja rytmittämisen harjoituksina. Esi- ja alkuopetusikäisen lapsen kanssa laulaessa tärkeintä onkin harjoitella perusrytmiä, fraaseja ja niiden muotoja, dynamiikkaa sekä hyvää artikulaatiota. (Ruokonen, 2016.)

Musiikin yhteys kieleen näkyy Ruokosen (2016) mukaan myös sointiväriässä, joka puhutussa kielessä tulee esille intonaationa. Puheen

muodostamat melodiat, eli intonaatio, onkin ensimmäinen lapsen hahmottama asia puheesta. Pienille vauvoille puhutaan kielestä ja kulttuurista riippumatta melodisesti käyttäen nousevia ja laskevia painotuksia sekä tempon ja äänenkorkeuden muutoksia, jolloin lapsi oppii hahmottamaan näitä. Ilman tätä äänen taajuuksien ja korkeuksien hahmottamista ei voi oppia kieltä. (Ruokonen, 2016.)

Musiikin yhteyttä kielen oppimiseen ovat tutkineet esimerkiksi Anvari ym. (2002), jotka selvittivät musiikillisen havainnointikyvyn sekä fonologisen tietoisuuden yhteyksiä varhaiseen lukutaitoon 4–5-vuotiailla lapsilla. Tutkimuksessa selvisi, että musiikillinen havainnointikyky on yhteydessä sekä fonologiseen tietoisuuteen että varhaiseen lukutaitoon ja sen kehittymiseen. Musiikillisen havainnointikyvyn todettiin olevan yhteydessä varhaiseen lukutaitoon, vaikka varianssi fonologisen tietoisuuden kanssa jätettiin huomiotta. Tällä perusteella tutkijat tuovat esille, että musiikillisen havainnointikyvyn taito on yhteydessä auditiivisiin ja kognitiivisiin mekanismeihin, jotka vaikuttavat fonologista tietoisuutta syvemmillä. (Anvari ym., 2002.) Tällaisten tutkimustulosten valossa musiikin hyödyntäminen kielenopetuksessa olisi merkittävää.

Anvarin ym. (2002) mielestä musiikillisen havainnointikyvyn ja fonologisen tietoisuuden yhteys osoittaa myös, että ne voivat jakaa joitakin samoja auditiivisia mekanismeja. Fonologinen tietoisuus vaatii taitoa paloitella puhetta äänteisiin ja tunnistaa näitä äänteitä sävelkorkeuden, tempon, puhujan ja kontekstin muutoksista huolimatta. Musiikillinen havainnointikyky sen sijaan koostuu kyvystä jakaa äänteiden joukkoja relevantteihin kokonaisuuksiin, ja tunnistaa kokonaisuuksia sävelkorkeuden, sävellajin, tempon, esittäjän ja kontekstin muuttuessa. (Anvari ym., 2002.)

Huotilainen (2019) toteaa, että leikki ja laulu ovat pienten lasten kielenopetuksessa tärkeitä välineitä, niin äidinkielen kuin vieraidenkin kielten kohdalla. Syyksi laulun tehokkuudelle kielten opetuksessa hän esittää ensimmäisenä sen, että lauluissa jokaiselle tavulle on oma sävel, mikä helpottaa tavujen havaitsemista, oppimista ja muistamista. Toinen syy tehokkuudelle on

laulaessa esiintyvä rohkeus heittäytyä lausumaan haastavia ääniteitä, jolloin kielen ääntämys kehittyy. Tästä on hyötyä erityisesti vieraiden kielten opiskelussa. Lisäksi laadukkaissa lastenlauluissa sävelkulku usein myötäilee kielen luonnollista prosodiaa, kuten äänenkorkeutta ja -voimakkuutta, jotka lapsen on helpompi opetella laulamalla puhumisen sijaan. (Huotilainen, 2019.)

Huotilainen (2019) perustelee laulun tehokkuutta kielten oppimisessa myös ihmisen muistin tarinallisuudella ja lorullisuudella. Rytmikkäästi etenevässä tahdissa tavut ja sanat on helpompaa painaa muistiin, niin vieraan kielen kuin äidinkielenkin kohdalla. Viimeisenä perusteena laulun tehokkuudelle on sen vaikutus lapsen kuulojärjestelmän kehittymiseen. Laulaminen kehittää kuulojärjestelmää tavalla, joka helpottaa niin äidinkielen kuin vieraidenkin kielten havaitsemista. (Huotilainen, 2019.)

4 LUKEMAAN OPPIMINEN JA OPETTAMINEN

4.1 Lukutaidon kehitysvaiheet

Ehri (2014) kuvaa lukutaidon kehittyvän neljän vaiheen kautta, jotka ovat esialfabeettinen, osittais-alfabeettinen, täysalfabeettinen ja vahvistuva alfabeettinen vaihe. Esialfabeettisessa vaiheessa lapsi ei vielä hahmota kielen yksityiskohtaista kirjoitusjärjestelmää, joten sanojen lukeminen tapahtuu visuaalisten tai kontekstiin sidonnaisten vihjeiden perusteella. Lapsi kykenee siis tunnistamaan tuttuja sanoja niille tyypillisissä yhteyksissä, tällaisia ovat esimerkiksi tutut logot. Lapset saattavat myös esittää lukevansa tuttua tarinaa kirjasta, mutta eivät kuitenkaan osaa seurata ”lukemaansa” tekstiä tai osoittamaan minkä sanan juuri lukivat. Esialfabeettisessa vaiheessa lapsi usein osaa lukea oman nimensä ja nimetä sen kirjaimia. (Ehri, 2014.)

Lukutaito kehittyy Ehrin (2014) mukaan osittais-alfabeettiseen vaiheeseen, kun lapsi alkaa oppia kirjainten nimiä ja joitakin kirjain-äännevastaavuuksia. Lapsi voi käyttää tätä osittaista kirjainten ja äänneiden tunnistamista apunaan sanojen lukemisessa muistin perusteella. Osittais-alfabeettisessa vaiheessa lapset eivät vielä käytä dekodeausta sanojen lukemisen apuna, ja uusien sanojen kohdalla merkityksiä arvaillaan yksittäisten kirjainten tai asiayhteyksien perusteella. (Ehri, 2014.)

Ehrin (2014) esittelemässä täysalfabeettisessa vaiheessa lapset osaavat kirjain-äännevastaavuuden täysin ja lukeminen tapahtuu dekodeauksen perusteella. Lapsi oppii myös jakamaan sanan äänneiksi. Lukutaidon edelleen kehittyessä sanoja aletaan tunnistaa automaattisesti yksittäisinä kokonaisuuksina ilman kirjain kerrallaan dekodeaamista. Sanan näkeminen riittää, jolloin sana luetaan ja sen merkitys haetaan muistin perusteella. Kuitenkin lapselle vieraat sanat luetaan edelleen dekodeamalla. (Ehri, 2014.)

Kun lapsen muistiin on kertynyt entistä enemmän sanoja ja sanojen osia, joita hän pystyy lukemaan automaattisesti, siirtyy hän lähemmäs vahvistuvaa

alfabeettista vaihetta. Lukeminen tapahtuu suurempien yksiköiden, kuten sanan osien perusteella kirjain-äännevastaavuuksien sijaan. Tämä myös nopeuttaa ja helpottaa sanojen lukemista, kun muistettavia yksiköitä on vähemmän. (Ehri, 2014.)

Lukutaidon kehittyminen ei tapahdu kaikissa kielissä samalla tavalla. Aro ja Wimmer (2003) vertasivat englanninkielisten lasten lukutaidon kehittymistä suomen-, saksan-, tanskan-, ruotsin-, espanjan- ja ranskankielisten lasten lukutaidon kehittymiseen. Kehitystä testattiin epäsanojen, numerosanojen ja numeraalien lukemisen avulla, joista merkittävimäksi osoittautui epäsanojen lukeminen. Tutkimuksessa selvisi, että ensimmäisen luokan lopussa sanojen oikein lukeminen oli lähellä 85% suomen-, saksan-, tanskan-, ranskan- ja espanjankielisillä lapsilla, ruotsinkielisillä jopa yli 90%. Englanninkielisillä lapsilla vastaava luku oli 50% ja lapset saavuttivat muiden kieliryhmien ensimmäisellä luokalla osoittaman taitotason vasta neljännellä luokalla. (Aro & Wimmer, 2003.)

Suomenkieliset lapset osoittautuivat Aron ja Wimmerin (2003) tutkimuksessa myös nopeimmiksi lukijoiksi, vaikka he saivat eteensä tutkimuksen kaikista ortografioista pisimmät kirjainmerkkien muodostelmat. Tutkijat arvelevat tämän johtuvan suomen kielen lähes täydellisestä kirjain-äännevastaavuudesta sekä siitä, että lukutaidon opetus on suomessa äänteisiin pohjautuvaa. Tutkijat huomauttivat lisäksi, että suomalaislapset aloittavat koulunsa muita vertailukohteita vanhempina. (Aro & Wimmer, 2003.) Myös lasten iällä saattoi siis olla vaikutusta tutkimuksen tuloksiin.

Aro (2004) korostaa dekodauksen roolia säännönmukaisissa kielissä lukutaidon oppimisessa. Kirjain-äännevastaavuuksien oppiminen ja foneemien yhdistäminen toisiinsa ovat tehokkaita ja toimivia välineitä minkä tahansa sanan dekodaukseen. Suomen kielen dekodaukseen helpottaa mukaan äänneiden vähäinen määrä. Konsonanteille on 13 standardia äännettä ja vokaaleille 8. Näiden lisäksi on kolme lisäkonsonanttia b, f ja g, joita käytetään lainasanoissa. Kaikkien äänneiden kirjoitusasu ja ääntäminen vastaavat toisiaan, lukuun ottamatta ng-äännettä. Yksittäisten äänneiden lisäksi kaikki äänteet,

lukuun ottamatta d, h, j ja v -äänteitä, voivat esiintyä kaksikkoina. Kun lapsi oppii nämä suomen kielen äänteet sekä ymmärtää kirjain-äännevastaavuuden, voi hän dekodata minkä tahansa suomenkielisen sanan. Haasteena dekodaukselle ja sanojen lukemiselle on kuitenkin se, että äänteiden pituudet eivät aina täysin vastaa kirjoitusasua. Esimerkiksi sanassa *vaatekauppa*, jossa k - kirjain ääntyy pitkänä, mutta merkitään kirjoitettaessa vain yhdellä kirjainmerkillä. (Aro, 2004.)

4.2 Lukutaitoa ennustavat tekijät

Kotona tarjotut lukukokemukset sekä esillä oleva kirjoitettu kieli ovat suuressa roolissa lapsen lukutaidon kannalta. Polku lukutaidottomasta lukutaitoiseksi lähtee Ehrin (1987) mukaan luontaisesti liikkeelle kokemuksista, joita lapsi on saanut kirjoitetusta kielestä. Kokemukset ja havainnot omassa ympäristössä olevasta kirjoitetusta kielestä ovat merkittäviä. Lapsi alkaa tunnistaa esimerkiksi nimiä ja logoja niille ominaisissa ympäristöissä, kuten stop-merkin katukuvassa tai tutun ravintolan nimen sen logossa. (Ehri, 1987.) Ehri (2014) toteaa, että lukutaidon kehittämisprosessin aikana lapsen käyttämät strategiat tuntemattomien sanojen lukemiseen laajenevat. Samoin kehittyvät strategiat, joita lapsi käyttää sanojen lukemiseen muistin perusteella. (Ehri, 2014.)

4.2.1 Kielellinen tietoisuus

Lapsen kielenkehityksen taustalla vaikuttavat monet asiat. Mäkinen (2002) kirjoittaa, että kielenkehitykselle tärkeä solmukohta on siirtyminen puhutusta kielestä kirjoitettuun kieleen. Tämän solmun muodostaa kielellinen tietoisuus. Hänen mukaansa lapsilla on luontainen taipumus kiinnostua kirjoitetusta kielestä, jolloin he harjoittavat kielellistä tietoisuuttaan spontaanisti sanaleikkien sekä sanojen ja äänteiden tunnustelun kautta. (Mäkinen, 2002.)

Kielellisen tietoisuuden osa-alueet. Kielellinen tietoisuus voidaan Lerkkasen (2013) mukaan jakaa viiteen osa-alueeseen, jotka ovat fonologinen, morfologinen, semanttinen, syntaktinen sekä pragmaattinen tietoisuus.

Fonologiseen tietoisuuteen sisältyvät äänediskriminaatio, eli taito erottaa sanassa olevat äänteet toisistaan, sekä kirjain-äännevastaavuuden ymmärtäminen. Fonologiseen tietoisuuteen kuuluu lisäksi taito jakaa sana äänteiksi ja hahmottaa äänteiden erilaisia kestoja. Olennainen osa fonologista tietoisuutta on dekodaus, eli kirjainten muuttaminen äänteiksi ja sanojen muodostaminen näiden äänteiden avulla. (Lerikkanen, 2013.) Erityisesti fonologisen tietoisuuden on todettu olevan merkittävästi yhteydessä lukutaidon kehittymiseen (Ehri ym. 2001).

Morfologisella tietoisuudella tarkoitetaan Lerkkasen (2013) mukaan tietoisuutta sanoista ja niiden rakentumisesta. Tähän osa-alueeseen sisältyvät sanojen taivutusmuodot, sanan muodon hahmottaminen, sanojen pysyvyyden ymmärtäminen sekä yhdyssanojen hahmottaminen. Kolmas osa-alueista, semanttinen tietoisuus, tarkoittaa sanojen merkitysten ymmärtämistä. Semanttiseen tietoisuuteen sisältyy kyky ymmärtää sanojen merkityksiä, synonyymeja, homonyymeja sekä sanojen merkitysten muutoksia lauseissa. (Lerikkanen, 2013.)

Neljäs osa-alue, syntaktinen tietoisuus keskittyy Lerkkasen (2013) perusteella lauseisiin sekä niiden käyttöön. Syntaktisen tietoisuuden sisältöjä ovat esimerkiksi lauseiden havaitseminen ja oikeanlainen käyttö, lauseiden rakentumisen hahmottaminen, kuten sanajärjestys, sekä lauseiden sidosteisuuden hahmottaminen. Viimeinen osa-alue, pragmaattinen tietoisuus, on tietoisuutta kielen käyttötarkoituksista. Siihen sisältyy ymmärrys siitä, että kieltä käytetään eri tavoin erilaisissa yhteyksissä. (Lerikkanen, 2013.)

Fonologinen tietoisuus. Kuten aiemmin todettiin, näyttäytyy erityisesti fonologinen tietoisuus merkittävänä tekijänä lukutaidon kannalta. Mäkisen (2002) mukaan fonologinen tietoisuus voidaan nähdä siltana puhutun ja kirjoitetun kielen välillä. Hän määrittelee lukemisen ydinelementeiksi fonologiseen tietoisuuteen kuuluvan dekodauksen sekä ymmärtämisen. Dekodaus on kirjoitetussa muodossa olevan koodin purkamista, jossa kirjoitettu sana muunnetaan puhuttuun muotoon ja tunnistetaan. Kun lapsi

hallitsee dekodauksen, hän ymmärtää myös, että sanan voi jakaa äänteiksi. Samalla lapsi oppii tunnistamaan kirjaimet sekä niitä vastaavat äänteet, käsittelemään niitä ja yhdistelemään niitä toisiinsa. Lukemaan oppiakseen lapsen tulee siis ymmärtää, että lukeminen on kirjain-äännevastaavuuden sekä siihen perustuvan sanan tunnistamisen yhdistämistä. (Mäkinen, 2002.)

Myös Lerkkanen (2013) toteaa fonologisella tietoisuudella olevan suuri merkitys lukemaan oppimisen kannalta. Hänen mukaansa fonologinen tietoisuus näkyy alkuvaiheessa sensitiivisyytenä puhutun kielen äännerakenteita, kuten rytmiä, tavua ja alkuäännettä kohtaan. Fonologisen tietoisuuden kehittyessä lapsi alkaa myös ymmärtää ja hahmottaa kielen pienempiä yksiköitä aina yksittäisiin äänteisiin saakka. (Lerkkanen, 2013.)

Lapsen kasvuympäristöllä on vaikutusta fonologisen tietoisuuden kehittymiseen. Poikkeus, Ketonen ja Siiskonen (2004) kirjoittavat, että fonologisen tietoisuuden kehityksen pohjalla vaikuttaa lapsen sanaston kasvaminen, jonka voidaan katsoa olevan sidoksissa kodin ja lapsen kasvuympäristön tarjoamiin virikkeisiin. Lapsi alkaa hiljalleen havainnoimaan myös sanoja, jotka ovat äänteellisesti lähellä hänelle tuttuja sanoja, mutta merkitsevät jotain muuta. Näin lapsen kiinnostus kohdistuu sanan sisäisiin osiin, mikä edistää fonologisen tietoisuuden kehitystä tavu- ja äännetasolle. Kirjoittajat kuitenkin jatkavat, että fonologinen tietoisuus ennustaa kuitenkin ennemminkin alkavaa lukutaitoa, kuin myöhempää sujuvaa lukutaitoa. Myöhempään lukutaitoon vaikuttaa sen sijaan merkittävästi äännetietoisuuden ja kirjaintuntemuksen yhteys. (Poikkeus ym., 2004.)

Fonologisen tietoisuuden yhteyttä lukemaan oppimiseen on tutkittu esimerkiksi lukemisvaikeuksien näkökulmasta (ks. Siiskonen, 2010) ja fonologisen tietoisuuden on todettu olevan yhteydessä myös kirjoitustaidon kehittymiseen. Mäki, Voeten, Vauras & Poskiparta (2001) havaitsivat, että esikouluiän fonologiset taidot olivat yhteydessä mekaaniseen kirjoitustaitoon ensimmäisellä luokalla, ja vaikuttivat tuloksiin edelleen myös toisella luokalla. (Mäki ym., 2001.) Fonologisen tietoisuuden harjoittaminen näyttäytyikin merkittävänä niin luku- kuin kirjoitustaidonkin hankkimisen kannalta.

Lerikkanen, Rasku-Puttonen, Aunola ja Nurmi (2004) kirjoittavat, että suomalaisessa opetuksessa harjoitetaan tyypillisesti ääniteitä, kirjaimia ja dekoddausta yhdessä. Heidän tutkimuksensa perusteella tällainen malli onkin lukutaidon kehityksen kannalta hyödyllinen. He toteavat, että vaikka lapsi oppisi dekoddaustaidon nopeasti, tulisi ääniteiden harjoittamista jatkaa systemaattisesti. Äännetietoisuuden harjoittaminen auttaa lasta kehittämään omaa lukutaitoaan edistyneemmille tasoille koko ensimmäisen luokan ajan. Ääniteiden harjoittamisesta onkin eniten hyötyä, kun sitä toteutetaan jatkuvasti muun lukuharjoittelun ohella. (Lerikkanen ym., 2004.)

Suomessa kielellisen tietoisuuden kehittymistä on Lerkkasen (2013) mukaan alettu tukemaan esiopetuksen aikana aiempaa tietoisemmin. Harjoittelun tulisi olla monipuolista sekä tilanteiden että materiaalien puolesta. Lisäksi harjoittelun tulisi olla lasta kiinnostavaa ja hauskaa, jotta kehitystä pääsisi tapahtumaan. Foneemista, eli äännetietoisuutta tietoisuutta ja lukutaitoa voidaan harjoittaa esimerkiksi leikkien ja pelien avulla. Tärkeää harjoittamisessa on myös vuorovaikutus sekä toisten lasten, että aikuisten kanssa, jolloin uteliaisuus ja kiinnostus kielen tutkimista kohtaan heräävät. Haasteita harjoittamiseen voivat asettaa lasten hyvin erilaiset taitotasot: osa lapsista on saavuttanut peruslukutaidon kouluun tullessaan, kun taas toisilla on suuriakin tuen tarpeita. (Lerikkanen, 2013.)

Fonologisen tietoisuuden taitotasoa voidaan myös arvioida erilaisilla tehtävillä, joita Poikkeus ym. (2004) avaavat viidessä eri vaikeustasossa. Ensimmäisenä he tuovat esille lorut ja riittelytehtävät, joissa seuraamisen kohteena ovat sanojen muistaminen ja tuottaminen. Tällaisia tehtäviä voidaan toteuttaa jopa alle kolmevuotiaiden lasten kanssa. Toisena tehtävätyyppinä he esittelevät sanojen vertailun, jossa huomiota kiinnitetään sanojen alku- ja loppuäänteisiin. Tämän tehtävän he toteavat olevan sopivan haastava neljä-viisivuotiaille, mutta jo liian helppo kuusivuotiaille lapsille. (Poikkeus ym., 2004.)

Kolmannella Poikkeuksen ym. (2004) esittelemällä fonologisen tietoisuuden arvioinnin tehtävätasolla seurataan lapsen kykyä huomioida

sanojen rakennetta sanoja osittamalla tai kokoamalla, esimerkiksi tavujen määrän taputtaminen. Neljäs tehtävätaso on sanojen jakamista äänteisiin ja viimeinen taso sanojen muuntelua äänteitä tai tavuja lisäämällä, poistamalla tai muuttamalla. Oikean tehtävätason löytäminen voi olla haastavaa varsinkin pienempien lasten kohdalla. Tehtävä on sopiva silloin, kun se on lapselle mahdollinen, mutta asettaa sopivasti haasteita. (Poikkeus ym., 2004.)

Foneeminen tietoisuus. Yksi merkittävimmistä lukutaitoa ennustavista tekijöistä on Ehrin ym. (2001) mielestä foneeminen tietoisuus, jolla tarkoitetaan kykyä hahmottaa ja käsitellä äänteitä puhutussa kielessä sekä erotella sanoihin sisältyviä äänteitä. Foneeminen tietoisuus eroaakin fonologisesta tietoisuudesta, joka käsittää yksittäisten äänteiden lisäksi myös tietoisuuden laajemmista kokonaisuuksista, kuten tavuista. (Ehri ym., 2001.) Foneeminen tietoisuus keskittyy siis fonologista tietoisuutta pienempiin yksiköihin.

Ehrin ym. (2001) meta-analyysin perusteella juuri foneemisen tietoisuuden harjoittaminen paransi lasten luku- ja kirjoitustaidon hankintaa. Samalla he kuitenkin toteavat näiden taitojen kehittyvän myös vuorovaikutuksessa keskenään: lukutaito kehittyy foneemisen tietoisuuden kautta ja foneeminen tietoisuus kehittyy samalla, kun lapsi oppii lukemaan ja kirjoittamaan. Foneemisen tietoisuuden havaittiin parantavan myös luetun ymmärtämisen taitoa, vaikkakin vaikutukset näyttäytyivät pienempinä luetun ymmärtämisen kuin sanojen lukemisen kannalta. Tätä tutkijat selittivät sillä, että luetun ymmärtäminen vaatii useampia yhtäaikaista prosesseja, kuten lukemisen, ymmärtämisen ja muistamisen, verrattuna pelkkään sanan lukemiseen. (Ehri ym., 2001.) Foneemisen tietoisuuden harjoittaminen onkin tästä syystä tärkeää lukutaidon kehittymisen kannalta.

Lerkkanen ym. (2004) tutkivat foneemisen tietoisuuden yhteyttä lukutaitoon suomalaislapsilla ensimmäisen luokan aikana. Tutkimuksessaan he havaitsivat foneemisen tietoisuuden olevan vastavuoroisessa yhteydessä lukutaidon kehittymisen kanssa. Mitä paremmat lukivalmiudet lapsella oli ensimmäisellä mittauskerralla, sitä todennäköisemmin heillä oli hyvä

foneeminen tietoisuus toisella mittauskerralla. Vastavuoroisesti lapset, joilla oli kolmannella mittauskerralla hyvä foneeminen tietoisuus, kuuluivat muita todennäköisemmin hyvän lukutaidon omaavien lasten ryhmään neljännellä mittauskerralla kouluvuoden päättyessä. Sen sijaan lapset, joilla kolmannella mittauskerralla oli heikot foneemiset taidot, omasivat ensimmäisen kouluvuoden keväällä muita todennäköisemmin heikomman tason lukutaidossa. (Lerkkanen ym., 2004.)

Lerkkanen ym. (2004) tutkimuksen valossa näyttää siis siltä, että hyvät lukivalmiudet ennustavat aluksi hyvää foneemista tietoisuutta, mutta lukutaidon karttuessa tilanne kääntyy päinvastoin ja hyvä foneeminen tietoisuus ennustaa hyvää lukutaitoa. Tutkijat itse selittävät tätä sillä, että mitä enemmän lukutaito kehittyy ja mitä enemmän lapset lukevat, sitä tietoisemmiksi he tulevat puhutun ja kirjoitetun kielen foneemisista rakenteista. Foneemisen tietoisuuden kasvaessa on foneemisista taidoista myös enemmän hyötyä lukutaidon kehityksen kannalta ja niiden merkitys kasvaa. (Lerkkanen ym., 2004.) Tällä perusteella foneemisen tietoisuuden harjoittaminen näyttäytyy merkitykselliseltä niin aloittelevan lukijan, kuin jo lukutaidon omaavan oppilaan kanssa.

Foneemista tietoisuutta voidaan Ehrin ym. (2001) meta-analyysin mukaan harjoittaa opetuksessa ja siitä on hyötyä kaikille, mutta oppilaiden tasoerot voivat olla huomattavia. Toisen jo oppiessa lukemaan toinen vasta harjoittelee äänneitä. Tutkijat toteavat myös, että hyödyllisintä olisi harjoittaa foneemista tietoisuutta kirjainten harjoittelun yhteydessä, jolloin samalla tuetaan myös luku- ja kirjoitustaidon kehittymistä. Suuri merkitys on sillä, mitä kieltä ollaan harjoittamassa. Kielet eroavat toisistaan huomattavasti ja foneemisen tietoisuuden harjoittaminen saattaa olla merkittävämpää joissakin kielissä, kuin toisissa. (Ehri ym., 2001.)

Foneemisen tietoisuuden harjoittaminen kääntää ajatukset helposti pelkästään äänneiden kuulokuvan miettimiseen, mutta Ehri (2014) nostaa esille, että myös motoriset, artikulaation aikaansaamat liikkeeseen liittyvät havainnot ovat merkittäviä. Kuulokuvat katoavat nopeasti, mutta suun asennot ovat

konkreettisia ja niitä voidaan havainnoida esimerkiksi peilin avulla. Ehrin (2014) tutkimuksen perusteella sanojen artikulaation harjoittaminen yhdisti sanat ja niiden äänteet motoriseen liikkeeseen, mikä auttoi myös yhdistämään yksittäiset kirjaimet ja äänteet toisiinsa motorisen liikkeen perusteella. Tämä tuki myös sanojen lukemista. Äänteiden kuulokuvan ohella tulisikin siis kiinnittää huomiota myös artikulaatioon ja suun liikkeeseen. (Ehri, 2014.)

4.2.2 Kirjaintuntemus

Lerkkasen (2003) mukaan kirjaintuntemus ennustaa vahvasti lapsen lukutaitoa suomen kielessä. Kirjaintuntemuksen vaikutuksen taustalla ovat lapsen saamat kokemukset kirjoitetusta kielestä. Lapsi, joka tuntee paljon kirjaimia, on yleensä saanut positiivisia kokemuksia kirjoitetusta kielestä. Tällaisen lapsen kasvuympäristössä on todennäköisesti myös ollut tarjolla kirjoitettua kieltä, vanhemmat ovat esimerkiksi lukeneet lapselleen paljon. Kun kirjoitetusta kielestä on positiivisia kokemuksia, on lapsi todennäköisemmin myös kiinnostunut kirjaimista. (Lerkkanen, 2003.) Lapsen kasvuympäristöllä ja sen tarjoamilla kielellisillä kokemuksilla on siis merkitystä sekä fonologisen tietoisuuden että kirjaintuntemuksen kehittymisen kannalta.

Kirjaintuntemus on myös Ehrin (2014) mielestä merkittävässä roolissa, jotta lapsi pystyy luomaan muistiinsa sanavarastoja sanojen ulkonäön perusteella. Kirjaintuntemus nopeuttaa lukemaan opettelua, kun aikaa ei tarvitse kuluttaa kirjainmerkkien, niiden nimien ja äänteiden oppimiseen. (Ehri, 2014.) Lerkkasen (2003) tutkimuksen perusteella kirjaintuntemus ennusti lukutaitoa kuitenkin vain ensimmäisellä luokalla lukutaidon kehityksen alkuvaiheessa, kun esimerkiksi kuullun ymmärtämisen taidot olivat yhteydessä lukutaitoon myös toisen luokan alussa (Lerkkanen, 2003).

Kirjaintuntemus vaikuttaa paitsi lukutaidon kehittymiseen myös lapsen foneemisten taitojen kehittymiseen. Lerkkanen ym. (2004) havaitsivat tutkimuksessaan, että mitä parempi kirjaintuntemus suomalaislapsilla oli ensimmäisen kouluvuoden alussa, sitä parempia tuloksia he saivat lukutaitoa ja foneemista tietoisuutta mittaavissa tehtävissä myöhemmin ensimmäisen luokan

syyslukukaudella (Lerkkanen, 2004). Yhteys kirjaintuntemuksen ja foneemisen tietoisuuden välillä selittyy Torpan, Poikkeuksen, Laakson, Eklundin ja Lyytisen (2006) mukaan sillä, että kirjainmerkkien avulla kuvastetaan kirjoitetussa kielessä äänneitä. Lukutaito vaatii siis kykyä tunnistaa kirjain ja yhdistää se sitä vastaavaan äänneeseen. (Torppa ym., 2006.)

Kirjainmuotojen ja äänneiden oppiminen vaatii Lerkkasen (2013) mukaan systemaattista harjoittelua. Lapsi saattaa kouluun tullessaan osata lorutellen aakkoset, vaikka ei tunnistaikään niistä kaikkia. Lapsi saattaa myös osata kaikki aakkoset, mutta ei osaa käyttää niitä hyödykseen lukemisessa tai kirjoittamisessa. Tästä syystä olisikin tärkeää harjoitella äänneitä ja kirjainmuotoja kirjain kerrallaan siten, että lähdetään liikkeelle suomen kielessä yleisimmin esiintyvistä kirjaimista kohti harvemmin esiintyviä. Näin äänneistä päästään mahdollisimman nopeasti myös sanojen muodostamiseen. (Lerkkanen, 2013.)

Torppa ym. (2006) yhdistävät kirjainten oppimiseen myös fonologisen muistin, joka on lyhytkestoinen, ääniin pohjautuva muisti. Fonologinen muisti yhdistetään usein niin kutsuttujen epäsanon toistamiseen sekä sanojen ja lauseiden toistamiseen. Kirjainten nimiä opetellessa ne mielletään ikään kuin uusina sanoina, ja uusien sanojen siirtyminen pitkäkestoiseen muistiin vaatii niiden fonologista käsittelyä. Fonologisella muistilla onkin yhteyttä myös lapsen sanavaraston laajuuteen. (Torppa ym., 2006.)

5 TUTKIMUSASETELMA

5.1 Tutkimustehtävä ja tutkimuskysymykset

Tutkimuksessa tavoitteenani on tarkastella aapislauluja 1900-luvun alusta nykypäivään. Tarkoituksena on erityisesti selvittää, millaisia aiheita ja teemoja aapislaulut ovat sisältäneet viimeisen noin sadan vuoden aikana. Lisäksi tarkoituksena on selvittää, millaisia musiikillisia haasteita laulut ovat sisältäneet eri aikoina. Tavoitteenani on myös tuoda esille aapislaulujen merkitys alkuopetuksessa lukutaidon oppimisen tukena.

Tutkimuksessani keskityin seuraaviin kysymyksiin

1. Millaisia aiheita aapislaulut ovat käsitelleet eri aikoina?
2. Mitä musiikillisia haasteita (sävellaji, tahtilaji, ambitus, ääniala, melodiakulut, rytmikka, esitysohjeet) lauluissa on ollut eri aikoina?
3. Miten aapislaulujen sanoituksellisten ja musiikillisten sisältöjen avulla voidaan tukea lukutaidon oppimista?

Ensimmäisen tutkimuskysymyksen avulla tarkastelen aapislaulujen historiaa osana aapisia ja lukemaan opettamista. Koska aapislauluja ei ole aiemmin tutkittu, on tärkeää avata, millaisia aapisten laulut ovat olleet ja millaisia aiheita ne ovat käsitelleet.

Toinen tutkimuskysymys keskittyy musiikkipedagogiseen näkökulmaan. Kysymyksen avulla tarkoituksena on selvittää, mitä musiikillisia haasteita lauluissa on ollut eri aikoina ja millaisia taitoja laulut ovat vaatineet laulajaltaan ja opettajaltaan. Haasteiden selvittämiseksi tutkin lauluista sävellajia, tahtilajia, ambitusta, äänialaa, melodiakulkuja, rytmikkaa sekä annettuja esitysohjeita.

Kolmannen tutkimuskysymyksen tavoitteena on tuoda esille aapislaulujen yhteys lukemaan oppimiseen. Tämän kysymyksen avulla pyrin selvittämään,

miten aapislaulujen sanoitukselliset ja musiikilliset sisällöt voivat tukea lukemaan oppimista.

5.2 Aineisto

Tässä tutkimuksessa tutkimusaineisto on aapisiin liitettyjä nuottiliitteitä 1900-luvun alkupuolelta aina vuoteen 2016 saakka, yhteensä kahdeksan kappaletta. Näistä kuusi liitettä oli oma, aapisesta erillinen liitteensä ja kaksi liitettä oli varsinaisen aapisen yhteydessä. Aineiston rajaamisessa otettiin huomioon se, että kaikista aapisista ei ole olemassa nuottimateriaalia aapisessa, opettajan oppaassa tai erillisen nuottiliitteen muodossa. Tähän tutkimukseen valikoitui vain sellaisia aapisia, joista nuottimateriaali oli saatavilla, sillä nuottien analyysi oli tärkeä osa musiikkipedagogista näkökulmaa tutkimuksessa. Tästä syystä peruskoulun alkuajan aapiset jäivät tutkimuksen ulkopuolelle. Taulukossa 1 on nähtävillä tutkimuksessa käytetyt aapiset ja nuottiliitteet, sekä niiden tekijät ja alkuperäiset julkaisuvuodet.

TAULUKKO 1. Tutkimusaineistona käytetyt aapiset ja nuottiliitteet, sekä niiden tekijät ja alkuperäiset julkaisuvuodet.

Aapisen nimi	Aapisen tekijät ja vuosi	Nuottiliitteen nimi	Nuottiliitteen tekijät ja vuosi
Lasten lukukirja. Oppikirja koulua ja kotia varten.	Nissinen, Alli 1899	Ei erillistä liitettä	1923
Kodin ja koulun ensimmäinen kirja	Niemi, Genezt & Pylkkänen 1927	Aapislauluja. Sävelmiä Niemi - Genezt - Pylkkäsen kodin ja koulun ensimmäiseen kirjaan	Pesonen, Olavi 1934
Meidän lasten aapinen	Salo, Aukusti 1936	Meidän lasten lauluja	Ingman, Olavi 1939
Iloinen aapinen	Haavio, Martti; Konttinen, Aili & Oksala, Ohto 1944	Iloisia lauluja lapsille	Ingman, Olavi 1946

TAULUKKO 1. Tutkimusaineistona käytetyt aapiset ja nuottiliitteet, sekä niiden tekijät ja alkuperäiset julkaisuvuodet.

Laulaen lukemaan	Öljymäki, Aino 1947	Ei erillistä liitettä	
Iloinen aapinen	Huovi, Hannele; Töllinen, Markku & Wäre, Mervi 1990	Iloiset laulut ja leikit	Huovi, Hannele; Perkiö, Soili; Ohls, Petter & Setälä, Harri 1993
Pikkumetsän aapinen	Wäre, Mervi; Lerkkanen, Marja- Kristiina; Suoranta-Hollo, Laura; Korolainen, Tuula; Parkkinen, Jukka; Kirkkopelto, Katri & Ketonen, Ritva. 2006	Pikkumetsän laulut ja leikit 1	Könönen, Elina; Nenonen, Pirjo; Wiman, Anniina; Järvenpää, Risto; Korolainen, Tuula & Parkkinen, Jukka. 2007
Apilatie aapinen	Wäre, Mervi; Lerkkanen, Marja- Kristiina; Suoranta-Hollo, Laura; Parkkinen, Jukka & Westerholm, Pia 2014	Apilatie aapinen, laulut ja leikit	Hirvonen, Siina; Lampinen, Tarja; Salo, Heikki. 2015

5.3 Aineiston analyysi

Aineiston analyysimenetelmänä tässä tutkimuksessa on sisällönanalyysi aineiston kirjallisen muodon, sekä tutkimusongelmien laadun vuoksi. Sisällönanalyysin avulla pyrin aapislaulujen systemaattiseen ja objektiiviseen analyysiin. Tuomen ja Sarajärven (2018) mukaan tämän analyysimenetelmän tavoitteena on sanallisesti kuvailla aineistosta tehtyjä tutkimustuloksia ja esittää aineisto tiivistetyssä muodossa. Sisällönanalyysin avulla voin tässä tutkimuksessa tuottaa selkeän ja yhtenäisen kokonaisuuden aapislauluista eri vuosikymmeniltä.

Sisällönanalyysi voi olla aineistolähtöistä, teorialähtöistä tai teoriaohjaavaa (Tuomi & Sarajärvi, 2018). Tässä tutkimuksessa hyödynnän teoriaohjaavaa sisällönanalyysiä. Analyysi ei siis lähde liikkeelle suoraan teorian pohjalta, mutta teoria toimii apuna analyysiä tehdessä ja analyysin tuloksia pyritään peilaamaan aiempaan teoretietoon. Kuten Patton (2002) kirjoittaa, pyritään sisällönanalyysillä löytämään tutkittavasta aineistosta toistuvia teemoja, joista muodostetaan laajempia kokonaisuuksia. Näitä uusia kokonaisuuksia peilataan aiempaan teoretietoon. (Patton, 2002.) Analyysiyksikkö valitaan teoriaohjaavassa analyysissä aineiston perusteella (Tuomi & Sarajärvi, 2018), ja tässä tutkimuksessa analyysiyksikkönä käytetään yhtä laulun säettä.

Valinta analyysiyksikölle tapahtui yhden säkeistön ja yhden säkeen välillä. Valinta oli osin ongelmallinen, sillä säkeistöt voivat eri lauluissa olla hyvin eri mittaisia ja yksi säkeistö saattaa sisältää monta erilaista teemaa. Toisaalta yksi säe voi olla esimerkiksi vertauskuvallinen, jolloin laulut voivat yksittäisten säkeiden perusteella saada sellaisia sisältöjä, joita niissä ei todellisuudessa ole.

Tutkimuksessa lähdin liikkeelle ilmiöstä, tässä tapauksessa aapislauluista ja niiden sisällöistä. Aapisten lauluissa minua kiinnostivat etukäteen niiden aiheet, sekä asiat, joita laulujen välityksellä voidaan harjoitella niin musiikillisesti, kuin lukemaan opettamisenkin kannalta. Kuten Tuomi ja Sarajärvi (2018) huomauttavat, on sisällönanalyysissä tärkeää, että päätös kiinnostuksen kohteista on selkeä ja kaikki muu rajataan sen ulkopuolelle. Tässä tutkimuksessa ensimmäisen ja toisen tutkimuskysymyksen selvittämisessä mukana olivat kaikki aineiston aapislaulut. Kolmannen tutkimuskysymyksen selvittämistä varten rajasin tutkimuskohteeksi ensimmäisen tutkimuskysymyksen perusteella luokittelemani *aakkoslaulut*. Valitsin juuri tämän ryhmän lauluja, koska vain niiden avulla pystyin selvittämään vastauksen kysymykseen lukemaan opettamisesta. Kaikista aapislauluista vain kyseisen kategorian laulut olivat sisällöiltään lukemaan opettamiseen liittyviä.

Ensimmäisen tutkimuskysymyksen selvittämisessä lähdin liikkeelle tutustumalla päällisin puolin aineistooni selailemalla lauluvihkoja ja niiden sisältämiä lauluja pohtien samalla esimerkiksi miltä vuosikymmeniltä materiaalia on, kuinka paljon lauluja on ja millaisia otsikoita lauluilla on. Tämän jälkeen tein laulujen teemoittelun järjestelmällisesti laulu kerrallaan, aloittaen vanhimmasta nuottiliitteestä ja päättäen uusimpaan liitteeseen. Lauluja teemoitellessa luin ensin laulun otsikon ja sanoitukset läpi, jonka jälkeen pohdin analyysiyksikkö, tässä tapauksessa säe kerrallaan laulun sisältämiä aiheita. Jokainen yksittäinen laulu saattoi siis sisältää useita erilaisia aiheita. Sama säkeistö tai säekin saattoi olla samaan aikaan esimerkiksi hengellinen ja perheeseen liittyvä. Kirjoitin jokaisen lauluissa esiintyvän aiheen ylös, ja kirjasin kyseisen aiheen alle kaikki laulut, joissa kyseinen aihe tuli esille. Kirjattujen aiheiden määrä siis kasvoi jokaisen laulun myötä ja laulujen lista näiden kirjattujen aiheiden alla kasvoi samaa tahtia.

Toisen tutkimuskysymyksen kohdalla tulosten selvittämisessä oleellisessa osassa olivat laulujen nuotinnokset. Kun tutkittavia lauluja oli yhteensä 208, oli näistä tutkittavia nuotinnoksia yhteensä 184, sillä esimerkiksi Öljymäen (1947) Laulaen lukemaan sisälsi viisi sävelmää, joita hyödynnettiin kaikissa lauluissa. Pesosen (1934) Aapislauluja -teoksessa samalle sanoitukselle saattoi sen sijaan olla kaksi vaihtoehtoista sävelmää.

Nuottien tutkimisen aloitin tutustumalla sekä aapisen, että nuottiliitteen mahdollisiin esipuheisiin. Kiinnostuksen kohteena oli, mitä aapisen esipuheessa sanotaan nuottiliitteestä tai laulujen yhdistämisestä lukemaan opettamiseen ja mitä nuottiliitteen esipuheessa sanotaan laulujen opettamisesta tai mahdollisista muista nuottiliitteen materiaaleista.

Esipuheiden jälkeen siirryin nuottien tutkimiseen. Niistä tutkin tahtilajia, sävellajia sekä esitysohjeita ja muita musiikillisia merkintöjä, kuten tempomerkintöjä ja dynamiikkaa. Lisäksi selvitin nuoteista laulujen ambituksen, äänialan sekä melodian sisältämät intervallit. Näiden tutkimisen perusteella pystyin luomaan lauluista ja nuottiliitteistä kokonaiskuvan ja

pohtimaan niiden vaikeustasoa teoriatieto sekä lasten ikäluokka huomioon ottaen.

Kolmanteen tutkimuskysymykseen vastatessa olin rajannut aineistoa jositin, että otin tutkimuksen kohteeksi vain ensimmäisen tutkimuskysymyksen rajaaman kategorian *aakkoslaulut*. Tein tämän rajauksen siitä syystä, että vain kyseinen kategoria sisältää lauluja, joiden avulla pystyin tutkimaan, miten laulut tukevat lukemaan oppimista. Aakkoslauluista tutkin ensin sanoituksia ja etsin lukemaan oppimisen kannalta lauluja yhdistäviä piirteitä, joiden avulla laulut luokiteltiin kategorioihin. Kaikkien aakkoslaulujen kohdalla selvitin myös, miten lukutaitoa pyritään tukemaan musiikillisesti, esimerkiksi miten sanarytmien harjoittelu tulee esille melodiassa tai lauluun liitetyissä tehtävissä.

5.4 Luotettavuus

Laadullisen tutkimuksen luotettavuuden arviointiin ei ole olemassa yksiselitteisiä kriteerejä. Kuitenkin oleellista on, että tutkimus ja sen sisällöt muodostavat johdonmukaisen kokonaisuuden myös suhteessa toisiinsa. (Tuomi & Sarajarvi, 2018.) Tähän johdonmukaisuuteen pyrin tässä tutkimuksessa siten, että tutkimuksen kaikkia osia sekä niiden tarpeellisuutta peilattiin toisiinsa. Näin muokkasin esimerkiksi teoriaosuuden vastaamaan tutkimuskysymyksiä ja samoin rajasin aineiston siten, että aineisto todella vastaa tutkimustehtävään.

Aineiston rajaamisessa otin huomioon, että laadullisessa tutkimuksessa tavoitteena ei ole luoda tilastollisia yleistettävyyksiä, vaan pyrkimyksenä on kuvata jonkin ilmiön esiintymistä, jolloin myös aineiston määrässä ja laadussa pyritään tarkoituksenmukaisuuteen (Eskola & Suoranta, 1998). Tästä syystä valitsin aineistoon aapisia ja niiden nuottiliitteitä monipuolisesti eri vuosikymmeniltä 1900-luvun alusta vuoteen 2016 saakka. Hyödynsin myös teoreettista taustaa aineiston valinnassa. Kuten Eskola ja Suoranta (1998) kirjoittavat, aineiston rajaus tapahtuu teoreettisen kattavuuden ohjaamana (Eskola & Suoranta, 1998). Siksi hyödynsin tässäkin tutkimuksessa teoriataustaa

aineiston rajaamisessa siten, että eri historialliset ajanjaksot ovat edustettuina aineistossa ja teoriataustassa esille nousseet, merkittävät laulustojen tekijät on nostettu mukaan tutkimukseen.

Aineiston rajaaminen koskemaan aapisia, joiden nuottimateriaali oli saatavilla, rajasi pois peruskoulun alkuajan aapiset. Näissä aapisissa ei ollut erillistä nuottiliitettä, eikä aapisissa tai opettajan oppaissa ollut nuotteja tai mainintoja lauluista. Tämä muodostaa aineistoon ajallisen katkoksen 1950-luvulta 1990-luvulle.

Myös menetelmän valinnalla pyrin luotettavuuteen, sekä Tuomen ja Sarajärven (2018) mainitsemaan tutkimuksen johdonmukaisuuteen. Tässä tutkimuksessa tutkimusongelmat muodostivat perustan menetelmän valinnalle. Patton (2002) kirjoittaa, että sisällönanalyysillä voidaan etsiä analysoitavasta aineistosta tiettyjä sisältöjä, sekä vertailla aineiston osia keskenään (Patton, 2002). Tässä tutkimuksessa sisällönanalyysin avulla pyrin löytämään aapisissa olevien laulujen sanoituksista teemoja, jotka muodostavat laajempia kokonaisuuksia. Lisäksi vertailin lauluja keskenään musiikillisesta näkökulmasta.

Koska kyseessä on laadullinen tutkimus, ei tarkoituksena ole luoda yleistettävyyttä. Tarkoituksena on sen sijaan nostaa esille yksi näkökulma tutkittavasta ilmiöstä ja toisenlaisella menetelmällä samastakin aineistosta voidaan kenties nostaa esille vielä uusia näkökulmia, jotka eivät tässä tutkimuksessa selviä.

5.5 Tutkijan rooli ja tutkimuksen eettisyys

Tutkijan omilla kokemuksilla ja näkemyksillä on vaikutusta tutkimuksen kulkuun ja siinä esille tuleviin näkökulmiin. Omalla kohdallani vaikuttavat tekijät ovat koulutuspolkuni sekä työkokemukseni, jotka kaikki ovat lähellä tutkimuksen aihetta. Yliopistotasolla olen opiskellut lastentarhanopettajaksi sivuaineena esi- ja alkuopetus, luokanopettajaksi sekä musiikin aineenopettajaksi. Näiden kaikkien alojen näkemyksestä on hyötyä tämän

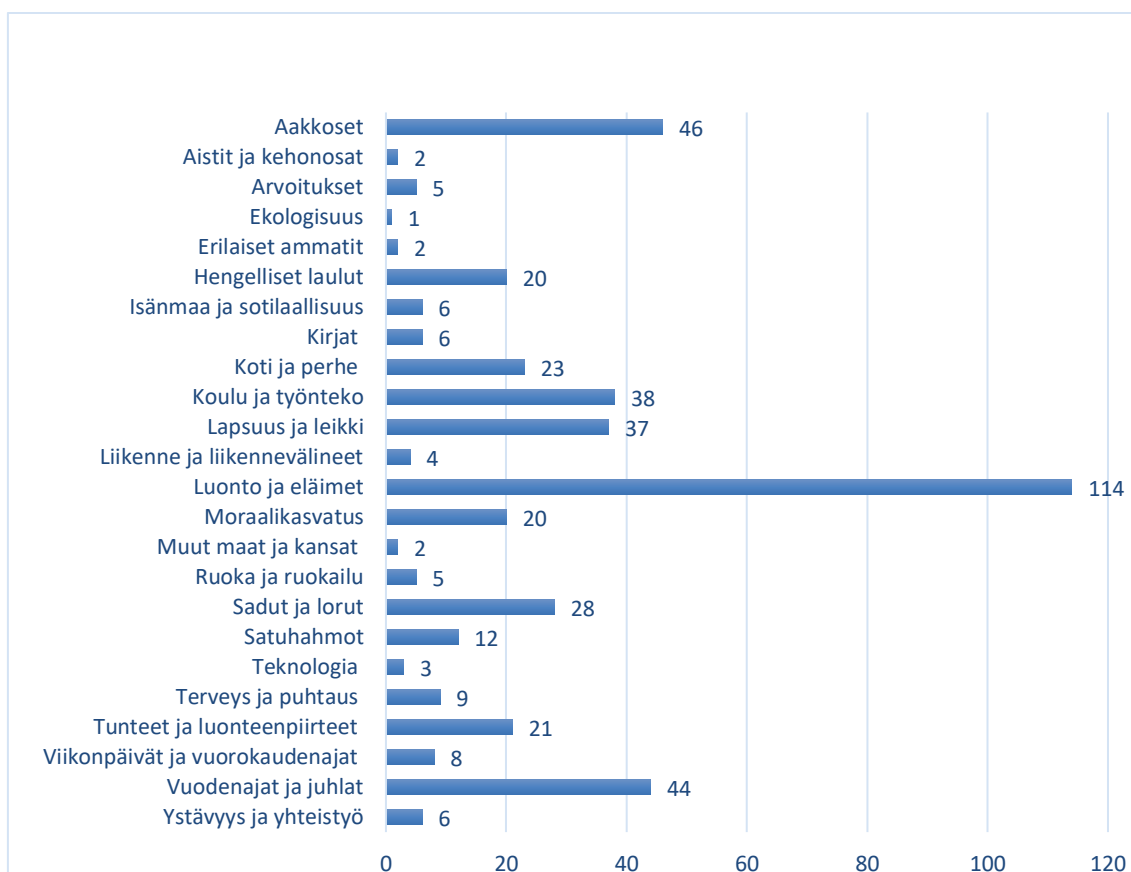
tutkimuksen toteuttamisessa, sillä näiden kolmen koulutuksen avulla näkökulmani aihetta kohtaan on laajempi sekä syvällisempi, kuin mitä se olisi vain yhden koulutuksen kautta. Ongelmana näiden alojen yhdistämisessä tässä tutkimuksessa on tiedon tiivistäminen ja rajaaminen koskemaan todella vain tätä tutkimusta ja sen tutkimuskysymyksiä.

Koska tähän tutkimukseen valikoituneen tutkimusmenetelmän perusteella tuloksina on tutkijan luokitteleva aineisto, oli minulla tutkijana ja tekemilläni päätöksillä suuri merkitys tulosten kannalta. Kuten Tuomi ja Sarajärvi (2018) kirjoittavat, pelkkä sisällönanalyysin tarjoama aineiston uudelleenjärjestelty muoto ei vielä kelpaa tutkimustuloksiksi, vaan tutkijan on pyrittävä tekemään johtopäätöksiä tämän järjestellyn aineiston pohjalta (Tuomi & Sarajärvi, 2018). Pyrinkin myös johtopäätösten tekemisessä avoimuuteen ja johdonmukaisuuteen: johtopäätökset ja niiden perustelut on avattu tutkimuksessa lukijalle näkyvään muotoon, jotta lukija ymmärtää millä perusteilla tutkija on näihin ratkaisuihin päätenyt.

6 TULOKSET

6.1 Laulujen aiheet

Ensimmäisellä tutkimuskysymyksellä selvitin, millaisia aiheita aapislaulut ovat käsitelleet eri aikoina. Tutkittavien kahdeksan aapisen nuottiliitteessä on yhteensä 208 laulua, jotka jakautuvat aiheidensa perusteella 24 eri kategoriaan. Kaikki kategoriat eivät esiinny kaikissa aapisissa ja kategoriat ovat keskenään hyvin eri kokoisia. Muodostuneet kategoriat ja niiden jakaumat ovat nähtävillä kuviossa 1. Kategorioiden jakautuminen eri aapisten nuottiliitteisiin on nähtävillä kuvioissa 2-25 (ks. liite 1).

KUVIO 1. Kahdeksan aapisen nuottiliitteen 208 laulun jakautuminen eri kategorioihin.

Aakkoslaulut, 46 laulua. Aakkoslaulut -kategoriaan luokitellaan kuuluvaksi lauluja, joissa luetellaan aakkosia, tai lauluja, jotka nuottiliitteen perusteella yhdistetään aapisessa jonkin tietyn aakkosen harjoitteluun. Tämä tiettyyn aakkoseen yhdistäminen näkyy nuottiliitteessä siten, että nuotin vieressä on merkintä siitä, mitä kirjainta tai kirjaimia kyseisessä laulussa harjoitellaan.

Aistit ja kehon osat, 2 laulua. Aistit ja kehon osat -kategoriassa sanoitukset käsittelevät erilaisia aistimuksia, kuten kuulo- ja näköaistimuksia. Lauluissa myös harjoitellaan kehon osia, kuten sormien nimeämistä. Jotta laulun katsotaan todella käsittelevän aisteja, tulee sanoituksissa selvästi tuoda esille kyseinen aistimus.

Arvoitukset, 5 laulua. Arvoitukset -kategorian laulujen sanoitukset ovat leikillistä arvuuttelua ja kysymyksiä. Kategorian laulut usein etenevät siten, että sanoitukset antavat vinkin kerrallaan ja lopulta arvoitus paljastetaan.

Ekologisuus, 1 laulu. Kategorian laulussa ekologisuus nousee esille opetuksina kierrättämisen tärkeydestä ja energian säästöstä.

Erilaiset ammatit, 2 laulua. Laulut kertovat kategorian nimen mukaisesti eri ammanteista ja niiden työnkuvista. Tärkeää kategorian kannalta on nimenomaan ammatin mainitseminen, pelkät kuvaukset erilaisista töistä eivät vielä osoita laulun kertovan ammanteista.

Hengelliset laulut, 20 laulua. Hengellisissä lauluissa on uskonnollisia piirteitä, kuten mainintoja Jeesuksesta ja Jumalasta, tai siunauksen pyytämistä. Usein nämä laulut on suoraan nimetty erilaisiksi rukouksiksi. Hengellisiksi lauluiksi luokitellaan myös esimerkiksi joululaulut, joissa lauletaan selvästi joulu-evankeliumin aiheista, kuten Betlehemistä.

Isänmaa ja sotilaallisuus, 6 laulua. Tämän kategorian lauluissa aiheena on isänmaan puolustaminen, kunnioittaminen ja oman työn uhraaminen Suomelle. Sotilaallisuus tulee kategorian lauluissa esille esimerkiksi Nissisen (1923, 147) Lasten lukukirjan *Pikku lasten marssi*:

Tässä näin, tässä näin, Seison pystypäin! Olen niin kuin sotamiesi, Tulen siksi kukatiesi.
Tässä näin, tässä näin, Seison pystypäin.

Kirjat, 6 laulua. Kirjat kategorian lauluissa kerrotaan kirjoista ja niiden lukemisesta, esimerkiksi aapisesta.

Koti ja perhe, 23 laulua. Kategorian laulut kertovat kodista ja sen tärkeydestä, oman kodin ympäristöstä, sekä perheenjäsenistä. Pelkkä perheenjäsenen mainitseminen, ei kuitenkaan riitä osoittamaan laulun kuulumista tähän kategoriaan, vaan sanoitusten tulee todella kertoa perheenjäsenistä. Esimerkiksi Nissisen (1923, 142) Lasten lukukirjan nuottiliitteessä oleva *Tuutilaulu* ei luokituta tähän kategoriaan, vaikka laulun sanat kuuluvat seuraavasti:

Nuku, nuku lapsoseni, Isä poissa viivähtää. Pehmoisessa kätkyessä Hyvä ompi levähtää.

Sen sijaan Ingmanin (1939, 14) Meidän lasten lauluja -nuottiliitteessä oleva laulu 17. *Isäni, äitini, siskoni, veikkani* luokittuu tähän kategoriaan sanoitustensa perusteella:

On isäni hyvä ja äitini hellä. He ain´ovat ahkerat, liikkehellä. He kotia hellin huoltaa ja häärää, he viisaasti kaikki miettii ja määrää.

Koulu ja työnteko, 38 laulua. Koulu ja työnteko -kategorian lauluissa sanoitukset kertovat oppimisesta, opiskelusta, koulunkäynnistä ja koulumatkoista, sekä kotitöistä ja muusta työnteosta tai ahkeruudesta. Lauluissa ohjataan myös oikeanlaiseen käyttäytymiseen koulussa.

Lapsuus ja leikki, 37 laulua. Tässä kategoriassa sanoitukset kuvastavat lapsen arkea ja leikkejä sekä lapsen kasvamista. Lapsen arkeen kuuluvat esimerkiksi tuutulaulut ja muut päivittäisestä elämästä kertovat hetket, kuten leikit ja arjen ilot. Tämän kategorian kohdalla lapsen arkielämästä kuitenkin erotetaan koulu

sekä kotiaskareet omaan kategoriaansa, vaikka ne ovatkin olennainen osa arkea.

Liikenne ja liikennevälineet, 4 laulua. Liikenne ja liikennevälineet -kategorian laulut kertovat nimensä mukaisesti erilaisista liikennevälineistä, kuten mopoista tai polkupyöristä.

Luonto ja eläimet, 114 laulua. Näiden laulujen sanoituksissa kuvataan ympäröivää luontoa, esimerkiksi kasveja ja säätilaa, tai lauletaan erilaisista eläimistä ja niiden touhuista. Pelkkä eläimen mainitseminen ei siis osoita laulun kuuluvan tähän kategoriaan, esimerkiksi vertaus ”lapsonen kuin lintunen” ei vielä tee laulusta luonto ja eläimet -kategorian laulua.

Moraalikasvatus, 20 laulua. Moraalikasvatus näkyy kategorian lauluissa erilaisina opetuksina esimerkiksi hyvästä ja pahasta. Sanoituksissa kannustetaan myös vanhempien kunnioittamiseen ja toisten ihmisten sekä eläinten auttamiseen.

Muut maat ja kansat, 2 laulua. Tähän kategoriaan kuuluvien laulujen sanoituksissa kerrotaan eri maista ja eri kansoista.

Ruoka ja ruokailu, 5 laulua. Kategorian laulujen sanoituksissa tuodaan esille syömiseen ja ruokailuun liittyviä aiheita. Kuitenkaan esimerkiksi hedelmistä tai marjoista laulaminen ei vielä tarkoita, että laulut kuuluisivat tähän kategoriaan. Olennaista on ruokailun tai syömissen mainitseminen. Esimerkiksi Nissisen (1923, 138) nuottiliitteen *Nelivuotias Erkki* ei kuulu tähän kategoriaan, vaikka siinä lauletaankin omenoista seuraavalla tavalla:

Omenoita kuultavia Puut on punanansa, Oksat taipuu, huojuu runko Heidän painoansa.

Sadut ja lorut, 28 laulua. Tähän kategoriaan kuuluvissa lauluissa sanoitukset saattavat olla vain riimittelyä ja sanoilla leikittelyä ilman mitään muuta selkeää aihetta. Sadut taas ovat selkeitä tarinoita, joissa oli jokin juoni. Tästä esimerkkinä toimii Pesosen (1934, 17) Aapislauluja -teoksen laulu numero 20.

Repo-Mikon rangaistus.

Pupu-Jussin tylleröinen,
 pieni näpsä Nöpöstiina,
 kivi kuppi kainalossa
 metsätietä tallusteli
 oman äidin asialle.
 Tuli vastaan Repo-Mikko,
 pitkähäntä, punaturkki,
 viirusilmä velikulta.
 `Hyvää päivää, Nöpöstiina,
 Nöpöstiina kultaseni!
 Minne sie olet menossa?`
 kysyi setä Repo-Mikko.
 Pieni, nöyrä Nöpöstiina
 näppärästi niiaellen
 näin sanoi Repo-sedälle:
 `Emolleni armahalle
 hunajata hakemahan
 tuolta Mörrin-Körrilästä,
 karhuvaarin kartanosta.`
 Sanoi siinä Repo-Mikko:
 `Nöpöstiinä kultaseni,
 pieni sydänkäpyseni,
 etkö toisi myös minulle,
 sedällesi sairahalle?`
 Yskien ja yherrellen,
 voivotellen, valitellen
 kivellet jo kellellensä
 Repo-Mikko kallistihe.
 `Voi, voi, kiltti setä-kulta`,
 lausui pieni Nöpöstiina,
 `kuinka lienetkin kipeä.
 Juoksen juuri joutuisahan
 hunajata hakemahan
 sinulle jo lääkkeheksi.`
 Juoksi pieni Nöpöstiina
 ihan henkensä edestä
 karhuvaarin kartanohon.

Huusi siellä hädissänsä:
 `Kiltti setä Mörrin-Körri,
 anna kuppi kukkurainen
 hunajata herkullista!
 Repo-setä sairastavi
 tuolla metsässä kivellä.`
 `Vai niin`, sanoi karhuvaari
 Mörrin-Körri murahteli,
 `sedällesi sairahalle
 lääkäri nyt tarvitahan.`
 Otta keppinsä komean,
 katajasta katkomansa
 kiirehasti käteheensä.
 Näin lausui ja saneli:
 `Neuvo, pieni Nöpöstiina,
 missä setä sairastavi!`
 Astelivat nyt aholla,
 tietä myöten tallustivat.
 Tuolla tuomien takana
 kiven päällä kellellensä
 Repo-Mikko naureskeli
 käsiänsä hykerrellen
 kepposellensa kovasti.
 Mutta siinä jo samassa
 keppi selkähän suhahti.
 `Vai sie vanha veli-kulta
 Pupu-Jussin pienoiselta
 namit oisit narraellut,
 hunajaiset houkutellut.
 Täss`on hunajat sinulle,
 viekkahalle veijarille.`
 Näin nyt sanoi karhuvaari,
 kun hän Mikkoa kepitti.
 Repo-Mikko punaturkki,
 pitkähäntä, viirusilmä,
 nolona nyt siitä nousi
 pian puikahti pakohon.

Satuhahmot, 12 laulua. Satuhahmot -kategoriassa aiheena ovat erilaiset mielikuvitusshahmot, kuten tontut tai noidat. Myös aapiskukko lasketaan satuhahmoksi.

Teknologia, 3 laulua. Kategoriaan kuuluvissa lauluissa aiheena ovat teknologiset välineet. Laulut sisältävät myös opetuksia teknologiavälineiden käytöstä, kuten siitä, ettei niiden parissa saisi viettää liikaa aikaa.

Terveys ja puhtaus, 9 laulua. Tähän kategoriaan luokittevat laulut sisältävät hygieniaan, terveyteen ja sairauksiin liittyviä lauluja.

Tunteet ja luonteenpiirteet, 21 laulua. Kategorian lauluissa sanoitukset kertovat erilaisista tunteista, kuten ilosta, surusta tai yksinäisyydestä. Näiden lisäksi samaan kategoriaan kuuluvat myös erilaisia luonteenpiirteitä kuvailevat laulut, esimerkiksi ujoudesta tai rohkeudesta kertovat laulut.

Viikopäivät ja vuorokaudenajat, 8 laulua. Viikopäivät ja vuorokaudenajat -kategorian lauluissa aiheena ovat viikopäivät tai vuorokauden ajat, kuten aamu tai ilta.

Vuodenajat ja juhlat, 44 laulua. Tässä kategoriassa aiheena ovat vuodenajat sekä erilaiset juhlapyhät, kuten joulu ja pääsiäinen, tai muut juhlat, kuten syntymäpäivä. Vuodenajoista kertovissa lauluissa kuvataan kyseistä vuodenaikaa, usein tämä kuvaus liittyy luontoon ja siellä tapahtuviin muutoksiin. Kategoriaan ei sen sijaan kuulu lauluja, jotka sanoitusten perusteella selvästi sijoittuisivat johonkin vuodenaikaan, ellei laulussa mainita kyseistä vuodenaikaa. Tällaisia ovat esimerkiksi lumileikeistä kertovat laulut, sillä vaikka lumi kuuluukin talveen, ei lumileikeistä laulaessa lauleta vuodenajasta.

Ystävyys ja yhteistyö, 6 laulua. Kategoriaan kuuluvissa lauluissa lauletaan ystävistä ja siitä, miten ystäviä kohtaan käyttäytyään ja millaista on olla ystävä.

6.1.1 Laulujen kategoriat aapisissa

Laulut jakautuvat 24 eri kategoriaan aiheidensa perusteella. Suurimmaksi kategoriaksi muodostui luonto ja eläimet, johon kuuluu 114 laulua, pienimmäksi ekologisuus, johon kuuluu yksi laulu. Jokainen yksittäinen aapisen nuottiliite sisältää vähintään 13 eri kategoriaan kuuluvia lauluja. Maksimissaan eri kategorioita yhden aapisen sisällä on 17. Taulukoissa 3–10 on nähtävillä, miten kategoriat tulevat esille kunkin nuottiliitteen lauluissa (ks. liite 2). Taulukossa 2 on näkyvissä, mitä kategorioita esiintyy missäkin aapisessa.

Suurin osa lauluista kuuluu sanoitustensa perusteella useampaan kategoriaan yhtäaikaisesti. Esimerkiksi Nissisen (1923, 138) Lasten lukukirjassa *Syyslaulu* kuuluu kategorioihin ”vuodenajat ja juhlat”, ”koulu ja työnteke”, ”tunteet ja luonteenpiirteet” sekä ”lapsuus ja leikki”. Laulun sanat kuuluvat seuraavasti:

Syksypä oikein hauskuttaa, Kun viljat saadaan tallettaa, Ja tehdään kakku soma. Vaan kenpä parhaan leivän saa? Vaan kenpä parhaan leivän saa? No, meidän äiti oma. Ja lapsoset On iloiset, He laulelee: Ho hee! Ho hee! Syksypä oikein hauskuttaa, Kun tehdään kakku soma.

Tässä laulussa lauletaan siis vuodenaikaan, syksyyn, kuuluvista töistä, sekä lasten ilosta ja laulelusta, joka kumpuaa sekä vuodenaajasta että työnteosta.

TAULUKKO 2. Kategorioiden näyttäytyminen eri aapisissa.

	Lasten lukukirja (1923)	Kodin ja koulun ensimmäinen kirja (1934)	Meidän lasten aapinen (1936)	Iloinen aapinen (1946)	Laulaen lukemaan (1947)	Iloinen aapinen (1990)	Pikkumetsän aapinen (2006)	Apilatién aapinen (2015)
Aakkoslaulut	x			x	x	x	x	x
Aistit ja kehon osat						x		
Arvoitukset	x		x			x	x	
Ekologisuus								x
Erilaiset ammatit			x					x
Hengelliset laulut	x	x	x	x	x			
Isänmaa ja sotilaallisuus	x	x	x		x			
Kirjat			x	x	x		x	x
Koti ja perhe	x	x	x	x	x	x	x	x
Koulu ja työnteke	x	x	x	x	x		x	x
Lapsuus ja leikki	x	x	x	x	x	x	x	x
Liikenne ja liikennevälineet				x			x	x
Luonto ja eläimet	x	x	x	x	x	x	x	x
Moraalikasvatus	x	x	x	x	x		x	
Muut maat ja kansat					x			
Ruoka ja ruokailu				x				x
Sadut ja lorut	x	x	x	x	x	x	x	x
Satuhahmot		x	x	x	x	x	x	x
Teknologia			x				x	x
Terveys ja puhtaus	x	x				x	x	
Tunteet ja luonteenpiirteet	x	x	x	x		x	x	x
Viikonpäivät ja vuorokaudenajat			x			x	x	x
Vuodenajat ja juhlat	x	x	x	x	x	x	x	x
Ystävyys ja yhteistyö						x		x

6.1.2 Laulujen aiheet eri aikoina

Aapisten nuottiliitteissä on kategorioita, jotka pysyttelevät vahvasti lauluissa mukana ajasta riippumatta (ks. taulukko 2). Tällaisia ovat esimerkiksi koti ja perhe, lapsuus ja leikki, luonto ja eläimet, sadut ja lorut sekä vuodenajat ja juhlat. Suurimmat kategoriat pysyvät ajasta ja nuottiliitteestä riippumatta samoina, pois lukien hengelliset laulut, joka ei esiinny enää peruskouluajan nuottiliitteissä. Jokainen yksittäinen nuottiliite sisälsi 13-17 kategoriaa.

Muutamia laulujen teemat ovat esillä vain vanhimmissa aapisissa, jotka on julkaistu ennen 1900-luvun puoliväliä. Tällaisia kategorioita ovat hengelliset laulut, isänmaa ja sotilaallisuus sekä muut maat ja kansat. Kategorioita, jotka ovat mukana pelkästään uusimmissa, peruskouluajan aapisissa ovat sen sijaan aistit ja kehonosat, ekologisuus sekä ystävyys ja yhteistyö.

Pienissä ja keskikokoisissa kategorioissa on aiheita, jotka ovat mukana useammassa liitteessä, mutta jotka ajallisesti jakautuvat niin 1900-luvun alkupuolen, kuin peruskouluajankin aapisiin. Esimerkiksi terveys ja puhtaus -kategoria on mukana neljässä nuottiliitteessä; kahdessa vanhimmassa ja kahdessa peruskouluajan liitteessä. Myös teknologia -kategoria nousee ensimmäisen kerran esille jo Ingmanin (1939) Meidän lasten lauluja -nuottiliitteessä, jonka jälkeen seuraavat teknologia-aiheiset laulut ovat vasta Könösen ym. (2007) Pikkumetsän laulut ja leikit 1 -liitteessä, sekä Hirvosen ym. (2015) Apilatien aapinen, laulut ja leikit -liitteessä.

6.2 Laulujen musiikilliset haasteet

Toisen tutkimuskysymyksen avulla selvitin, millaisia musiikillisia haasteita lauluissa on ollut eri aikoina. Tätä varten tutkin aapisten ja nuottiliitteiden esipuheita, annettuja esitysohjeita sekä laulujen nuottikuvia. Nuoteista selvitin tahti- ja sävellajit, laulujen ambituksen, äänialan sekä millaisia musiikillisia merkintöjä tai esitysohjeita lauluihin on kirjattu.

6.2.1 Nissinen, Lasten lukukirja (1899)

Nissisen (1923) Lasten lukukirjan esipuheessa ei mainita nuottiliitettä tai anneta ohjeita laulujen hyödyntämiselle. Aapisen ensimmäinen painos on ilmestynyt 1899, mutta nuottiliite on lisätty aapiseen jälkikäteen 7. painoksessa, joka on ilmestynyt vuonna 1923.

Nuottiliitteessä kaikki laulut ovat yksiäänisiä, eikä niille ole auki kirjoitettuja pianosäestyksiä tai sointumerkkejä säestystä varten. Osa lauluista on lyhyitä, yhden säkeistön mittaisia, ja niiden lisäksi on kahden säkeistön lauluja ja sellaisia lauluja, joissa jokin osio kerrataan.

Lähes kaikki nuottiliitteen laulut ovat tahtilajeissa 4/4 tai 2/4. Määrällisesti eniten lauluja on 4/4 -tahtilajiin kirjoitettuna. Näiden lisäksi kaksi laulua on 6/8 ja 3/4 tahtilajeissa, sekä yksi laulu merkinnällä 2/2. Tahtilajien muutoksia ei lauluissa ole.

Sävellajit sijoittuvat kolmen alennusmerkin ja kolmen ylennysmerkin välille. Eniten lauluja on F-duurissa/d-mollissa, toiseksi eniten on C-duurissa/a-mollissa kulkevia lauluja. Tilapäismerkkejä lauluissa on käytetty vain vähän, koko nuottiliitteessä yhteensä seitsemän kertaa.

Esitysohjeet on annettu suomeksi ja ne ovat pitkälti tempoon liittyviä, kuten "reippaasti", "vilkkaasti" tai "hitaasti". Kaikissa kappaleissa esitysohjeita ei ole ollenkaan. Nyanssimerkintöjä on vain kahdessa kappaleessa ja muita musiikillisia merkintöjä on vain yksi sanallinen merkintä, ritardando, sekä lauluissa olevat hengitysmarkit.

Nuottiliitteen lauluista 20:ssä ambitus on vähintään oktaavin verran, näistä yhdessä laulussa suurimmillaan undesimin verran. Kaikissa lauluissa ambitus on vähintään seksti. Matalimmillaan lauluissa käydään pienessä b:ssä, korkeimmillaan e2:ssa. Melodioissa suurimmat kahden peräkkäisen sävelen väliset intervallit ovat oktaavin suuruisia kahdessa laulussa, pienimmillään melodioiden suurimmat hyppyt ovat terssin suuruisia.

6.2.2 Niemi, Genezt & Pylkkänen, Kodin ja koulun ensimmäinen kirja (1927)

Niemen, Geneztin & Pylkkäsen aapisen ensimmäinen painos on ilmestynyt vuonna 1927, jolloin nuottiliitettä ei aapiseen vielä liitetty. Neljäntoista painoksen esipuheessa Niemi, Genezt & Pylkkänen (1940) tuovat esille, että aapiseen on tehty liitteeksi myös nuottiliite:

Arvokkaana lisänä tälle kirjalle on maisteri Olavi Pesosen "Aapislauluja" -vihkonen. Se sisältää sävellykset kirjan useihin tavausharjoituksiin ja runoihin. Lapsille tuottaa iloa, kun he saavat myös laulaa sen, minkä juuri ovat oppineet lukemaan.

Nuottiliitteen esipuheessa annetaan tarkkoja ohjeita ja perusteluita laulujen roolille osana opetusta sekä ohjeita laulamista varten. Pesonen (1934, 2) esimerkiksi toteaa laulujen opettelusta seuraavalla tavalla:

Sävelmien oppiminen käy parhaiten niin, että opettaja laulaa lapsille malliksi, lapset kertaavat kuulemansa.

Laulujen roolista osana opetusta Pesonen (1934, 2) puolestaan kirjoittaa näin:

Kodin ja koulun ensimmäiseen kirjaan liittyvät laulelmat on tarkoitettu virkistäväksi huviksi lukemisen ja muunkin alkeisopetuksen lomaan. Samalla ne voivat olla hyödyksi alkavalle laulunopetukselle.

Kaikki nuottiliitteen laulut on kirjoitettu yksinäisiksi. Lauluille ei ole kirjoitettuna pianosäestyksiä eikä sointumerkintöjä. Ainoat nuottimerkinnät ovat fraasikaaret, joiden lisäksi muita nuottiin merkittyjä ohjeita ei ole annettu.

Nuottiliitteen 26 laulusta 22 on kirjoitettu tahtilajiin 2/4. Näiden lisäksi kaksi laulua on tahtilajissa 3/8 ja kaksi laulua 3/4. Muutamissa lauluissa tapahtuu tahtilajin muutos.

Sävellajit ovat kolmen alennuksen ja neljän ylennyksen väliltä, mutta välistä puuttuu A-duuri /fis-molli. Eniten lauluja, kaikkiaan seitsemän kappaletta, on kirjoitettu sävellajiin F-duuri / h-molli. Nuottiliitteen ensimmäinen kappale sen sijaan sisältää useita eri sävellajeja, yhden kappaleen aikana edustettuina ovat C-duuri/a-molli, F-duuri/h-molli, Es-duuri/c-molli sekä E-duuri/cis-molli. Tilapäisiä etumerkkejä on vain muutamassa kappaleessa, mutta näissä kappaleissa tilapäisiä merkintöjä on useita.

Esitysohjeita on annettu usean laulun kohdalla joko laulun nimen alle kirjoitettuna tai sivun alareunaan merkittynä. Ohjeita on annettu esimerkiksi jonkin säkeen kertaamisesta tai laulun jakamisesta eri lauluryhmien kesken. Lisäksi sanallisia esitysohjeita temposta on kirjattu nuottirivin alkuun tai yläpuolelle. Tällaisia ovat esimerkiksi "nopeasti" ja "hidastuen".

Ambitus on kolmessatoista laulussa oktaavin tai noonin suuruinen, kaikissa lauluissa kuitenkin vähintään kvintin suuruinen. Matalimmillaan laulut käyvät pienessä a:ssa, korkeimmillaan d₂:ssa. Melodioissa suurin intervalli kahden peräkkäisen sävelen välillä on oktaavin suuruinen. Pienimmillään yhdessä laulussa intervalli on vain sekunti. Laulussa 17 *Hiiri metsähän menevi* koko melodia kulkee sekuntin suuruisilla askelmilla.

6.2.3 Salo, Meidän lasten aapinen (1936)

Salon (1936) Meidän lasten aapisen esipuheessa ei mainita nuottiliitettä tai laulujen yhdistämistä opetukseen. Olavi Ingmanin (1939) toteuttamassa nuottiliitteessä ei sen sijaan ole esipuhetta lainkaan. Nuottiliitteessä pianosäestys on kirjoitettu auki laulujen yhteyteen.

Suurimmassa osassa kappaleita tahtilaji on 4/4 tai alla breve 2/2. Tämä alla breve -tahtilaji on myös ohjeistettu sen ensimmäistä kertaa esiintyessä laulussa numero 2. *Tikanpoika ja paimenpoika*. Lisäksi lauluissa on 2/4, 3/4, 3/8 ja 6/4 tahtilajeja. Muutamissa lauluissa tahtilaji vaihtuu kappaleen aikana. Yhdessä laulussa, laulussa 7. *Pikku-Leenan iltarukous*, on laulun alussa ilmoitettu kaksi tahtilajia, 3/4 sekä 4/4, ja kappaleen aikana nämä tahtilajit vuorottelevat ilman, että sitä erikseen ilmoitetaan tahtilajin vaihtuessa.

Suurin osa lauluista on kirjoitettu C-duuriin/a-molliin, yhteensä 15 laulua. Tämän lisäksi edustettuina ovat sävellajit G-duuri/e-molli, D-duuri/h-molli, F-duuri/d-molli, B-duuri/g-molli ja Es-duuri/c-molli. Tilapäisiä etumerkkejä on käytetty erityisesti laulujen säestysosuuksissa, mutta muutamia tilapäismerkkejä on myös melodiassa.

Esitysohjeita on kirjoitettu muun muassa lauluryhmien jakamista varten, esimerkiksi laulussa numero 4. *Tyttö ja Pukki*, on kirjattu tytön osuus ja Pukin osuus erikseen. Tällaisten ohjeiden lisäksi on jokaisen laulun alussa jokin sanallinen esitysohje, kuten "toughukkaasti", "vakavasti" tai "täsmällisesti". Lauluihin on kirjattu myös dynamiikkamerkintöjä, sekä muita musiikillisiä ohjeita, kuten hengitysmerkkejä ja fraasikaaria.

Nuottiliitteen 24:stä laulusta 19:sta ambitus on vähintään oktaavin verran, suurimmillaan desimin verran. Kolmessa laulussa ambitus on kvintin ja kahdessa sekstin suuruinen. Matalimmillaan laulut käyvät pienessä as:sa ja korkeimmillaan es2:ssa. Melodioissa suurin kahden sävelen välinen intervalli on oktaavin, tällainen oktaavihyppy on yhdessä laulussa, laulussa numero 12. Joululaulu. Pienimmillään suurin melodian sisäinen intervalli on terssin.

6.2.4 Haavio, Konttinen & Oksala, Iloinen aapinen (1944)

Ingmanin (1949) toteuttama Iloisia lauluja lapsille -liite on tehty käytettäväksi Haavion, Konttisen & Oksalan (1944) Iloisen aapisen yhteydessä. Kaikki nuottiliitteen laulut ovat yksiaänisiä. Lauluihin on kirjoitettu pianosäestykset auki ja säestystä varten on kirjattu myös soitto-ohjeita, kuten sormituksia. Säestyksissä on myös paljon muita musiikillisiä merkintöjä, esimerkiksi aksentteja.

Suurin osa nuottiliitteen lauluista on kirjoitettu tahtilajeihin 4/4 tai 2/2. Näiden lisäksi nuottiliitteen lauluissa on edustettuina myös tahtilajit 3/2, 3/4, 5/4 ja 2/4. Neljässä kappaleessa on nuotin alkuun kirjattu kaksi tahtilajia, jolloin kappaleen aikana tahtilaji muuttuu useampaan kertaan näiden kahden merkityn tahtilajin välillä erikseen sitä nuotissa mainitsematta. Lisäksi on kappaleita, joissa muuttuva tahtilaji ilmoitetaan vasta, kun muutos tapahtuu.

Sävellajeja nuottiliitteessä on viisi: C-duuri/a-molli, D-duuri/h-molli, F-duuri/d-molli, B-duuri/g-molli ja Es-duuri/c-molli. Eniten lauluja on kirjoitettu C-duuriin/a-molliin. Tilapäisiä etumerkkejä käytetään pianosäestyksissä ja muutaman kerran myös laulumelodioissa.

Jokaiselle laululle on kirjoitettu nuottirivin alkuun jokin esitysohje, kuten ”vikkellästi”, ”ei liian hitaasti” tai ”huolettomasti”. Esitysohje saattaa myös muuttua kappaleen aikana. Yhteen kappaleeseen on kirjattu fraasin alkuun ”poika” ja ”lintu”, jolloin eri hahmojen osuudet laulussa tulevat esille. Muunlaisia esitysohjeita ei lauluille ole annettu.

Suurella osalla lauluja on myös dynamiikkamerkintöjä, monista lyhyistä kappaleista nämä dynamiikkamerkinnät kuitenkin puuttuvat. Lisäksi nuotteihin on kirjattu joitakin musiikillisia ohjeistuksia lähinnä säestystä varten, kuten staccatoja ja tenutoja, mutta myös laulua ohjeistavia merkintöjä, kuten fraasikaaria ja fermaatteja.

Nuottiliitteen 35:stä laulusta 28:ssa ambitus on vähintään oktaavin verran, näistä kahdessa desimin. Kahdessa laulussa ambitus on septimin ja neljässä sekstin verran. Pienimmillään ambitus on kvintin laulussa numero 4. *Kellot*. Matalimmillaan laulut käyvät pienessä a:ssa, korkeimmillaan e2:ssa.

Suurin intervalli melodian kahden peräkkäisen sävelen välillä on oktaavin. Näitä oktaavihyppyjä on kuudessa laulussa. Pienimmillään melodiassa olevat intervallit ovat kaikki sekuntin suuruisia, eikä sen suurempia hyppyjä ole, esimerkiksi laulussa 18 *Harakka*.

6.2.5 Öljymäki, *Laulaen lukemaan* (1947)

Öljymäen (1947) *Laulaen lukemaan* -teos on aapinen, jonka tarkoituksena on opettaa lapset lukemaan laulujen avulla. Öljymäki (1947) itse kirjoittaa aapisen tarkoituksesta seuraavalla tavalla:

”Laulaen lukemaan” on aapinen, joka tahtoo saattaa lapset saavuttamaan lukemisen taidon lapsen luontoa vastaavalla, entistä hauskemmallalla tavalla. Tämä uusi aapinen on kuvakirja, jonka jokaista kuvaa selostaa pieni runo. Kaikki runot voidaan laulaa jollakin kirjan kansisivuille painetuista neljästä sävelmästä.

Kirjassa on takakansitekstissä mainittujen neljän sävelmän sijaan viisi sävelmää, joita hyödynnetään koko aapisen ajan eri runojen yhteydessä. Näille sävelmille ei ole pianosäestyksiä ja sävelmät ovat kaikki yksiäänisiä. Kaikki ovat myös samassa tahtilajissa, 2/4, eikä lauluissa ole tahtilajin muutoksia, dynamiikkamerkintöjä tai muita esitysohjeita.

Viidestä sävelmästä kaksi on kirjoitettu C-duuriin/a-molliin, yksi D-duuriin/h-molliin, yksi F-duuriin/d-molliin ja yksi B-duuriin/g-molliin. Tilapäisiä etumerkintöjä tai sävellajin muutoksia näissä sävelmissä ei ole.

Ambitus on suurimmillaan oktaavin, kaikissa lauluissa vähintään sekstin. Melodiakuluissa suurimmat intervallit kahden peräkkäisen sävelen välillä ovat suurimmillaan kvintin ja melodiat kulkevat pääasiassa sekunti ja terssiaskelmin. Sävelmät käyvät matalimmillaan pienessä b:ssä ja korkeimmillaan h1:ssä.

6.2.6 Huovi, Töllinen & Wäre, Iloinen aapinen (1990)

Huovin, Töllisen & Wäreen (1990) Iloiseen aapiseen liitteeksi on tehty Huovin ym. (1993) Iloisen aapisen laulut ja leikit -nuottiliite. Huovi ym. (1993, 5) avaavat nuottiliitteen esipuheessa yleiset tavoitteet 1. luokan musiikinopetuksen oppiaineekselle seuraavalla tavalla:

Musiikin opetuksen tehtävänä on mm. luovan ilmaisukyvyn kehittäminen, musiikin perustaitojen ja perustietojen antaminen sekä yhteistoimintavalmiuksien, myönteisten asenteiden ja musiikin pysyvän harrastuksen edistäminen.

Musiikin oppiaineksen todetaan sisältävän musiikin peruskäsitteiden, kuten dynamiikan, tempon, rytmin, sointiväriin, harmonian ja melodian harjoittamista. Tätä harjoittamista tapahtuu sekä musiikin oppiaineen sisällä että eheyttämällä eri oppiaineita. Esipuheessa todetaan, että nimenomaan kyseisen nuottiliitteen musiikkiosuus auttaa eheyttämään opetusta musiikin avulla, ja nuottiliitteen lauluja voi hyödyntää niin liikunnan, musiikin kuin äidinkielen oppitunneillakin. Huovi ym. (1993, 6) tuovat esipuheessa myös esille, että laulut yhdistetään lukemaan opettamiseen kirjainlorujen avulla:

Jokainen aapisen kirjainloru on sävelletty lauluksi. Laulut ovat tunneilmalsultaan, rytmikaltaan, sävyiltään ja tempoltaan erilaisia. Lauluja kuunnellaan ja lauletaan äänneisiin ja kirjaimiin tutustumisen yhteydessä.

Lauluihin on nuottiliitteessä yhdistetty erilaisia leikkejä sekä soittotehtäviä, jotka on ohjeistettu lapsen tasolle sopiviksi. Leikeissä harjoitellaan esimerkiksi perusrytmiiä ja sykettä, sanarytmejä ja eri rytmeissä taputtamista. Leikeissä on myös äänen keston ja rytmin tunnistamiseen liittyviä tehtäviä. Lisäksi liitteessä on piiri-, liikunta- ja käsileikkejä. Soittotehtävissä on esimerkiksi tahdin ensimmäisen iskun tunnistamiseen liittyviä tehtäviä, takapotkun soittamista, säestystehtäviä ja improvisaatiota.

Nuottiliitteen lauluista suurimpaan osaan on kirjoitettuna sointumerkinnät, osassa on sointumerkkien lisäksi auki kirjoitettuna bassokulku ja osassa on auki kirjoitettuna koko pianosäestys. Lisäksi nuottiliitteessä tuodaan esille, että käytettävissä on myös cd-äänitykset kappaleista, joiden mukana lauluja voidaan laulaa. Lauluista yksi on rap-kappale, johon on pianosäestys, mutta laulamisen sijaan sanoitukset puhutaan rytmikkäästi.

Iloisen aapisen nuottiliitteen lauluista yli kaksi kolmasosaa on kirjoitettu tahtilajiin 4/4. Näiden lisäksi nuottiliitteessä on neljä laulua alla breve -tahtilajissa, kaksi laulua 3/4 sekä 2/4 tahtilajeissa ja yksi laulu tahtilajissa 6/8.

Sävellajeista eniten edustettuna on C-duuri/a-molli, johon on kirjoitettu 13 laulua. G-duuriin/e-molliin on kirjoitettu lauluista neljä, D-duuriin/h-molliin kolme ja A-duuriin/fis-molliin yksi. Alennusmerkkisistä sävellajeista F-duuriin/d-molliin on kirjoitettu neljä laulua, B-duuriin/g-molliin kaksi ja Es-duuriin/c-molliin kaksi laulua. Tilapäisiä etumerkintöjä on käytetty joissakin lauluissa. Dynamiikkamerkintöjä nuoteissa sen sijaan ei ole.

Iloisen aapisen 29:stä laulusta 21:ssä ambitus on alle oktaavin, viidessä oktaavin verran ja yhdessä laulussa noonin sekä yhdessä desimin. Pienimmillään ambitus on laulussa *Sisilisko*, joka kulkee kvartin äänialalla. Yksi laulu on rap-kappale, jonka ambitusta ei siis voi selvittää. Nuottiliitteen lauluissa matalimmillaan käydään a:ssa, mutta suurimmassa osassa lauluja

matalin ääni ei laske c1:n alapuolelle. Lauluissa korkein ääni on d2, joka esiintyy yhdessä laulussa, pääasiassa laulut pysyttelevät kuitenkin h1:n alapuolella.

19:sta laulussa suurin intervalli kahden peräkkäisen melodian sävelen välillä on alle kvintin suuruinen. Yhdeksässä laulussa suurin hyppy sävelestä toiseen on kvintti tai suurempi, korkeimmillaan oktaavi, yhdessä kappaleessa. Pienimmillään suurin hyppy on sekuntin suuruinen laulussa *Tumman metsän valtatie*. Kyseisessä kappaleessa melodia kulkee koko laulun ajan sekuntin suuruisilla askeleilla.

Laulut ovat melodialtaan lyhyitä, joissa kuitenkin samaa pätkää saatetaan toistaa muutamaan kertaan eri sanoituksilla. Esimerkiksi kahdeksan tahdin mittainen laulu on voitu jakaa kahteen neljän tahdin pätkään, joista kumpikin kerrataan.

6.2.7 Wäre ym., Pikkumetsän aapinen (2006)

Wäreen ym. (2006) Pikkumetsän aapisen laululiite, Könösen ym. (2007) Pikkumetsän laulut ja leikit 1 -liite sisältää 20 laulua, joiden lisäksi liitteessä on erilaisia leikkejä ja muita tehtäviä. Esipuheessa esitellään tehtävämuodoiksi kuuntelutehtävät, kuunteluvinkit, soittotehtävät, käsileikit, liikuntaleikit, ääniharjoitukset, tanssit, rauhoittumisleikit ja rytmileikit. Tehtävillä ja muulla materiaalilla pyritään tukemaan lapsen kokonaisvaltaista kasvua, antamaan elämyksiä ja innostamaan uuden oppimiseen. Erilaisten tehtävien sisällöistä Könönen ym. (2007, 3) kirjoittavat seuraavasti:

Tehtävien jälkeen on listattuna, mitä lapsi oppii kyseisestä leikistä, tanssista tai soittotehtävästä. Kaikki leikit, tanssit ja soittotehtävät tukevat perussykkeen oppimista, mikä vahvistaa myös kirjoittamaan ja lukemaan opettelua.

Liitteeseen on erikseen kirjoitettu didaktiikkaosio, jossa kuvataan musiikinopetuksen tavoitteita alkuopetuksessa ja ohjeistetaan materiaalin käyttöön, sekä laulun ja soiton opettamiseen. Alkuopetuksen musiikinopetuksen tavoitteeksi materiaalissa asetetaan itsensä ilmaiseminen eri keinoin, kuten laulaen, soittaen ja liikkuen. Näiden ohella mainitaan aktiivinen

ääniympäristön kuuntelu ja havainnointi. Tarkoituksena on myös musiikin eri peruskäsitteiden tunnistaminen ja tuottaminen.

Laulunopetuksen osalta didaktiikkaosiossa korostetaan ääniharjoitusten merkitystä osana laulunopetusta ja lapsen luovuuden kehittymistä. Erityisesti ääniharjoitusten kohdalla mainitaan, että äänen luonnollinen suunta on ylhäältä alaspäin, minkä tulisi näkyä myös toteutettavissa harjoitteissa. Ohjeiden mukaan opettajan tulisi huomioida harjoituksissa sopivan äänenkorkeuden valitseminen, sillä lapsen ääni on korkeampi, kuin aikuisen ääni.

Laulunopetuksen kohdalla kirjoitetaan, että laulettaessa perussykkeen löytäminen on tärkeää, ja hyödyllistä olisi pitää perussykettä yllä koko ajan vaikkapa jaloilla. Laulunopetuksessa Könönen ym. (2007, 83) ohjeistavat käyttämään koko kehoa:

Kokonaisvaltaisesti laulunopetuksessa käytetään laulajan koko kehoa. Se ohjaa ilmaisuvisuaalisesti, kinesteettisesti, auditiivisesti ja kognitiivisesti.

Laulunopetuksen kohdalla tuodaan esille, että lapsen tulee ymmärtää laulamansa ja siksi olisi hyödyllistä käydä sanat yhteisesti läpi ja selittää oppilaille vaikeat sanat. Ohjeeksi annetaan myös sanojen rytmin korjaaminen suomen kielen mukaiseksi tarkistamalla tavujen pituudet. Didaktiikkaosiossa Könönen ym. (2007, 83) huomauttavat myös, että opettajan tulee itse laulaa oikein:

Pyri itse laulamaan melodia oikein; jos et ole varma, käytä apuna CD:tä. Korjaa lasten virheet hellästi ohjailleen, leikinomaisesti.

Opettajalle ohjeeksi annetaan oikean tunnelman luominen, oikeiden hengityspaikkojen etsiminen ja laulun laulamistapojen muuntelu, jotta laulaminen pysyy mielenkiintoisena. Mielekkyyden lisäämiseksi opettajaa kannustetaan hyödyntämään erilaisia laulunopetteluun menetelmiä, kuten kaikulaulua, eri tavujen käyttöä melodian lallattelussa, laulun opetteluun aloittamista tanssin tai leikin kautta ja erilaisten havaintovälineiden käyttöä.

Musiikkiliikunnan todetaan tukevan lapsen persoonan kokonaisvaltaista kehitystä, erityisesti minätunnetta ja itseluottamusta. Musiikkiliikunnalle on kirjattu erikseen sosiaalisia, kognitiivisia, psykomotorisia, minuustavoitteita

sekä musiikillisia tavoitteita. Musiikillisiksi tavoitteiksi on asetettu rytmitajun kehittäminen, kuuntelukyvyn kehittäminen, musiikillisten muotojen hahmottaminen, sointivärin toteuttaminen sekä musiikin dynamiikan toteuttaminen.

Soittotehtävien kohdalla korostetaan perussykkeen merkitystä yhteissoiton onnistumisen kannalta. Rytmien harjoittelun ohjeeksi Könönen ym. (2007, 84) antavat apusanojen hyödyntämisen:

Perusajatuksena 4/4-tautilajeissa on, että opetuksessa käytetään selkeästi tasajakoista sanaa, joka jakaantuu 4 yhtä pitkään tavuun (esim. LU-MI-UK-KO).

Soittotehtävien tehtävästä ja tavoitteista alkuopetuksen musiikinopetuksessa Könönen ym. (2007, 84) puolestaan kirjoittavat seuraavasti:

Soittaminen harjoittaa ennen kaikkea rytmitajua, mutta myös keskittymistä, kuuntelua ja tarkkaavaisuutta sekä oman vuoron odottamisen taitoa. Lisäksi soittaminen rikastuttaa sointimaailmaa, kun lapsi voi yhdistää oppimaansa lauluun erilaisia säestyssoittimia.

Soittimet ohjeistetaan jakamaan siten, että vähintään kaksi oppilasta soittaa aina samaa soitinta ja rytmiä, jotta oppilaat saavat tukea toisistaan. Samalla harjoitellaan myös muiden rytmien ja soitinten kuuntelemista. Aluksi soittamista tulisi harjoitella ilman laulumelodiaa, sitten esimerkiksi CD:ltä tulevan melodian päälle ja vasta lopuksi yhdistetään soitto ja laulu. Soittotehtävien kohdalla korostetaan vielä, että tehtävät eivät saa olla liian vaikeita, jotta oppilaat eivät turhaudu.

Didaktiikkaosiossa kuuntelukasvatuksen ja kuuntelutehtävien tavoitteeksi asetetaan oppilaiden innostaminen musiikin kuunteluun sekä kuuntelutaidon kehittäminen aktiiviseksi, tiedostavaksi ja analyttiseksi. Lisäksi tekstissä tuodaan esille, että kuuntelukasvatuksen avulla voidaan harjoittaa musiikillisten peruskäsitteiden havainnointia, esimerkiksi sointivärin, melodian ja harmonian, rytmin ja dynamiikan havainnointia.

Pikkumetsän laulut ja leikit -nuottiliitteen (Könönen ym., 2007) lauluihin on kirjoitettu pianosäestykset ja nuotteihin on merkitty sointumerkinnät, liitteessä on kaksi nuottiversiota jokaisesta kappaleesta; toisessa on melodia ja sointumerkinnät, toisessa melodia, sointumerkinnät ja pianosäestys. Pianosäestyksissä on paljon myös alku- ja välisoittoja. Laulut löytyvät lisäksi

erilliseltä CD -levyltä, jota voi hyödyntää esipuheen perusteella niin laulujen taustana kuin leikeissäkin.

Sävellajeista määrällisesti eniten lauluissa esiintyy F-duuria/d-mollia, toiseksi eniten D-duuria/h-mollia ja kolmanneksi eniten C-duuria/a-mollia. Näiden lisäksi on yksittäisiä lauluja myös muissa sävellajeissa. Ylennyksiä sävellajeissa on maksimissaan neljä, alennuksia kolme. Tilapäismerkkejä hyödynnetään kahden kappaleen melodiassa, pianosäestyksissä tilapäismerkkejä on käytetty enemmän.

Könösen ym. (2007) Pikkumetsän aapisen nuottiliitteen lauluissa ambitus on suurimmillaan oktaavin verran, näin suuri ambitus on kahdessa laulussa. Eniten lauluissa ambituksena on seksti. Matalimmillaan laulut käyvät pienessä h:ssa, korkeimmillaan h1:ssä. Peräkkäisten sävelten välillä suurin intervalli on oktaavi, kaikissa lauluissa suurin peräkkäisten sävelten välinen hyppy on vähintään kvartti. Kuitenkin suuremmat hyppyt, kuten sekstit tai suurin hyppy oktaavi, ovat taukojen, pitkien äänien tai osan vaihdosten yhteydessä.

6.2.8 Wäre, ym., Apilatiin aapinen (2014)

Wäreen ym. Apilatiin aapiseen (2014) tehdyssä Hirvosen ym. (2015) Apilatiin aapinen, laulut ja leikit -liitteessä on 22 laulua. Jokaisen laulun yhteydessä erilaisia leikkejä, joita voi hyödyntää opetuksessa. Leikit edustava viittä erilaista teemaa: laululeikit/laulamisen, soitto/rytmittehtävät, liikuntaleikki, keskittyminen ja aktiivinen kuuntelu sekä rentoutuminen. Esipuheessa Hirvonen ym. (2015, 3) kirjoittavat leikeistä seuraavasti:

Laulut ja leikit on tehty musiikin pohjalta ja suurin osa tehtävistä voidaan toteuttaa cd:n mukana, laulun tukena, laulujen opettelussa ja laulujen säestyksenä. Leikit sisältävät monipuolisesti musiikin työtapoja: laulua, soittoa, kuuntelua, liikettä, soitinrakennusta ja omaa keksintää eli improvisointia.

Laulamiseen liittyvät leikit ja laululeikit ovat tehtäviä, joissa harjoitellaan esimerkiksi soolo- ja tuttilaulamista sekä eri ryhmissä laulamista. Lisäksi niissä harjoitellaan loruttelua, laulamista käsiliikkeiden tukemana, improvisointitehtäviä, eri dynamiikkojen hyödyntämistä laulamissa sekä oikean sykkeen löytämistä.

Soitto ja rytmitehtävissä harjoitellaan esimerkiksi laulun sykkeen taputtamista, oikeassa rytmissä soittamista ja eri rytmien ja tempojen hahmottamista. Lisäksi soitto ja rytmitehtäviin kuuluu improvisointia sekä erilaisia yhteissoiton muotoja. Soittamisessa hyödynnetään ohjeiden mukaan koulusoittimia, kehorytmiikkaa sekä itse keksittyjä ja rakennettuja soittimia.

Liikuntaleikeissä liikutaan musiikin mukana, leikeissä harjoitellaan yhteisen sykkeen löytämistä ryhmässä, kontaktin ja vuorovaikutuksen ottamista toisiin oppilaisiin, harjoitellaan kehon osia sekä reaktiokykyä. Liikuntaleikit voivat olla myös esimerkiksi piirileikkejä tai laululeikkejä, joissa liikkeiden avulla tuetaan laulun sanoituksia.

Keskittymisen ja aktiivisen kuuntelun tehtäviä nuottiliitteessä on kaksi, joissa molemmissa harjoitellaan hiljaisuutta. Lisäksi toisessa harjoitellaan muotojen hahmottamista ja toisessa havainnointikykyä. Myös rentoutumistehtäviä nuottiliitteessä on kaksi, molemmat ovat paritehtäviä, joissa toinen parista makaa lattialla, kun toinen sivelee häntä huivilla.

Nuottiliitteen 22 laulusta 16 on kirjoitettu tahtilajiin 4/4, jonka lisäksi nuottiliitteessä on tahtilajeja alla breve, $\frac{3}{4}$ sekä 2/4, joista kaikkia on käytetty kahdessa laulussa. Tahtilajin vaihdoksia nuottiliitteen lauluissa ei ole hyödynnetty. Nuottiliitteessä ei ole myöskään dynamiikkamerkintöjä tai muita esitysohjeita.

Apilatieen aapisen nuottiliitteessä sävellajeista määrällisesti eniten edustettuna on C-duuri/a-molli. Toiseksi eniten lauluja kulkee D-duurissa/h-mollissa ja kolmanneksi eniten E-duurissa/cis-mollissa. Alennusmerkkisistä sävellajeista edustettuna on vain F-duuri. Tilapäismerkkejä on hyödynnetty kolmessa laulussa.

Lauluissa suurin ambitus on noonin verran, monessa laulussa ambitus on oktaavin. Kaikissa lauluissa ambitus on kuitenkin vähintään kvintin verran. Matalimmillaan laulut käyvät pienessä a:ssa, korkeimmillaan c2:ssa. Suurin intervalli kahden peräkkäisen sävelen välillä on oktaavi ja kaikissa lauluissa on vähintään kvartin kokoisia intervaleja sävelten välillä. Melodian fraasit

kulkevat pienten intervallivälien kuljettamana, ja suuret hyppyt, kuten oktaavit ovat taukojen tai pitkien äänten jälkeen.

6.2.9 Musiikilliset haasteet eri aikoina

Neljässä vanhimmassa nuottiliitteessä, Nissisen (1923) Lasten lukukirjassa, Pesosen (1934) Aapislauluja -liitteessä, ja Ingmanin (1939, 1946) Meidän lasten lauluja, sekä Iloisia lauluja lapsille -nuottiliitteissä musiikilliset haasteet näkyvät erityisesti laulujen äänialassa. Kaikissa näissä korkeimmat äänet ovat joko d2, es2 tai e2, matalimmat sen sijaan as, a tai b. Nämä korkeat tai matalat äänet eivät ole yksittäistapauksia, vaan toistuvat suurella osalla lauluja.

Kaikissa näistä vanhimmista nuottiliitteistä ambitukset ovat laajoja, Nissisen (1923) lauluissa jopa undesimin, Ingmanin (1939, 1946) lauluissa desimin ja Pesosella (1934) noonin. Kaikki neljä nuottiliitettä sisältävät myös suuria hyppyjä melodiassa. Nissisen (1923) nuottiliitteen lauluissa tarkkaavaisuutta vaativat lisäksi rytmikassa tapahtuvat yllättävät muutokset, esimerkiksi ensin samat sävelet lauletaan tietyissä rytmissä muutaman kerran, jonka jälkeen rytmikassa tapahtuu pieni muutos, mutta sävelet tai melodiakulku pysyy samanlaisena.

Pesonen (1934) antaa opettajalle ohjeita niin esipuheessa kuin laulujen yhteydessäkin. Esipuheessa ohjeistetaan opettamaan laulut kaikulaulu -menetelmällä, ja laulujen yhteydessä annetaan ohjeita muun muassa laulun jakamiseen eri ryhmille. Esimerkiksi laulun 22. *Kesä* yhteydessä Pesonen (1934, 19) antaa seuraavat ohjeet:

Tässäkin laulussa säkeet voidaan antaa sopivasti eri lapsiryhmien laulettaviksi. Koulussa esim. neljännes luokkaa laulaa ensimmäisen säkeen, toinen neljännes toisen, jäljellä oleva puoli luokkaa kolmannen säkeen. Näin myös sävelmän kertautuessa runon loppuun asti. Yksinäisen päätössäkeen esittää ponnekkaasti koko luokka. - Esityksessä on erittäin pidettävä huolta rytmin terävyydestä.

Laulujen opettaminen asettaa haasteen opettajalle, sillä hänen tulee osata laulaa ja soittaa laulut oikein, jotta hän voi opettaa ne oppilaille oikein. Opettajan tuleekin lauluja itse opiskellessaan olla hyvin tarkkana siitä, että lukee nuotit

oikein. Tarkkuutta vanhimmissa nuottiliitteissä vaativat esimerkiksi äkkinäiset muutokset rytmisissä tai tahtilajissa.

Ingmanin (1939, 1946) toteuttamissa nuottiliitteissä haasteellisuus nousee esille ambituksen ja äänialan lisäksi auki kirjoitetuissa pianosäestyksissä, sekä tahtilajeissa. Säestyksille on annettu paljon musiikillisia esitysohjeita, kuten staccatoja ja aksentteja. Pianosäestykset eivät myöskään noudata laulumelodian rytmiiikkaa. Kummassakin nuottiliitteessä käytetään haastavia tahtilajeja, kuten 5/4. Tämän lisäksi tahtilajeissa tapahtuu yllättäviä muutoksia, joista ei ole muutostahdissa erillistä ilmoitusta. Tämä vaatii laulua ohjaavalta opettajalta tarkkaavaisuutta huomata muutokset ja oppilailta kykyä hahmottaa erilaisia tahtilajeja sekä niiden muutoksia.

Ingmanin (1939, 1946) laulujen haasteellisuutta lisäävät tarkat musiikilliset ohjeet, joita annetaan tempoon ja dynamiikkaankin liittyen. Dynamiikassa toteutetaan esimerkiksi crescendoja ja diminuendoja lyhyellä vaihteluvälillä, mikä vaatii laulajalta kykyä tuottaa äänenvoimakkuuden vaihteluita nopeasti. Nuotteihin on merkitty myös muun muassa staccattoja ja fermaatteja sekä muita musiikin tulkintaan liittyviä ohjeita, joiden noudattaminen tuo musiikillista lisähaastetta niin säestykselle kuin laulullekin.

Öljymäen (1947) Laulaen lukemaan -aapinen kokonaisuutena erottuu selkeästi joukosta muihin tutkittuihin nuottiliitteisiin verrattuna. Lyhyitä sävelmiä on viisi, joita hyödynnetään koko aapisen ajan eri sanoitusten kanssa. Näissä sävelmissä ei ole vaikeita tahtilajeja, ja vaikka ambitus onkin suurimmillaan oktaavin, eivät laulut sisällä kvinttiä suurempia hyppyjä. Sävelmien vähäinen määrä tekee uusien sanoitusten oppimisesta huomattavasti helpompaa, kun oppilaan ei tarvitse harjoitella uutta melodiaa, mutta kovin monipuoliseksi ei laulun ja musiikinopetus näillä muutamilla sävelmillä muodostu. Nuottien ohessa ei ole annettu minkäänlaisia esitysohjeita, eikä nuoteissa ole mitään musiikillisia merkintöjä. Laulujen monipuolisuutta sekä syvempää laulun- tai musiikinopetusta varten opettajan tulisi siis itse keksiä variaatioita lauluihin.

Kolmessa uusimmassa nuottiliitteessä, kuten Huovin ym. (1993) Iloiset laulut ja leikit -liitteessä, on laulujen ohella paljon muuta musiikin opettamisen materiaalia. Tällaisia ovat esimerkiksi soitto-, rytmi- ja kuuntelutehtäviä. Tehtävissä haastetta lauluun lisäävät musiikillisten perusasioiden harjoittaminen, muun muassa perussykkeen ylläpitäminen laulaessa. Opettajan työtä uusimmissa nuottiliitteissä helpottavat CD:t, joiden avulla laulaminen onnistuu ilman säestystä.

Myös laulujen pianosäestyksestä on tehty helpompaa siten, että auki kirjoitettujen säestyksien ohella on sointumerkit, jolloin säestäjän ei tarvitse osata lukea kahdelle kädelle ja kahdelle viivastolle kirjoitettuja nuotteja. Auki kirjoitetut pianosäestykset sen sijaan ovat yksinkertaisia esimerkiksi rytmikaltaan: pääasiassa säestys tapahtuu puoli-, neljäsosa- ja kahdeksasosanuottien kuljettamana. Säestykset etenevät pitkälti myös saman, yhden tai kahden tahdin mittaisen rytmikuvion avulla, jolloin opettajan ei tarvitse kiinnittää huomiota rytmisiin muutoksiin säestyksissä.

Peruskouluajan nuottiliitteissä tehtävät etenevät helpommista kohti haasteellisempia, esimerkiksi Hirvosen ym. (2015) Apilatie aapinen, laulut ja leikit -liitteen ensimmäisissä soittotehtävissä soitetaan kapuloilla perusrytmiä, kun myöhemmin nuottiliitteessä soittotehtävissä soitetaan kanteleella ja laattasoittimilla laulun säestyksiä. Tehtävissä haasteellista on muun muassa soolo- ja tuttilaulaminen sekä improvisointi. Kaikkien kolmen peruskouluajan aapisten nuottiliitteissä ja niiden tehtävissä korostetaan erityisesti perusrytmin löytämistä ja sen merkitystä. Perusrytmin löytämistä harjoitellaan tehtävissä, joissa oppilaan tulee itse löytää perusrytmi, tai koko luokan tulee löytää yhteinen syke, mikä vaatii myös yhteismusisoinnin taitoja.

Könösen ym. (2007) Pikkumetsän laulut ja leikit 1 -liitteessä opettajaa ohjeistaa hyvin tarkka didaktiikkaosio, joka asettaa haasteita erityisesti opettajalle. Didaktiikkaosiossa korostetaan esimerkiksi ääniharjoitusten, musiikkiliikunnan sekä kehollisuuden merkitystä laulujen opettelussa ja laulun ohella, sekä laulun opetustapojen monipuolistamista. Myös laulun ja sen oheismateriaalin laajuus asettavat oman haasteensa. Suuren tehtävämäärän

myötä laulut eivät ole pelkkää laulamista, vaan niihin on yhdistetty paljon muitakin, laulun kanssa yhtäaikaisesti tehtäviä asioita.

Peruskouluajan nuottiliitteiden laulut ovat esimerkiksi Ingmanin (1939, 1946) lauluihin verrattuna yksinkertaisempia niin melodialtaan kuin rytmikaltaankin. Lapsilaulaja on huomioitu paremmin myös laulujen ambituksessa ja äänialassa. Melodiassa tapahtuvat hyppyvät eivät ole äkkinäisiä, vaan niitä edeltää joko tauko tai pitkä ääni, jonka aikana hyppyyn on mahdollista valmistautua. Pääasiassa melodia myös etenee pienten intervallien johdattamana ja suuria hyppyjä on vain harvoja. Viimeisten nuottiliitteiden laulut sisältävät myös paljon melodian toistoa, esimerkiksi muutaman tahdin melodiapätkä toistetaan kahdesti, joskus jopa samoilla sanoilla. Myös laulujen alku- ja välisoitot toistavat laulettua melodiapätkää, mikä helpottaa lasta hahmottamaan melodiaa ja sitä, milloin kuuluu laulaa tai olla laulamatta.

Yhteistä koko tutkimusaineiston 208:lle laululle on se, että selkeä enemmistö on sävelletty duureihin. Lisäksi suurimmassa osassa lauluja varsinainen melodia on lyhyt, jota toistetaan useamassa säkeistössä. Laulettavia säkeistöjä sen sijaan saattaa olla monia. Kaikissa nuottiliitteissä myös lähdetään liikkeelle helpommista lauluista ja siirrytään kohti vaikeampia.

6.3 Laulut lukemaan oppimisen näkökulmasta

Kolmannen tutkimuskysymyksen avulla tarkoituksenani oli selvittää, miten aapislaulujen avulla voidaan tukea lukemaan oppimista laulujen sanoituksellisten ja musiikillisten sisältöjen avulla. Lukemaan oppimisen näkökulmaa lauluissa tutkittiin aiemmin määritellyn, aakkoslaulut -kategorian avulla. Tähän kategoriaan luokiteltuja lauluja on seitsemässä aapisessa, yhteensä 46 laulua (ks. taulukko 2). Selvästi eniten aakkoslauluja on Huovin ym. (1993) Iloiset laulut ja leikit nuottiliitteessä, jonka 29:stä laulusta 21 kuuluu aakkoslaulut -kategoriaan. Aakkoslaulut -kategorian laulujen tarkat määrät eri aapisissa ovat nähtävillä kuviossa 2 (ks. liite 1). Tutkimuksen kohteena olivat

laulujen sanoitukset ja niiden nuotinnokset, aapisten ja nuottiliitteiden esipuheet sekä lauluihin liitetyt tehtävät.

Aakkoslaulut luokittelevat neljään alakategoriaan sen perusteella, miten niiden sanoitukselliset sisällöt tukevat lukutaidon oppimista. Nämä muodostuneet kategoriat ovat: aakkosten luettelulaulut, aakkosilla riimittelevät laulut, äännettä toistavat laulut, sekä temaattiset laulut. Lisäksi lauluissa on kaikille kategorioille yhteisiä, musiikillisia piirteitä, joiden avulla lukutaidon oppimista pyritään tukemaan.

6.3.1 Aakkosten luettelulaulut

Aakkosten luettelulauluja on neljässä aapisessa yhteensä neljä kappaletta. Näissä lauluissa aakkoset luetaan järjestyksessä, joko kaikki kerralla, tai osiin jaettuina. Lauluissa, joissa aakkoset esitellään pätkiin jaettuna, on ne jaettu kahteen osaan ja kahteen säkeistöön tai neljään osaan ja neljään säkeistöön, kuten esimerkiksi Könösen ym. (2007, 11) Pikkumetsän laulut ja leikit 1 - nuottiliitteen *Jäniksen kirjaimet* -laulussa.

<p>1. Jänis löytää pussista,
monen monta kirjainta.
A B C D E F G,
näitä pupu tarvitsee.
A B C D E F G,
näitä pupu tarvitsee.</p>	<p>näistä pupu ilahtuu.
O P Q R S T U,
näistä pupu ilahtuu.</p>
<p>2. Jänis löytää pussista,
monen monta kirjainta.
H I J K L M N,
pupu tahtoo enemmän.
H I J K L M N,
pupu tahtoo enemmän.</p>	<p>4. Jänis löytää pussista,
vielä monta kirjainta.
V X Y Z Å Ä Ö,
Siinä kaikki! Töttöröö!
V X Y Z Å Ä Ö,
Siinä kaikki! Töttöröö!</p>
<p>3. Jänis löytää pussista,
monen monta kirjainta.
O P Q R S T U,</p>	<p>5. Jänis oppii aakkoset,
kaikki hienot kirjaimet.
Voiko olla hauskeempaa:
kirjavuori odottaa!
Voiko olla hauskeempaa:
kirjavuori odottaa!</p>

Aakkosten luettelulauluissa tuodaan esille kaikki aakkoset niiden oikeassa järjestyksessä. V ja w -kirjaimet muodostavat tähän kuitenkin poikkeuksen; missään laulussa ei tuotu esille näistä molempia. Pääasiassa lauluissa oli v - kirjain, mutta ei w:tä. Yhdessä aakkoset luettelevassa laulussa, Hirvosen ym. (2015) Apilatie aapinen, laulut ja leikit -liitteen *Aakkoslaulussa*, käytettiin w:tä.

6.3.2 Aakkosilla riimittelevät laulut

Aakkosilla riimittelevissä lauluissa esitellään useampia aakkosia kerralla. Nämä laulut eroavat aakkosten luettelulauluista siten, että lauluissa ei kuitenkaan esitellä kaikkia aakkosia. Lauluissa ei myöskään pelkästään luetella aakkosia, vaan niitä harjoitellaan riimittelemällä. Tällaisia lauluja on kaiken kaikkiaan kuusi kappaletta kahden aapisen nuottiliitteessä, Ingmanin (1946) Iloisia lauluja lapsille -teoksessa kaksi kappaletta, sekä Öljymäen (1947) Lauaen lukemaan -aapisessa neljä kappaletta. Esimerkiksi Ingmanin (1946, 4) säveltämässä, *Navetan juhla* -laulussa, tuodaan riittelyyn avulla esille suurin osa aakkosista niiden oikeassa järjestyksessä, mutta välistä on pudotettu vierasperäisiä kirjaimia pois:

Aa dee tässä kiehuu tee. Ee gee härkä hymyilee. Hoo ii suuta nuoleksii. Jii koo ällä Lehmä emännällä äm än oo ja pee hiki helmeilee. Är äs tee ja uu Pikku vasa tuttisuu, vee yy ää killisilmä tähtipää öö huutaa mää ja möö.

Öljymäen (1947) kaikki neljä aakkoslaulua ovat samankaltaisia keskenään: hyvin lyhyitä lauluja, joissa harjoitellaan useampaa kirjainta kerrallaan. Kaikissa lauluissa harjoitellaan neljästä kuuteen aakkosta, jotka on ilmoitettu laulun sanojen vieressä. Esimerkiksi kirjaimia e, h, y ja ö harjoitellaan Öljymäen (1947, 4) aapisen laulussa, jonka sanat kuuluvat:

Heppa juokse yrjön luokse.

Öljymäen (1947) aapisessa myös kuvat ovat merkittävässä roolissa laulujen yhteydessä, sillä ne tukevat laulun sanoja, joita lapsi lukee aapisesta. Aapisessa on merkitty sanojen tavurajat tummennusten avulla, minkä lisäksi myös laulujen melodiat tukevat tavurajojen hahmottamista.

Öljymäen (1947) Lauaen lukemaan erottuu kaikkien tutkittavien aapisten ja nuottiliitteiden joukosta selvästi. Öljymäki (1947, 38) itse kirjoittaa lukemisen harjoittelusta seuraavalla tavalla:

Runot opitaan lauluina ja sanat painuvat mieleen. Lapsi osaa ulkoa ja on lukevinaan kirjasta. Samalla ohjataan häntä osoittamaan kirjasta kutakin sanaa, minkä hän lukee. Näin painuvat sanojen kokonaiskuvat lapsen mieleen.

Koko aapinen on siis pelkästään lauluja, joiden avulla on tarkoitus harjoitella lukemista. Laulujen ja kuvitusten lisäksi aapisen ainoina muina sisältöinä ovat listat aakkosten oikeasta järjestyksestä, sekä isojen ja pienten kirjainmerkkien muodoista.

6.3.3 Äännettä toistavat laulut

Äännettä toistavissa lauluissa harjoiteltavaa äännettä käytetään laulun sanoituksissa huomattavan paljon. Harjoiteltavaa äännettä käytetään sekä sanojen alussa, keskellä että lopussa eri äännepareihin yhdistettynä. Lauluissa harjoitellaan myös kaksoiskonsonantteja ja -vokaaleja. Äännettä toistavissa lauluissa myös laulun teema liittyy vahvasti harjoiteltavaan äänteeseen, esimerkiksi /i/-äännettä harjoitellaan ilosta kertovassa laulussa.

Äännettä toistavia lauluja on tutkituista aapisista neljässä. Yhteensä tällaisia lauluja on 29 kappaletta, eniten Hirvosen ym. (2015) Apilatieen aapinen, laulut ja leikit -nuottiliitteessä, jossa niitä on 14 kappaletta. Toiseksi eniten äännettä toistavia lauluja on Huovin ym. (1993) Iloiset laulut ja leikit -liitteessä, yhteensä 13 kappaletta.

Tämän kategorian lauluissa äännteitä on yhdessä laulussa pääasiassa yksi tai kaksi. Poikkeuksena kuitenkin Pesosen (1934) Aapislauluja -liitteessä oleva Kirjaimet -laulu, jossa harjoiteltavia äännteitä on yhden laulun aikana kymmenen. Kyseinen laulu on kuitenkin jaettu kymmeneen pätkään siten, että jokaiselle aakkoselle on varattu omansa, eikä näitä kaikkia äännteitä harjoitella sekaisin. Samoin Könösen ym. (2007) Pikkumetsän laulut ja leikit 1 -nuottiliitteessä, laulu *Ihmeellinen mopo* keskittyy neljän vokaalin harjoitteluun. Jokaiselle näistä vokaaleista on oma säkeistönsä, jonka aikana keskitytään vain kyseiseen vokaaliin.

Laulut, joissa harjoitellaan yhtä tai kahta äännettä, sisältävät kyseisen äänteen usein jokaisessa laulun sanassa, muutamia täytesanoja lukuun ottamatta. Esimerkiksi Huovin ym. (1993, 24) Iloiset laulut ja leikit -liitteessä oleva *Sisilisko* -laulu sisältää s-kirjaimen jokaisessa laulun sanassa:

Sisilisko sihisee, suhisee ja huiskii, kaislakehto havisee kissankellot kuiskii.

Osassa kategorian lauluista harjoiteltavaa äännettä toistettiin sanojen lisäksi myös pelkällään, esimerkiksi Hirvosen ym. (2015, 10) Apilatiin aapinen, laulut ja leikit -liitteessä olevassa *Mansikkaa ja mustikkaa* -laulussa.

Mansikkamaitoa mammalta saa. Mummo mustikkaa tarjoaa. Mansikkaa MMM!
Mustikkaa MMM! Molemmat maistuvat meille!

Laulussa toistetaan siis /m/-äännettä sanojen alussa, keskellä ja äänteenä pelkästään. Äännettä on myös yhdistetty eri vokaalien yhteyteen.

6.3.4 Temaattiset laulut

Neljäntenä kategoriana aakkoslauluista esille nousivat laulut, joiden aihe liittyy harjoiteltavaan aakkoseen. Näissä lauluissa ei keskitytä äänteen harjoittamiseen tai aakkosten opetteluun, vaan laulu on liitetty harjoiteltavaan aakkoseen jonkin aiheen perusteella, esimerkiksi o -kirjaimen voidaan liittää omenasta kertova laulu. Harjoiteltavaa äännettä käytetään laulun sanoissa, mutta ei huomattavan paljon, kuten edellisen kategorian kohdalla. Tällaisia lauluja on yhteensä seitsemän Huovin ym. (1993) Iloiset laulut ja leikit -liitteessä. Esimerkiksi laulu *Mitä Onni aikoo* (Huovi ym., 1993, 37) on liitetty /t/-äänteen harjoitteluun ja sen sanat kuuluvat:

Mitä Onni aikoo? Hei, Onni taikoo! Jos on tylsää ikävää, tehdään käpytaika, tehdään käpytaika! Lystiksi muuttuu aika!

Yllä olevassa laulussa yhteys laulun ja harjoiteltavan kirjaimen välillä on siis laulun aihe, taikominen. Kuitenkaan t -kirjainta ei käytetä sanoituksissa niin paljon, että sanoituksista huomaisi pyrkimyksen t -kirjaimen jatkuvaan toistoon.

6.3.5 Lukutaidon tukeminen musiikillisesti

Lukutaidon kehittymistä tuetaan myös musiikillisin keinoin aakkoslauluissa sekä niihin liitetyissä tehtävissä. Suurin osa 46:sta aakkoslaulusta on sävelletty ja sanoitettu siten, että yhtä tavua vastaa aina vain yksi sävel. Tämä helpottaa sanojen rakenteiden ja tavurajojen hahmottamista. Esimerkiksi Öljymäen (1947,

2) Laulaen lukemaan -aapisessa o, s, ä ja v -kirjaimia harjoittavassa laulussa sanat ovat:

Äiti soutaa Taavin noutaa.

Laulussa on siis yhteensä kahdeksan tavua, joista jokainen saa melodiassa oman neljäsosa- tai puolinuotin. Tavujen hahmottamista aapisen tekstiä katsomalla on helpotettu lisäksi siten, että joka toinen tavu on tummennettu.

Lukutaidon kehittymistä tuetaan lauluissa pitkien ja lyhyiden äänteiden harjoittelulla. Näin harjoitellaan pitkiä ja lyhyitä vokaaleja. Lyhyelle äänteelle on melodiassa varattu lyhyempi sävel, kuin pitkälle äänteelle, esimerkiksi Huovin ym. (1993, 18) Iloiset laulut ja leikit -liitteen laulussa *Avaa aa* sanan *a-vaa* tavuille on varattu kahdeksasosanuotit ja pitkälle *AA* -äänteelle neljäsosanuotti:

Avaa AA! Ihanaa! AA on portti aamuun. Avaa AA! Ihanaa! AA on portti aamuun.
Aamuruskon valossa matkalaista halaa. Nalle avaa aakkoset, ei tiedä milloin palaa.

Peruskouluajan nuottiliitteissä lauluihin tulee mukaan erilaisia soitto-, rytmi- ja kuuntelutehtäviä, joita on liitetty myös aakkoslauluihin. Näissä tehtävissä tuetaan lukutaidon kehittymistä muun muassa perusrytmiä harjoittelemalla. Esimerkiksi Hirvosen ym. (2015) *Apilatie* aapinen, laulut ja leikit -liitteen *Aakkoslauluun* on liitetty tehtävä, jossa taputetaan perusrytmiä. Kun laulussa luetellaan aakkoset järjestyksessä, taputetaan jokaisen aakkosen kohdalla pulpetin kantta. Perussykkeellä harjoitellaan myös sanarytmejä ja tavuttamista, kun laulun melodia etenee siten, että lähestulkoon jokainen tavu osuu rytmin iskulle, muutamia poikkeuksia lukuun ottamatta.

Musiikillisen fraseerauksen avulla lauluissa harjoitetaan sujuvaa lukutaitoa. Laulussa säkeiden ja fraasien hahmottamisella voidaan harjoitella sanojen ja erityisesti lauseiden rytmittämistä, toisin sanoen sitä, että lukemista päätetään pienien taukojen avulla. Aakkoslauluissa tätä harjoitellaan selkeiden fraasirajojen avulla, monissa aakkoslauluissa on esimerkiksi jaettu melodia siten, että yksi säe tai fraasi on neljän tahdin mittainen, joka toistetaan kahdesti. Luonteva paikka pienelle hengityspaikalle onkin siis ennen saman melodiapätkän uutta kertaamista.

7 POHDINTA

Tässä tutkimuksessa tavoitteenani oli selvittää, millaisia aiheita aapisiin liitetyt aapislaulut ovat käsitelleen viimeisen sadan vuoden aikana ja millaisia muutoksia näissä aiheissa on tapahtunut. Tavoitteena oli myös selvittää, millaisia laulut ovat olleet musiikillisesti eri aikoina sekä miten aapisissa olevilla lauluilla voidaan tukea lukutaidon oppimista.

7.1 Laulujen aiheet

Laulujen aiheet pysyttelevät läpi historian samankaltaisina. Esimerkiksi kategoriat luonto ja eläimet, vuodenaajat ja juhlat sekä sadut ja lorut ovat tasaisesti esillä kaikissa aapisissa (ks. taulukko 2, s.49). Nuottiliitteissä kaikista suurimmat kategoriat ovat pitkälti samoja ajasta riippumatta, pienempien kategorioiden kohdalla sen sijaan tapahtuu muutoksia. Osa niistä kategorioista, jotka ovat mukana vain muutamissa aapisissa eivät kuitenkaan ole sidoksissa aikaan, vaan saattavat esiintyä sekä vanhoissa että uusissa aapisissa, tällaisia kategorioita ovat esimerkiksi liikenne ja liikennevälineet, viikonpäivät ja vuorokaudenaajat sekä terveys ja puhtaus.

Se, että tietyt kategoriat pysyvät vuosikymmenestä, jopa vuosisadasta toiseen mukana, kertoo koulukulttuuriin kuuluvista, muuttumattomista asioista. Vuodenaikoihin ja juhliin kiinnitetään koulussa huomiota kaikista yhteiskunnan muutoksista, kuten kulttuurien monimuotoistumisesta huolimatta. Vaikka kategoriat pysyttelevät pitkälti samoina, näkyy niiden sisällä ja sanoituksissa laulujen edustama aika. Peruskouluajan lauluista puuttuu esimerkiksi vahvasti opettavaiset laulut, joka Henrikssonin (2010) mukaan johtuu muuttuneesta lapsikäsitelmästä. Tottelevaisuuskasvatuksen sijaan lapset käsitetään yksilöinä, joiden oma tahto ja itsenäisyys tulee ottaa huomioon. (Henriksson, 2010.)

Aapisissa esillä olevat kategoriat kertovat myös aapisen kohderyhmästä: alkuopetusikäisistä lapsista. Koti ja perhe, sekä lapsuus ja leikki -kategoriat kuuluvat kaikkiin tutkittuihin nuottiliitteisiin ajasta riippumatta (ks. taulukko 2). myös koulu ja työnteko -kategoria on Huovin ym. (1993) Iloiset laulut ja leikit -nuottiliitettä lukuun ottamatta kaikissa aapisissa mukana. Näiden kategorioiden teemat ovat merkittävä osa alkuopetusikäisen lapsen elämää; perhe, koulunkäynti ja leikkiminen muodostavat lapsen arkipäivän.

Alkuopetusikäisille lapsille on selvästi suunnattu myös kategorioihin sadut ja lorut sekä satuhahmot, kuuluvat laulut. Nämäkin kategoriat pysyttelevät mukana lähes kaikissa aapisissa kautta historian (ks. taulukko 2). Satuja ja mielikuvitusmaailmaa pidetään ajasta riippumatta selvästi osana alkuopetusikäisen lapsen elämää. 1900-luvun alkupuolella aapisiin liitetyt laulut olivatkin ainoa laulun oppimateriaali, joka oli suunnattu pelkästään alkuopetusikäiselle lapselle, sillä kuten Pajamo (2013) kirjoittaa, olivat varsinaiset laulun oppikirjat suunniteltu käytettäväksi koko kouluajan (Pajamo, 2013). Tästä syystä aapisten lauluissa ja niiden aiheissa on pieniä eroja myös Häyrysen (2010) esittelemiin koululaulustojen aihepiireihin: hengellisyyteen, isänmaallisuuteen, koulunkäyntiin ja yleiseen reippauteen liittyviin lauluihin sekä kansanlaulusovituksiin ja luontoon liittyviin lauluihin (Häyrynen, 2010). Näistä kategorioista esimerkiksi kansanlaulusovitukset eivät ole esillä aapisten nuottiliitteissä.

Aapislaulujen avulla voidaan luoda kuvaa arjen muuttumisesta. 1900-luvun alkupuoliskon aapislauluissa lasten arkeen liitettiin kotityöt, erityisesti maatalouteen ja puutarhaan liittyvät kotityöt. Näissä lauluissa korostetaan lasten reippautta ja sitä, kuinka kotitöitä on hauskaa tehdä. Tämä onkin juuri Häyrysen (2010) mainitsemaa kansalaiskasvatusta kohti ihanteellista Suomen kansalaista. Kansalaiskasvatus on näkynyt koulukulttuurissa sekä käytetyissä oppimateriaaleissa, joiden avulla pyrittiin välittämään tietynlaista arvomaailmaa. (Häyrynen, 2010). Kosonen (2012b) toteaa saman pätevän myös koululaulukirjojen kohdalla. Koululaitoksen arvomaailma välittyi kirjojen sisältämien aiheiden avulla, joista merkittävimmät olivat koti, uskonto ja

isänmaa. (Kosonen, 2012b.) Nykypäivän kotitöitä, kansalaiskasvatusta ja arvomaailmaa tutkittujen nuottiliitteiden laulusisällöissä kuvastaa esimerkiksi ekologisuus -kategoria, jossa kannustetaan energian säästämiseen ja kierrättämiseen.

Ajan saatossa aapisten laululiitteistä tippuu joitakin kategorioita pois ja tilalle nousee uudenlaisia kategorioita. Isänmaa ja sotilaallisuus -kategoria on yksi näistä pois jäävistä kategorioista (ks. liite 1, kuvio 8). Kyseinen kategoria on mukana kolmessa ensimmäisessä aapisessa sekä Öljymäen (1947) *Laulaen lukemaan* -aapisessa, mutta puuttuu kaikista muista. Tämä antaa kuvaa sotien varjossa eletystä ajasta, kun isänmaallisuus oli aatteena vahvasti esillä. Kosonen (2012b) tuokin esille, että isänmaallisten laulujen laulaminen on toiminut myös kuntoutuksena sodassa palvelleille, työelämään palanneille opettajille.

Uudenlaisia aiheita aapisissa ovat esimerkiksi teknologiaan ja sen käyttöön liittyvät aiheet. Ensimmäisen kerran teknologia nousee mukaan Ingmanin (1946) *Meidän lasten lauluja* -liitteessä, jossa teknologia -kategoriaa edustaa laulu valokuvaajasta. Hyvä esimerkki nykyajan teknologiakasvatuksesta on kuitenkin Hirvosen ym. (2015) *Apilatie* aapinen, laulut ja leikit -liitteen laulu *Ylös ja leikkimään*, jossa muistutetaan, että tietokoneen lisäksi olemassa on muutakin tekemistä. Kyseinen laulu luokituu myös lapsuus ja leikki -kategoriaan, jonka sisällä lauluissa tapahtuu suuriakin muutoksia vuosien saatossa. 1900-luvun alkupuoliskon lauluissa ei tuotu esille, että lapset leikkisivät tai viettäisivät liian vähän aikaa ulkona, kun taas *Ylös ja leikkimään* -laulussa selvästi kannustetaan lapsia pois teknologian äärestä esimerkiksi ulkoilemaan.

Vaikka tietyt aapisissa olevat kategoriat pitävät sijansa ajasta riippumatta, tapahtuu niiden sisällä kuitenkin muutoksia. Esimerkiksi terveys ja puhtaus -kategoria on aluksi hyvin vahvasti terveys- ja hygieniakasvatusta, jossa esille nousee peseytymisen tärkeys ja ohjeita vilustumisen hoitamiseen. Tuoreemmissa nuottiliitteissä, kuten Huovin ym. (1993) *Iloiset laulut ja leikit* -liitteessä, terveys ja puhtaus -kategoriaan sen sijaan kuuluu muun muassa räppi pöllön saunomisesta. Henriksson (2010) toteaaakin, että peruskouluun

siirryttäessä laulujen sanoitusten ohella lastenlauluissa tapahtui myös musiikillisia muutoksia, ja lauluihin alettiin ottaa vaikutteita monipuolisesti erilaisista musiikkityyleistä (Henriksson, 2010).

Pääosin laulut käsittelevät iloisia aiheita, varsinkin vanhemmissa aapisissa, joissa ristiriitaisia aiheita edustavat lähinnä terveys ja puhtaus -kategorian laulut sairauksista, lähinnä vilustumisesta. Uudempien aapisten lauluissa tällaisiksi aiheiksi nousee esimerkiksi yksinäisyys ja sen käsittely. Myös tunteet ja luonteenpiirteet -kategorian lauluissa käsitellään joitakin ristiriitaisia aiheita, kuten ikävän tunnetta. 208 tutkitun laulun perusteella voi kuitenkin todeta, että iloiset ja positiiviset aiheet ovat lauluissa huomattavasti vahvemmin esillä.

Aapisten laulut näyttäisivät kuvastavan hyvin myös aapisia kokonaisuuksina. Aiheet, jotka ovat vahvasti lauluissa esillä, ovat korostuneet myös aapisten kertomuksissa, varsinkin vanhimmissa aapisissa. Peruskouluajan aapisissa yhteys ei ole yhtä selkeä, vaikka laulut usein liittyvätkin aapisesta luettuun tarinaan. Kategorioiden koot kuitenkin kuvastavat aiheiden esiintymistä aapisissa. Esimerkiksi luonto ja eläimet -kategoria on selvästi aapisten tarinoissa merkittävä teema.

Ajalliselta linjaltaan aapislaulujen aiheet kuvastavat hyvin Kososen (2014) kuvaamina musiikkikasvatuksen historian vaiheita (ks. luku 2.1). Laulut nousevat osaksi aapisia kansansivistyksen aikakaudella. Ajan aapislauluissa ovatkin vahvasti mukana opettavaiset laulut ja ajan arvomaailmaa välittävät laulut, kuten hengelliset ja työntekoon liittyvät laulut. Sotien jälkeen alkavassa vaiheessa koululaulut kuvastivat Kososen (2012b) mukaan aikansa arvomaailmaa ja sisälsivät lauluja erityisesti kodista, uskonnosta ja isänmaasta, joiden lisäksi lauluja oli luonnosta, kouluvuoden kierrosta, raittiudesta, heimokansoista sekä kansainvälisyydestä. Aapisten nuottiliitteissä laulujen aiheet noudattavat osin tätä samaa linjaa, esimerkiksi koti, luonto ja vuoden kierto ovat esillä tuon ajan aapistenkin lauluissa. Sen sijaan heimokansat ja kansainvälisyys eivät juurikaan ole esillä aapisten lauluissa kahta muut maata ja kansat -kategoriaan luokitettavaa laulua lukuun ottamatta.

Neljäs Kososen (2014) esittelemistä musiikkikasvatuksen vaiheista on peruskoulun aikakausi, josta kuitenkin puuttuu varsinainen historiallinen tutkimus. Peruskoulun alkuajalta puuttuvat myös aapisiin liitetyt nuottimateriaalit, joten tässäkin tutkimuksessa peruskoulun alkuaikaan muodostuu katkos, jonka ajalta laulujen sisältöjä ja aiheita ei ole saatavilla. Tämän tutkimuksen valossa aapislaulut jatkavat peruskouluaikana, 1990-luvulta eteenpäin aiheiltaan samanlaista linjaa, kuin aiemmatkin vaiheet, esimerkiksi kouluvuoden kierto ja luonto ovat hyvin vahvasti esillä. Kuten Henriksson (2010) kirjoittaa, siirtyivät 1970 -luvun jälkeen opettavaiset laulut kuitenkin sivuun ja laulujen aiheita ja sanoituksia alettiin ottaa entistä enemmän lasten maailmasta (Henriksson, 2010). Myös peruskouluajan opetussuunnitelmissa (Opetushallitus, 2000; 2004; 2014) kuvattu loruttelu, leikillisuus ja elämyksellisyys nousee tutkimusaineiston uusimmissa nuottiliitteissä esille.

Siitä huolimatta, että aapislaulut ja laulu oppiaineena ovat olleet historiansa aikana pitkälti virkistystoimintaa muun oppimisen ohessa (ks. luku 2), ovat ne sisällöiltään toimineet oppimateriaalina paitsi lauluun, myös integraationa muihin oppiaineisiin. Pelkästään tutustumalla muodostuneisiin kategorioihin voidaan sanoa, että lauluja on mahdollista integroida esimerkiksi uskontoon, äidinkieleen ja ympäristötietoon. Syvemmin laulujen sanoituksiin perehtymällä integraatiota voidaan tehdä myös muihin oppiaineisiin, kuten historiaan. Aapislauluja tutkimalla voidaan oppia paljon esimerkiksi koululaulujen ja koululaitoksen historiasta ylipäätään, mutta myös elämästä eri aikoina. Laulut, sekä niiden edustamat kategoriat antavatkin selkeää kuvaa omasta ajastaan ja ajan arvoista (ks. liite 1). Laulujen avulla voidaan oppia asioita myös oppiainerajojen ulkopuolelta. Ne voivat toimia moraalisina opetuksina, kuten opetuksina hyvistä käytöstavoista tai vanhempien kunnioittamisesta. Laulujen avulla voidaan harjoitella lisäksi sosiaalisia taitoja, kuten sitä, miten ystäviä kohdellaan, tai käsitellä vaikeitakin asioita, esimerkiksi yksinäisyyttä.

7.2 Musiikilliset haasteet

Laulujen musiikillista näkökulmaa tutkin tutustumalla aapisten ja nuottiliitteiden esipuheisiin, lauluille annettuihin esitysohjeisiin sekä nuottikuvaan. Nuottikuvasta katsottiin muun muassa tahtilajia ja sävellajia, sekä niiden muutoksia, laulun ambitusta, laulun sisältämiä intervaleja ja laululle annettuja esitysohjeita sekä musiikillisia merkintöjä.

Kuten Laurence (2001) tuo esille, eroaa lapsen ääniala huomattavasti aikuisen äänialasta. Viisi-kuusivuotiaille sopiva ääniala on hänen mielestään c1-c2 välillä. (Laurence, 2001.) Tutkituista aapisten nuottiliitteistä tälle välille ei täysin osu mikään, Könösen ym. (2007) Pikkumetsän laulut ja leikit 1 -liite, sekä Öljymäen (1923) Laulaen lukemaan -liite ovat lähimpänä niiden äänialan ollessa h-h1, sekä b-h1. Myös Huovin ym. (1993) Iloiset laulut ja leikit liite, sekä Hirvosen ym. (2015) Apilatiin aapinen, laulut ja leikit -liite ovat pääasiassa h-h1 -välillä, muutamia yksittäisiä lauluja lukuun ottamatta. Kauimpana Laurencen (2001) perusteella lapselle sopivasta äänialasta ovat tutkimusaineiston vanhimpien nuottiliitteiden laulut, joissa kuljetaan matalimmillaan as:ssa ja korkeimmillaan e2:ssa. Aapisten nuottiliitteet ovat siis historiansa aikana muokkautuneet lähemmäs lapsille sopivaa äänialaa.

Tutkimusaineiston vanhimman nuottiliitteen, Nissisen (1923) Lasten lukukirjan laulut näyttävät tässä tutkimuksessa vaikeusasteeltaan keskitasoisilta. Tahtilajit ovat yksinkertaisia, eikä niissä tapahdu muutoksia. Laulut ovat myös lyhyitä, jolloin lapsen on helpompaa oppia ne. Haastetta lauluihin tuovat kuitenkin niiden ambitukset sekä ääniala. Haastetta voivat aiheuttaa lisäksi melodiakulut, jotka eivät kulje oletetulla tavalla. Esimerkiksi sekstihyppy tuntuvat nykypäivän laulajan korvaan vaikeilta hahmottaa. Monien melodioiden kohdalla vaikuttaa myös siltä, että jostakin kohtaa puuttuu tilapäinen etumerkki tai johdatussävel seuraavaan ääneen.

Musiikillisesti Pesonen (1934) jatkaa pitkälti samaa linjaa Nissisen (1923) kanssa. Laulamiselle haasteita asettavat laulujen laajat ambitukset sekä lapsen äänialaan liian korkeat ja erityisesti liian matalat äänet. Pesonen on nuottiliitettä tehdessään miettinyt valmiiksi koulukäyttöön sopivia esitysohjeita, mikä

osaltaan varmasti helpottaa opettajan työtä. Samalla opettajalle asetetaan kuitenkin haasteita ohjeiden noudattamisesta.

Kuten Nissisen (1923) Lasten lukukirjan lauluissa, myös Pesosen (1934) Aapislauluja -teoksen lauluissa melodiakulut eivät kuulosta täysin luontevilta. Monen laulun kohdalla erityisesti lopetus jää avoimeksi ja kaipaamaan kuljetusta esimerkiksi takaisin asteikon toonikalle, perussävelelle. Pesosen (1934) lauluissa melodiassa tapahtuu lisäksi pitkiä äänen kuljetuksia, jopa viisi säveltä yhdellä tavulla. Lapsilaulajan olisi kuitenkin helpompaa hahmottaa lauluja, joissa yhtä tavua vastaisi yksi sävel. Kuten Krokfors (2017) kirjoittaa, erityisesti alle kouluikäisten lasten kohdalla nopeasti muuttuvat erilaiset sävelet ovat haasteellisia. Lapsen keuhkojen pienen koon takia lapsille on myös haasteellisempaa laulaa pitkiä yhtenäisiä säkeitä. (Krokfors, 2017.)

Ingmanin (1939, 1946) toteuttamat aapisten nuottiliitteet ovat musiikillisilta sisällöiltään keskenään hyvin samanlaisia. Teokset kuitenkin erottuivat kaikkien tutkittujen nuottiliitteiden joukosta haasteellisuutensa vuoksi. Haasteellisuutta on sekä oppilaan että opettajan näkökulmasta. Mielenkiintoista haasteellisuudesta tekee se, että Kososen (2012b) mukaan Ingman itse koki tärkeäksi laulun ja musiikin tarjoamisen kaikille, ei pelkästään musikaalisille ihmisille.

Opettajan näkökulmasta haasteellisuus tulee esille varsinkin laulujen säestyksissä. Nuottien perusteella opettajalla tulee olla hyvät pianistin taidot, jotta laulujen säestäminen onnistuisi. 1900-luvun alkupuolella seminaarien musiikinopetuksessa panostettiin erityisesti lauluun, kuten Halilan (1963) historiikista käy ilmi. Kansakouluopettajilta on Kososen (2012b) mukaan kuitenkin odotettu sekä soitto- että laulutaitoa, ja musiikki onkin ollut sekä seminaareissa että myöhemmin opettajakorkeakouluissa yksi merkittävimpiä aineita. Musiikinopettajakoulutus on alkanut Suomessa Sibelius-Akatemiassa vasta vuonna 1957, jonka jälkeen yhä 1960-luvullakin varsinaisia musiikin aineenopettajia on ollut vain suurimmissa kaupungeissa. (Kosonen, 2012b.) Tavallisilta kansakouluopettajilta onkin vaadittu ainakin Ingmanin (1939, 1946) teosten perusteella todella hyviä musiikillisia taitoja.

Erityisen mielenkiintoisia ovat Ingmanin (1939, 1946) antamat sanalliset esitysohjeet, joita on kirjattu laulujen alkuihin. Monet esitysohjeet kuvastavat jollain tavalla laulun aihetta tai tunnelmaa, esimerkiksi Meidän lasten lauluja (1939) laulussa 24. *Mitä sinun tulee rakastaa* Ingman antaa ohjeeksi ”vakavasti”, ja laulussa 6. *Aapiskukko* ”täsmällisesti”. Osa Ingmanin (1939, 1946) antamista esitysohjeista on hyvin erikoisia, tällaisia ovat esimerkiksi ”touhukkaasti” tai ”notkeasti”. Jääkin jokaisen opettajan oman tulkinnan varaan, miten tällainen touhukkuus tai notkeus laulaessa voidaan toteuttaa, tai mitä niillä ylipäätään tarkoitetaan.

Varsinkin Ingmanin (1939, 1946) nuottiliitteiden kohdalla voidaan miettiä, kuinka paljon laulut itse opettavat musiikillisia taitoja ja toisaalta, kuinka paljon musiikillisia taitoja niiden laulaminen on vaatinut. On hyvä, että laulut ovat jokseenkin haastavia, jotta kiinnostus laulun harjoittamista kohtaan säilyy. Kuten Pihkanen (2011) kirjoittaa, on lapsille erityisen tärkeää saada laulamisesta onnistumisen kokemuksia. Kuitenkin liian vaativat laulumateriaalit vievät motivaation laulamiselta. (Pihkanen, 2011.) Esimerkiksi liian korkeiden tai matalien laulujen laulaminen voi tehdä laulun harjoittelusta epämieluisaa. Monissa Ingmanin (1939, 1946) lauluissa oleva laaja ääniala tai suuret hyppyt melodiassa eivät tule luonnostaan, vaan vaativat toistuvia ääniharjoituksia, aktiivista laulun harjoittelua ja äänen avauksia ennen laulujen laulamista.

Kaikki neljä vanhinta nuottiliitettä on tehty aikana, jolloin laulut on mukaan opeteltu korvakuulolta ja harmoonin säestyksellä, opettaja on laulanut malliksi ja oppilaat ovat toistaneet kuulemansa (ks. Kosonen, 2012b). Krokforsin (2017) mielestä laulujen opettelu korvakuulolta onkin hyvä menetelmä, sillä silloin lapset oppivat laulut musikaalisemmin, kuin lukemalla itse nuoteista. Kuitenkin, kun lauluja opetellaan korvakuulolta, voi säestyksestä olla haittaa lapsen äänen hukkuessa säestyksen alle. Lasten tulisi myös nähdä opettajan suun liikkeit, jolloin laulun sanojen opettelu helpottuisi. (Krokfors, 2017.)

Öljymäen (1947) Laulaen lukemaan erottuu muista aapisista niin musiikillisesta näkökulmasta, kuin aapisena ylipäätään. Kaikki aapisen tekstit

ovat runoja, jotka lauletaan muutamien sävelmien avulla. Musiikillisesta näkökulmasta laulut ovat edeltävien aapisten lauluihin verrattuna selkeästi helpompia niiden pituuden, ambituksen ja äänialan näkökulmasta. Laulujen yksinkertaisuus selittyy osin sillä, että Öljymäki (1947) itsekin toteaa aapisen tarkoituksen olevan lukutaidon oppiminen laulujen avulla. Laulut ovat siis vain opetusväline, eivät itsessään oppimisen kohde.

Peruskoulu-uudistus ja sen mukanaan tuoma oppiainemuutos laulusta musiikiksi näkyy selvästi tutkimusaineiston viimeisimmissä nuottiliitteissä. Kuitenkaan peruskoulun alkuajalta ei löytynyt aapisia, joista olisi saatavilla erillistä nuottimateriaalia. Vaikka näissä aapisissa ei lauluja ollutkaan esillä, ei se välttämättä tarkoita, etteikö laulu olisi voinut olla osana myös äidinkielen oppitunteja ja etteikö laulua olisi voitu hyödyntää myös lukutaidon kehityksen tukena. On kuitenkin mielenkiintoista, että aapisiin on liitetty lauluja sekä ennen peruskoulu-uudistusta että kaksi vuosikymmentä sen jälkeen, mutta peruskoulun ensimmäisistä aapisista tämä nuottimateriaali puuttuu. Mikään esimerkiksi peruskoulun ensimmäisissä opetussuunnitelmissa (Peruskoulun opetussuunnitelmakomitean mietintö, 1970; Kouluhallitus, 1985) ei viittaa siihen, että musiikki olisi ollut syytä jättää vain musiikin tunneille, vaan opetussuunnitelmat korostavat kokonaisopetuksen roolia ja myös musiikin integrointia muihin aineisiin.

Kaikissa peruskouluajan tutkituissa aapisissa laulua ja musiikkia pyritään nuottiliitteissä eheyttämään muihin oppiaineisiin erilaisten leikkien ja tehtävien avulla. Ruokonen (2016) toteaaakin, että musiikin avulla voidaan oppia niin kieliä, matematiikkaa kuin sosiaalisia- ja tunne-elämän taitoja sekä ilmaisun ja luovan ajattelun taitoja (Ruokonen, 2016). Tämä näkökulma on otettu huomioon tutkimusaineiston kolmessa viimeisessä aapisen nuottiliitteessä ja niiden tehtävissä. Tehtävät ovat leikillisiä ja liikunnallisia sekä vuorovaikutusta harjoittavia. Esimerkiksi Huovin ym. (1993) Iloiset laulut ja leikit -nuottiliitteen esipuheessa korostetaan musiikin merkitystä myös yhteistoiminnallisuuden harjoittamisessa sekä myönteisten kokemusten tarjoamisessa. Laulujen

merkitys on siis levitetty aiempaa laajemmalle alueelle lapsen kehityksen näkökulmasta.

Vaikka materiaalien monipuolistuminen on musiikin oppimisen kannalta hyvä asia, olisi tärkeää kiinnittää huomiota soittamisen ja muiden tehtävien rinnalla myös erityisesti laulun oppimiseen. Pihkasen (2011) mukaan laulun oppimisen kannalta olisi merkityksellistä, että lapsille tarjottaisiin mahdollisuuksia oman äänen käyttöön ja tilaisuuksia havainnoida omaa ääntään. Siksi olisikin hyvä laulaa myös ilman säestäviä soittimia, joiden alle lapsen lauluääni herkästi hukkuu. (Pihkanen, 2011.) Myös Krokfors (2017) toteaa, että musiikki -oppiaineen monipuolistuminen on ollut hyvä asia, mutta se ei saisi syrjäyttää lapsen oman äänenkäytön harjoittamista (Krokfors, 2017).

Könösen ym. (2007) Pikkumetsän laulut ja leikit 1 -nuottiliitteessä opettajalle annetaan hyvinkin tarkkoja didaktisia ohjeita erilaisiin musiikillisiin tehtäviin sekä laulun opetukseen. Laulun opetuksen kannalta merkittävää on, että opettajaa ohjeistetaan ääniharjoitusten merkityksestä ja vaikeustasosta, sekä oikeanlaisesta äänialasta. Welchin (1986) perusteella ääniharjoitukset ovatkin asia, mitä lapset ovat kokeneet tarvitsevansa koulujen laulutunneilla. Myös laulujen sopiva haasteellisuus, lasten laulutaidon kehitystaso huomioiden, edistää lasten laulutaidon kehitystä. (Welch, 1986.)

Vaikka Könösen ym. (2007) Pikkumetsän laulut ja leikit 1 -liitteessä annetaan opettajalle paljon hyviä ja tärkeitä ohjeita, voi niiden ymmärtäminen ja oikein toteuttaminen olla opettajalle haasteellista, ellei hän ole itse harrastanut tai opiskellut musiikkia. Esimerkiksi oikeiden hengityspaikkojen löytäminen ja liitteessä esille tuotu oikein laulamisen tärkeys voivat aiheuttaa opettajalle vaikeuksia. Oppilaan kannalta laulut ovat kuitenkin helppoja, esimerkiksi laulujen ääniala on mietitty lapsille soveltuvaksi. Myös Krokfors (2017) korostaa, että opettajan merkitys laulujen oppimisessa on suuri, ja opettajan tulee itse osata laulut niin sävellajin, tempon kuin oikeanlaisen hengityksenkin osalta ennen, kuin hän voi opettaa niitä lapsille (Krokfors, 2017).

Myös opettajan kannalta lauluissa on kuitenkin tapahtunut muutosta helpompaan, kun lauluille on annettu monipuolisesti erilaisia säestysvaihtoehtoja. Säestykset ovat CD-levyillä, joita voidaan hyödyntää laulun ja leikin taustalla ilman, että opettajalla tarvitsee olla soittotaitoa. Soittotaitoisellekin opettajalle on annettu erilaisia vaihtoehtoja laulujen säestämiseksi, kun liitteissä on sointusäestykset sekä auki kirjoitetut pianosäestykset. Auki kirjoitetutkaan säestykset eivät kuitenkaan ole läheskään yhtä haasteellisia kuin esimerkiksi Ingmanin (1939, 1946) nuottiliitteissä, vaan heikompiakin pianisti pystyy säestämään lauluja nuoteista vähäisellä harjoittelulla.

Ajallinen linja aapislaulujen musiikillisten haasteiden osalta laajenee historian kuluessa Nissisen (1923) ja Pesosen (1934) nuottiliitteiden laulamisen haasteellisuudesta Ingmanin (1939, 1946) nuottiliitteiden haasteisiin laulamiseksi, laulujen opettamiseksi sekä säestämiseksi. Öljymäki (1947) tarjoaa sekä aiempiin että uudempiin aapisten nuottiliitteisiin verrattuna helpompia aapislauluja, joissa keskitytään musiikillisten asioiden sijaan lukutaidon kartuttamiseen.

Peruskoulu-uudistuksen jälkeen Huovin ym. (1993) Iloiset laulut ja leikit aloittaa täysin uudenlaisen suunnan aapisten nuottiliitteiden osalta laajentamalla materiaalia laulun ohella muiden musiikillisten asioiden oppimiseen sekä musiikin eheyttämiseen muihin oppiaineisiin. Haasteet kaikissa kolmessa peruskouluajan nuottiliitteissä näyttäytyvät siis paitsi laulamiseksi, myös soittamiseksi ja muissa tehtävätyypeissä. Viimeisimmät nuottiliitteet helpottavat opettajan roolia esimerkiksi säestysten osalta, mutta korostavat opettajan merkitystä laulujen oikein oppimisessa liitteiden esipuheiden ja didaktiikkaosoiden ohjeiden perusteella. Vaikka onkin tärkeää, että opettajalle annetaan ohjeita laulun opettamisesta, voi kynnys opettajan omalle laulamiseksi ja esimerkin antamiseksi nousta korkeaksi, kun ohjeissa painotetaan sitä, miten tärkeää opettajan on laulaa oikein.

7.3 Laulut lukemaan oppimisen näkökulmasta

Aapisissa olevista aakkoslauluista tutkin sitä, miten ne tukevat lukutaidon oppimista. Tätä varten tutkin laulujen sanoituksia sekä nuotinnoksia ja näiden välistä yhteyttä, esimerkiksi sanarytmiikkaa. Tulosten perusteella aakkoslauluja on laadittu tukemaan lukemaan oppimista niin niin sanoitustensa kuin musiikillisten piirteidensäkin avulla.

7.3.1 Lukutaidon tukeminen laulujen sanoituksissa

Tutkittaessa aakkoslaulujen sanoituksia ja sitä, miten niillä tuetaan lukutaidon oppimista, laulut jakautuivat neljään kategoriaan. Nämä neljä kategoriaa ovat aakkosten luettelulaulut, aakkosilla riimittelevät laulut, äännettä toistavat laulut sekä temaattiset laulut.

Aakkosten luettelulaulut. Näissä lauluissa aakkosia luetellaan järjestyksessä joko kaikki peräkkäin, tai osiin ja eri säkeistöihin jaettuina. Lauluilla voidaan tukea lukutaidon kehittymistä erityisesti parantamalla lapsen kirjaintuntemusta. Suomen kielen kannalta kirjaintuntemus onkin yksi merkittävimmistä lukutaitoa ennustavista tekijöistä esiopetusikäisellä lapsella (Lerkkanen, 2013). Moneen kertaan laulettuina lapset oppivat luettelemaan aakkokset ja voivat hyödyntää laulua aakkosten mieleen palauttamisessa. Laulua ja kirjainten oppimista voi tehostaa ottamalla kirjainmerkit esille lauluja lauletaessa, jolloin myös kirjainmerkki yhdistyy laulujen sanoihin ja laulettuihin aakkosiin.

Aakkosia luettelevien laulujen sanoituksissa korostetaan paljon sitä, kuinka aakkosten oppiminen on hauskaa. Lapsille koitetaankin luoda sanoituksilla myönteistä mielikuvaa kirjainten harjoittelusta ja lukemaan oppimisesta. Lauluissa, joissa aakkokset on jaettu esimerkiksi neljään eri säkeistöön, myös riimitellään aakkosilla.

Aakkosten luettelulauluissa on myös paljon toistoa. Monissa lauluissa säkeistö alkaa samoilla sanoilla, jonka jälkeen luetellaan pätkä aakkosista ja säkeistön loppu riimittelee näiden lueteltujen aakkosten kanssa. Tämä helpottaa

laulun sanojen muistamista ja riittäminen auttaa painamaan aakkoset mieleen oikeassa järjestyksessä. Torpan ym. (2006) mukaan kirjaimet painetaan mieleen fonologiseen, ääniin pohjautuvaan muistiin. Kirjainten siirtäminen pitkäkestoiseen muistiin vaatii niiden fonologista käsittelyä. (Torppa ym., 2006.) Tässä laulaminen ja riittäminen voivatkin olla hyödyksi.

Aakkosilla riittälevät laulut. Aakkosilla riittälevissä lauluissa harjoittelun kohteena on useampia kirjaimia kerrallaan, kuitenkin niitä ei luetella kaikkia. Tavoitteena lauluissa on parantaa lapsen kirjaintuntemusta leikkelyn ja riittäelyn avulla. Laulun sanoissa ei välttämättä ole järkevää juonta tai muuta teemaa kuin aakkosilla riittäminen. Näiden riittäneiden avulla tarkoituksena on harjoitella äänneitä.

Kategorian lauluilla harjoitetaan foneemista tietoisuutta. Ehrin ym. (2001) mukaan lukutaidon ja myös kirjoitustaidon kehittymisen kannalta onkin erityisen hyödyllistä harjoittaa foneemista tietoisuutta juuri kirjainten harjoittelun yhteydessä (Ehri ym., 2001). Aakkosilla riittälevät laulut luovat lapselle mielikuvia harjoiteltavasta äänneestä riittäneiden avulla, mutta äännettä ei kuitenkaan aktiivisesti harjoiteta, kuten äännettä toistavissa lauluissa.

Sekä aakkosten luettelulauluissa että aakkosilla riittälevissä lauluissa hyödynnetään riittämistä ja loruttelua aakkosten oppimisen välineenä, erityisesti kirjaintuntemuksen parantamisen osalta. Huotilainen (2019) toteaa, että laulun tehokkuus kielten oppimisessa johtuu osittain ihmisen muistin tarinallisuudesta ja lorullisuudesta, sillä rytmikkäästi etenevät tavut ja sanat on helppo painaa muistiin ja palauttaa muistista (Huotilainen, 2019).

Äännettä toistavat laulut. Näissä lauluissa harjoiteltavaa äännettä toistettiin lähes jokaisessa sanassa pitkänä tai lyhyenä, eri kirjainparien kanssa ja myös äänneinä pelkästään. Kategorian laulut ovat aakkoslauluista selkeimmin yhteydessä lukutaidon kehityksen tukemiseen.

Äännettä toistavat laulut ovat muita aakkoslauluja enemmän sanaleikki - tyyppisiä lauluja. Sanaleikit sekä sanojen ja äänneiden tunnistelu ovat osa

lapsen kielellisen tietoisuuden harjoittamista myös luontaisesti ja tiedostamatta (Mäkinen, 2002). Näissä äännettä toistavissa lauluissa lapsi pääseeikin harjoittamaan kielellistä tietoisuuttaan itselleen ominaisella tavalla, leikkittelyn avulla.

Äännetietoisuutta harjoiteltaessa olisi tärkeää kiinnittää huomiota myös artikulaatioon ja suun liikkeeseen (Ehri, 2014). Äännettä toistavat laulut tarjoavat tähän hyvän mahdollisuuden, kun esimerkiksi konsonantteja harjoiteltaessa harjoiteltavaa äännettä yhdistetään sekä etu- että takavokaaleihin, jolloin suu pakotetaan liikkumaan. On kuitenkin opettajan ohjauksen varassa, että laulaessa huomio kiinnitetään tähän suussa tapahtuvaan liikkeeseen. Hyödyllistä olisi, jos oppilaat näkisivät opettajan ja tämän suun liikkeet lauluja opeteltaessa, mikä edesauttaa sanoitusten oppimista (Krokkfors, 2017). Tämä tarkoittaa sitä, että opettaja ei voi itse istua piilossa pianon takana lauluja harjoiteltaessa.

Lauluissa fonologista tietoisuutta harjoitetaan muun muassa kirjain-äännevastaavuutta harjoittamalla sekä yhdistämällä harjoiteltavaa äännettä eri äänneparien kanssa. Fonologisen tietoisuuden kehityksen alkuvaiheessa lapsen sensitiivisyys esimerkiksi rytmiä, tavua ja alkuäännettä kohtaan kasvaa (Lerikkanen, 2013). Äännettä toistavissa lauluissa tätä sensitiivisyyttä selvästi käytetään hyväksi, kun lauluissa toistetaan samoja tavuja ja alkuäänteitä. Lauluissa ohjataan lasta myös havainnoimaan samalta kuulostavia sanoja ja niissä olevia eroja, mikä Poikkeuksen ym. (2004) mukaan edistää fonologisen tietoisuuden kehittymistä äännetasolla.

Laulut voivat mahdollisesti helpottaa myös äänteen ja sen kuulokuvan palauttamista mieleen. Ehri (2014) kirjoittaa, että äänneiden kuulokuvat katoavat helposti mielestä, minkä vuoksi huomion kiinnittäminen suun asentoihin olisi tärkeää (Ehri, 2014). Kuitenkin Huotilainen (2019) toteaa laulun olevan tehokas kielen oppimisen väline erityisesti sen vuoksi, että laulut jäävät helposti ihmisen muistiin muun muassa rytmikkyytensä ansiosta (Huotilainen, 2019). Tällä perusteella voisi äänneiden harjoittelu laulun avulla auttaa myös äänteen kuulokuvan mieleen palauttamisessa.

Temaattiset laulut. Viimeiseksi kategoriaksi muodostui laulut, joiden aihe tai teema liittyy opeteltavaan kirjaimen, esimerkiksi o -kirjainta harjoiteltaessa voidaan laulaa laulu omenasta. Näillä lauluilla luodaan mielikuvia kirjainten ja sanojen välille, millä voidaan harjoittaa lapsen kirjaintuntemusta ”o niin kuin omena, p niin kuin pallo”. Varsinaisesti näissä lauluissa ei kuitenkaan harjoiteltu äännteitä tai kirjain-äännevastaavuuksia. Ainoa yhteys lukemaan oppimiseen kategorian lauluissa oli siis kirjaintuntemuksen parantaminen.

7.3.2 Lukutaidon tukeminen musiikillisesti

Lukutaidon kehittymistä tuetaan aakkoslauluissa sanoituksissa ilmenevien piirteiden lisäksi hyödyntämällä erilaisia musiikillisia keinoja. Kuten tämän tutkimuksen luvussa 3.3 tulee esille, on musiikista hyötyä kielen oppimisessa ja lisäksi musiikilla ja kielellä on paljon yhteisiä piirteitä. Näitä piirteitä käytetään hyväksi myös aakkoslauluissa.

Pitkien ja lyhyiden äänien ymmärtäminen laulaessa auttaa hahmottamaan esimerkiksi lyhyitä ja pitkiä vokaaleja (Ruokonen, 2007). Tämä seikka on otettu huomioon myös aakkoslauluissa, joissa monesti pitkälle vokaalille on varattu melodiassa pidempiä säveliä, kuin lyhyille vokaaleille. Näin helpotetaan äännteiden hahmottamista laulaessa, samalla kehittäen myös lapsen foneemista tietoisuutta, joka Ehrin ym. (2001) perusteella on vahvasti yhteydessä lukutaidon hankkimiseen.

Kuten Ruokonen (2016) tuo esille, on esi- ja alkuopetusikäisen lapsen kanssa tärkeää harjoitella perusrytmiä, joka auttaa myös sanarytmien hahmottamisessa. Perusrytmin harjoittelu auttaa lasta hahmottamaan sanojen rakenteita ja jakamaan sanoja pienempiin osiin, tavuihin ja äännteisiin. (Ruokonen, 2016.) Sanojen, tavujen ja äännteiden hahmottaminen puolestaan kehittää lapsen fonologista tietoisuutta, joka on yksi merkittävimmistä tekijöistä lukemaan oppimisen taustalla (Lerkkanen, 2013). Perusrytmin harjoittaminen nousee vahvasti esille peruskouluajan aapisissa ja niihin liitetyissä tehtävissä. Monissa tehtävissä esimerkiksi taputetaan perusrytmiä tai sanarytmejä. Sanarytmien taputtamisella voidaan ohjata lapsen huomiota sanojen

rakenteisiin, esimerkiksi tavumääriin (Poikkeus ym., 2004). Huotilainen (2019) korostaakin, että yksi peruste laulun tehokkuudelle kielen oppimisessa on se, että jokaiselle tavulle on oma sävel, mikä helpottaa tavujen havaitsemista (Huotilainen, 2019).

Sanarytmien harjoittaminen perusrhythmin avulla auttaa Ruokosen (2016) perusteella sanojen tavuttamisen lisäksi yhdyssanojen havaitsemisessa sekä yhteen ja erikseen kirjoittamisen ymmärtämisessä (Ruokonen, 2016). Nämä ovat Lerkkasen (2013) mukaan jo pidemmälle kehittyneitä kielellistä tietoisuutta, morfologista tietoisuutta, joka keskittyy juurikin sanojen rakenteiden hahmottamiseen (Lerkkanen, 2013).

Laulun avulla voidaankin tukea paitsi alkavaa lukutaitoa, myös lukutaidon kehittymistä sujuvammaksi. Sujuvaa lukutaitoa aakkoslauluissa harjoitetaan musiikillisen hahmottamisen, fraseerauksen avulla. Lauluissa säkeet on selkeästi tauotettu ja jaettu helposti hahmotettaviin fraaseihin esimerkiksi toistamalla samaa lyhyttä melodiapätkää, joiden välissä on lyhyt tauko. Musiikin jakaminen säkeisiin ja fraaseihin auttaa Ruokosen (2016) mielestä lasta hahmottamaan hengähdyspaikkoja tekstiä lukiessa ja rytmittämään lukemaansa tekstiä lauseisiin ja sanoihin (Ruokonen, 2016). Lerkkasen (2013) esittelemistä kielellisen tietoisuuden osa-alueista tämä lausetasolla tapahtuva hahmottaminen kuuluu semanttiseen tietoisuuteen.

Erityisesti peruskouluajan aapisten nuottiliitteiden aakkoslauluissa kiinnitetään huomiota siihen, että lauluja voidaan hyödyntää monipuolisesti lukutaidon kehittämisessä. Tämä tulee esille niin lauluihin liitetyissä tehtävissä, kuin lauluissa itsessäänkin. Kuitenkaan tätä monipuolisuutta ei tuoda esille muuten, kuin Hirvosen ym. (2015, 3) Apilatien aapinen, laulut ja leikit -liitteen esipuheessa, jossa lukutaidon kehittymisen ja musiikin yhteydestä kirjoitetaan seuraavasti:

Musiikin rytmin kautta löytyvät sanat. Laulaessa ja lauluissa, loruissa, runoissa, sanaleikeissä ja räpeissä hahmottuvat hausalla tavalla leikin kautta tavarajat ja sana- ja tavarakenteet. Nämä taas auttavat kielen ja sen rakenteiden oppimista.

Laulut tarjoavat siis monipuolisesti erilaisia mahdollisuuksia lukutaidon kehityksen tukemiselle. Lukutaidon kehitystä voidaan tukea myös monen

tasoisten oppilaiden kanssa, jotkut oppilaista harjoittavat sujuvaa lukutaitoa, kun toiset painivat vielä äänteiden harjoittelun parissa. Yksi yksittäinen laulu voikin tarjota haastetta näille molemmille ääripäille ja myös toimia motivointikeinona. Kuten Lerkkanenkin (2013) toteaa, on kielellisen tietoisuuden harjoittaminen tuloksellista erityisesti silloin, kun siitä on tehty innostavaa ja oppilaan näkökulmasta hauskaa.

7.4 Tulosten luotettavuus

Tämän tutkimuksen aineisto oli valmiina kirjallisessa muodossa ja tutkimukseen valikoitui mukaan aapisten nuottiliitteitä eri vuosikymmeniltä niiden saatavuuden perusteella. Tämä aiheuttaa tutkimukselle kuitenkin myös rajoituksia, sillä peruskoulun alkuajalta ei ollut saatavilla aapisia, joissa olisi nuottiliitettä, tai joiden opettajan oppaissa olisi ollut aapiseen liitettyjä lauluja. Tämän todentamiseksi tutustuin useampaan peruskoulun alkuvaiheessa käytettyyn aapiseen.

Aineiston puuttuminen peruskoulun alkuajalta luo katkoksen historialliseen näkökulmaan ja aikajanaan aapislaulujen aiheiden ja haasteiden osalta. Tämä tutkimus rajattiin kuitenkin koskemaan aapisten yhteydessä käytettäviä nuottiliitteitä, joten niiden ulkopuolella oleva mahdollinen laulumateriaali jäi myös tutkimuksen ulkopuolelle. Tutkimuksen teoreettisessa taustassa on kuitenkin pyritty kuvaamaan mahdollisimman tarkasti peruskoulun mukanaan tuomaa muutosta koululauluihin ja musiikki - oppiaineeseen, mikä osaltaan voi antaa kuvaa kyseisenä aikana käytetyistä lauluista.

Tutkijan omat lähtökohdat vaikuttavat aineiston ja tulosten tulkintaan. Eskolan ja Suorannan (1998) perusteella tutkijasta tuleekin herkästi sokea omalle tutkimuksellensa sekä tutkimuksella saavutettujen tulosten objektiiviselle arvioinnille (Eskola & Suoranta, 1998). Tässä tutkimuksessa tämä on pyritty huomioimaan tuomalla avoimesti esille tutkijan lähtökohdat tutkimuksen tekemiselle. Myös tutkimuksen eteneminen on avattu

mahdollisimman tarkasti, jotta lukijalle on selvää, mitä valintoja tutkimuksessa on tehty ja miten ne mahdollisesti vaikuttavat tutkimuksen tuloksiin ja luotettavuuteen.

Oma taustani musiikkikasvattajana vaikuttaa varmasti siihen, kuinka arvotan laulujen tarjoamia musiikillisia mahdollisuuksia opetuksessa ja kuinka merkityksellisiksi näen ne tutkimustulosten perusteella. Tutkimustuloksia on kuitenkin perusteltu vahvasti teoriataustaan peilaten, jotta myös lukija pystyy muodostamaan yhteyden teorian tiedon ja tutkimustulosten välille ja näin luomaan itse käsitystä siitä, miten merkityksellisiä laulut ovat. Taustaani kuuluu musiikkikasvatuksen lisäksi vahva ymmärrys esi- ja alkuopetuksesta, jota olen kartuttanut lastentarhanopettajakoulutuksen ja luokanopettajakoulutuksen kautta. Tästä syystä musiikkikasvatuksen näkökulma ei korostu tässä tutkimuksessa liikaa ja tutkimuksen tuloksia sekä niiden keskinäisiä yhteyksiä on pohdittu monipuolisesti.

Tutkimustulosten luotettavuuteen pyrin erityisesti siten, että suoritin aineiston analyysin yksityiskohtaisesti niin aiheiden, musiikillisten haasteiden kuin lukutaidon kehityksen tukemisen näkökulmasta. Yksityiskohtaisella analyysillä tarkoitetaan sitä, että mitään sisältöjä ei ole jätetty huomioimatta. Laulut on analysoitu yksitellen ja niiden kaikki sisällöt on avattu (ks. liite 2, taulukot 3-10). Esimerkiksi laulujen aiheiden osalla sama laulu voi kuulua yhtäaikaisesti useampaan kategoriaan, sillä laulun sisällöistä ei voitu rajata mitään pois. Analyysin yksityiskohtaisuudella ja avoimuudella pyrin myös Eskolan ja Suorannan (1998) kuvaamaan tutkimustulosten siirrettävyyteen.

Aapislauluja ei ole tutkittu aiemmin, joten tulosten vertaaminen vastaaviin tutkimuksiin ei ole mahdollista. Eskolan ja Suorannan (1998) mukaan tutkimuksen vahvistuvuus tarkoittaa kuitenkin sitä, että tutkimus saa tukea toisista, samanlaisia ilmiöitä käsitelleistä tutkimuksista (Eskola & Suoranta, 1998). Tämän tutkimuksen tuloksille tukea antavat aiemmin tehdyt tutkimukset niin koulun laulunopetuksen historiasta kuin kielen ja musiikin yhteyksistäkin.

8 LOPUKSI

Vaikka aapisten lauluissa on historian aikana tapahtunut paljon muutoksia, on vanhojenkin aapisten lauluissa paljon sellaisia lauluja, joita voisi hyödyntää opetuksessa nykypäivänäkin. Luonto ja eläimet -kategorian laulut ovat hyvinkin ajattomia ja sopivat myös nykylapsille. Samoin sadut ja lorut -kategorian laulut olisivat edelleen juonensa ja huumorinsa puolesta alkuopetukseen soveltuvia. Joistakin lauluista aika on kuitenkin jo ajanut ohi. Tällaisia ovat muun muassa vahvoja sukupuolirooleja sisältävät laulut, kuten laulut, joissa tyttöjen tehtävä on hoitaa puutarhaa ja miehet kyntävät peltoa.

Vanhojen aapisten laulut toimivat myös erinomaisena ikkunana historian ja nykypäivän välillä. Ne kuvastavat selvästi lapsen arjen ja koko koululaitoksen arvomaailman muuttumista. Monet lauluista saattavat sanoitustensa ja aiheidensa puolesta olla tämän päivän oppilaiden mielestä outoja tai hauskoja, mutta laulujen avulla voisi hyvin avartaa lasten historiantuntemusta ja herättää pohtimaan sitä, millaista elämä ja lasten arki on ollut vaikkapa sata vuotta sitten.

Tulevaisuudessa laulut jatkavat varmasti muutosta. Laulut ovat aina kuvastaneet vahvasti aikansa arvomaailmaa ja yhteiskuntaa, joten voi olettaa niiden tekevän sitä tulevaisuudessakin. Kategoriat, kuten teknologia tai ekologisuus tulevatkin varmasti olemaan lastenlauluissa vahvemmin esillä, kuten ne ovat esillä opetuksessa ja yhteiskunnassa muutenkin. Aapislaulujen aiheista toteutettu sisällönanalyysi voikin muutaman kymmenen vuoden kuluttua antaa hyvin erilaisia sisältöjä, kuin mitä tässä tutkimuksessa nousi esille.

Musiikilliselta kannalta laulut ovat selvästi helpottuneet vuosien saatossa, mikä kuvaa musiikin määrän ja merkityksen muutoksia. On kuitenkin hyvä, että laulujen hyödyntämisestä on tehty mahdollisimman helppoa esimerkiksi äänitysten sekä valmiiden kuuntelu- ja soittotehtävien avulla, jotta jokainen

luokanopettaja voisi yhtä hyvin käyttää lauluja osana opetustaan. Näin musiikkia saadaan integroitua eri oppiaineisiin, eikä laulu, musiikkiliikunta ja soittaminen ole vain tiettyihin tunteihin rajattua. Mitä enemmän musiikkia on tarjolla, sitä enemmän lapset pääsevät ilmaisemaan itseään musiikillisesti ja saattavat löytää jopa innostuksen musiikkiharrastukseen.

Lukemaan opettamisen kannalta olisi hyvä, jos nuottiliitteissä ja opettajan oppaissa tuotaisiin selkeämmin esille laulujen tarjoamat mahdollisuudet. Kuten tässä tutkimuksessa tuli esille, tukevat aakkoslaulut lukutaidon kehittymistä sekä sanoitustensa, että musiikillisten piirteidensä avulla. Lisäksi lauluihin on liitetty tehtäviä, joiden avulla voidaan harjoitella esimerkiksi äänteiden hahmottamista. Kuitenkaan opettajalle tätä laulujen merkitystä lukutaidon kannalta ei avata muuten, kuin Hirvosen ym. (2015) Apilatien aapinen, laulut ja leikit -liitteen esipuheen lyhyessä maininnassa. Lukutaidon kehitystä tukevia lauluja saisi myös olla selvästi enemmän, vaikka kolmesta tuoreimmasta aapisesta kahdessa lauluja onkin hyvä määrä. Uusia aapisia ja niiden nuottiliitteitä tehdessä olisikin hyvä pitää mielessä, että laulut todella ovat myös oppimateriaalia, eivätkä pelkkää viihdettä.

Omassa opetuksessani voisin hyödyntää paljonkin myös vanhojen aapisten laulumateriaaleja, toki huomioiden niiden vaikeustason, kuten äänialat. Monet, esimerkiksi Pesosen (1934) nuottiliitteen laulut esitysohjeineen toimisivat hyvin varsinkin musiikintuntien materiaalina, sen sijaan lukemaan opettamisen tukena hyödyntäisin mielelläni Huovin ym. (1993) Iloiset laulut ja leikit -nuottiliitteen aakkosiin liitettyjä lauluja, joissa äänteiden harjoittelu nousee vahvasti esille.

Tehdyn tutkimuksen jatkona voisi selvittää, hyödynnetäänkö tutkimusaineistossa olleita, vanhoja aapislauluja enää opetuksessa. Suuri osa tutkimusaineiston lauluista on ajattomia ja erityisesti alkuopetukseen soveltuvia lastenlauluja, joten niiden hyödyntäminen olisi perusteltua. Jos opettajat eivät tätä materiaalia hyödynnä, olisi mielenkiintoista selvittää, johtuuko se siitä, ettei tällaisen laajan laulumateriaalin olemassaolo ole tiedossa, vai vaikuttaako taustalla jokin muu syy.

Tämän tutkimuksen jatkona voisi myös selvittää, miten ensimmäisen luokan musiikin oppikirjat ja aapisten nuottiliitteet vastaavat toisiaan sisällöllisesti. Molempia hyödynnetään osana musiikkikasvatusta alkuopetuksen aikana, mutta niiden yhtäläisyydet ja erot eivät ole selvillä; tarjoaako toinen materiaali jotain, mitä toinen ei.

Mielenkiintoista olisi myös selvittää, miksi peruskoulun alkuajan aapisiin ei ole liitetty erillisiä nuottimateriaaleja. Tämän tutkimuksen aineistoa kerätessä selvisi, että aapislauluja on sekä peruskoulua edeltävissä aapisissa että 20 vuotta peruskoulu-uudistuksen jälkeen julkaistuissa aapisissa. Kuitenkin ajallisesti aapislaulut katoavat useamman kymmenen vuoden ajaksi aapisten liitteistä, eikä tälle löydy perusteltua syytä esimerkiksi opetussuunnitelmista. Tästä syystä tutkimus aiheesta olisi merkittävää.

Jatkotutkimuksena tälle tutkimukselle voisi myös selvittää, kuinka paljon alkuopetuksessa toimivat opettajat ylipäätään hyödyntävät aapisten laulumateriaaleja. On epäselvää, kuinka merkityksellisiksi työssä olevat opettajat kokevat musiikin hyödyntämisen välineenä muiden asioiden, kuten lukutaidon harjoittelussa. Tämän tutkimuksen perusteella aapisten laulut ja nuottiliitteet ovat kuitenkin aiheiltaan ja tarjoamiltaan opetusmahdollisuuksilta ehdottomasti materiaalia, jota kannattaisi hyödyntää opetuksessa.

LÄHTEET

- Ahonen, K. (2004). Johdatus musiikin oppimiseen. Helsinki: oy Finnlectura ab.
- Anvari, S. H., Trainor, L. J., Woodside, J. & Levy, B. A. (2002). Relations among musical skills, phonological processing, and early reading ability in preschool children. *Journal of Experimental Child Psychology*, 83, 111-130.
- Aro, M. (2004). Learning to read. The effect of orthography. Jyväskylä studies in education psychology and social research 237. Jyväskylä: Jyväskylän yliopisto.
- Aro, M. & Wimmer, H. (2003). Learning to read: English in comparison to six more regular orthographies. *Applied Psycholinguistics*, 24 (2003), 621-635.
- Ehri, L. C. (1987). Learning to read and spell words. *Journal of Reading Behavior*, 19, 5-31.
- Ehri, L. C. (2014). Orthographic mapping in the acquisition of sight word reading, spelling memory, and vocabulary learning. *Scientific Studies of Reading*, 18:1, 5-21.
- Ehri, L. C., Nunes, S., R., Willows, D. M., Schuster, B. V., Yaghoub-Zadeh, Z. and Shanahan, T. (2001). 'Phonemic awareness instruction help children learn to read: Evidence from the National Reading Panel's meta-analysis'. *Reading Research Quarterly* 36, 250-87.
- Eskola, J. & Suoranta, J. (1998). Johdatus laadulliseen tutkimukseen. Tampere: Vastapaino.
- Halila, A. (1963). Jyväskylän seminaarin historia. Helsinki: Werner Söderström osakeyhtiö.
- Henriksson, J. (2010). Lastenmusiikki uudistuu 1970 -luvulla. Teoksessa: A. Ahola & J. Nikulainen (2010). *Aika laulaa lapsen kanssa: Polkuja lastenmusiikin historiassa*. Helsinki: Wsoy, s. 156-157.
- Huotilainen, M. (2019). Näin aivot oppivat. Jyväskylä: PS-kustannus.
- Häyrynen, A. (2010). Laps´ Suomen älä vaihda pois. Suomalaisen lastenmusiikin nousu 1500-luvulta 1950-luvulle. Teoksessa: A. Ahola & J. Nikulainen (2010). *Aika laulaa lapsen kanssa. Polkuja lastenmusiikin historiassa*. Helsinki: Wsoy, s. 34-53.

- Kansakoulun opetussuunnitelmakomitea. (1916). Kansakoulun opetussuunnitelmakomitea: Sen toiminta ja suuntaviivoja kansakouluopetuksen uudistamiseksi. Helsinki: Valtioneuvosto.
- Kansakoulun opetussuunnitelmakomitea. (1925). Maalaiskansakoulun opetussuunnitelma: komiteamietintö. Helsinki: Valtioneuvosto.
- Kansakoulun opetussuunnitelmakomitea. (1952). Kansakoulun opetussuunnitelmakomitean mietintö 2: Varsinaisen kansakoulun opetussuunnitelma. Helsinki: Valtioneuvosto.
- Kosonen, E. (2011). Kansakoulun laulunopetus 1960-luvulle saakka – perinteestä ammentaen, uudistuksia odottaen. *Musiikkikasvatus* 14:2, 10-19.
- Kosonen, E. (2012a). Kansakoulunopettajat kulttuurikasvattajina – Seminaarien musiikinopetus kansakoulun laulunopetuksen esikuvana. Teoksessa: J. Kauranne, E. Merimaa & J. Rantala (toim.) *Opettaja yhteiskunnallisena ja kulttuurivaikuttajana*. Suomen kasvatuksen ja koulutuksen historian seura vuosikirja 2012, s. 69-91.
- Kosonen, E. (2012b). Kansakoulujen laulunopetus 1950-60 -luvuilla. Musiikin tutkijoiden 16. symposium, Jyväskylä 21-23.3.2012
- Kosonen, E. (2012c). Laulunopetus Suomen koululaitoksessa keskiajalta 1800-luvun puoliväliin. Musiikkikasvatuksen historia -kurssin luentomateriaali.
- Kosonen, E. (2014). Laulukirjat koulun arvokasvatuksen ytimessä. Teoksessa: J. Kauranne (toim) *Oppikirjat oman aikansa ilmentyminä*. Suomen kasvatuksen ja koulutuksen historian seuran vuosikirja. Koulu ja menneisyys LII, s. 33-65.
- Kotkaheimo, L. (1989). Suomalaisen aapisen viisi vuosisataa: Aapisten sisältö ja tehtävät kansanopetuksessa. Joensuu: University of Joensuu.
- Kouluhallitus (1985). Peruskoulun opetussuunnitelman perusteet 1985. Helsinki: Valtion painatuskeskus.
- Krokkfors, M. (2017). Laulaminen, Helppoa kuin hengittäminen. Teoksessa: A. Lindeberg-Piironen & I. Ruokonen (toim.) *Musiikki varhaiskasvatuksessa-käsikirja*. Helsinki: Classicus.
- Laurence, F. (2001). Children's singing. Singing. Teoksessa: J. Potter (toim.) *The Cambridge companion to singing*. Cambridge: Cambridge university press, 221-230.

- Lerikkanen, M-K. (2003). Learning to read: reciprocal processes and individual pathways. *Jyväskylä studies in education psychology and social research* 233. Jyväskylä: University of Jyväskylä.
- Lerikkanen, M-K. (2013). Lukemaan oppiminen ja opettaminen esi- ja alkuopetuksessa. (1.-3.p.) Helsinki: Sanoma Pro.
- Lerikkanen, M-K., Rasku-Puttonen, H., Aunola, K. & Nurmi, J-E. (2004). Developmental dynamics of phonemic awareness and reading performance during the first year of primary school. *Journal of Early Childhood Research*, 2, 139-156.
- Linnavalli, T. (2019). Effects of musical experience on children's language and brain development. Department of digital humanities. Studies in cognitive science 12. Helsinki: University of Helsinki.
- Mattila, M. (2003). Sukupuoliroolien muutos suomalaisissa aapisissa 1950 -luvulta nykypäiviin. Pro gradu -tutkielma. Jyväskylä: Jyväskylän yliopisto.
- Moreno, S. & Besson, M. (2006). Musical training and language-related brain electrical activity in children. *Psychophysiology* 43, 287-291.
- Mäki, H., Voeten, M., Vauras, M. & Poskiparta, E. (2001). Predicting writing skill development with word recognition and preschool readiness skills. *Reading and Writing*, 14:7, 643-672.
- Mäkinen, M. (2002). Puheen palat ja sanan salat esiopetuksessa: Fonologisen tietoisuuden yhteys alkavaan lukutaitoon. Acta universitatis Tamperensis 902. Tampere: Tampere University Press
- Opetushallitus (1994). Peruskoulun opetussuunnitelman perusteet 1994. Helsinki: Opetushallitus.
- Opetushallitus (2004). Perusopetuksen opetussuunnitelman perusteet 2004. Helsinki: Opetushallitus.
- Opetushallitus (2015). Perusopetuksen opetussuunnitelman perusteet 2014. Helsinki: Opetushallitus.
- Pajamo, R. (2013). Koulun laulutunnilla. Tietoa vanhoista koululauluista. Helsinki: Repale-kustannus.
- Patton, M. Q. (2002). Qualitative research & evaluation methods. (3. painos). Thousand Oaks, CA: Sage.

- Peruskoulun opetussuunitelmakomitean mietintö I. (1970) Opetussuunnitelman perusteet. Helsinki: Valtioneuvosto.
- Pihkanen, T. (2011). Lapset laulavat – Tutkimus tavoitteellisesta lasten laulunopetuksesta ja opas opetuksen tueksi. Lisensiaatintyö. Helsinki: Sibeliuksen Akatemia.
- Poikkeus, A-M., Ketonen, R. & Siiskonen, T. (2004). Puhutusta kirjoitettuun kieleen. Teoksessa: T. Siiskonen, T. Aro, T. Ahonen, R. Ketonen, J. Vehniäinen, M. Laakso & T. Guttom (toim.). *Joko se puhuu?: Kielenkehityksen vaikeudet varhaislapsuudessa*. (4. uud. p.). Jyväskylä: PS-kustannus, s. 69-80.
- Ritari, L. (2003). Perheen kuvaus 1960- ja 1990 -luvun aapisissa: Aapisen vaikutus sosialisointiin. Pro gradu -tutkielma. Helsinki: Helsingin yliopisto.
- Ruokonen, H. (2010). Aapisen mies – arkinen puurtaja vai suuri seikkailija?: Mies 2000 -luvun aapisten kuvaamana. Pro gradu -tutkielma. Jyväskylä: Jyväskylän yliopisto.
- Ruokonen, I. & Koskelin, K. (2016). Esi- ja alkuopetuksen musiikin didaktiikka. Helsinki: Finnlectura.
- Salo, M. (2010). Ruutu laulaa ja soi. Lastenmusiikki televisiossa Ylen kanavilla. Teoksessa A. Ahola & J. Nikulainen (toim.) *Aika laulaa lapsen kanssa: polkuja lastenmusiikin historiassa*. Helsinki: Wsoy, s. 204-209.
- Siiskonen, T. (2010). Kielelliset erityisvaikeudet ja lukemaan oppiminen. Jyväskylä studies in education, psychology and social research 386. Jyväskylä: Jyväskylän yliopisto.
- Torppa, M., Poikkeus, A-M., Laakso, M-L., Eklund, K. & Lyytinen, H. (2006). Predicting delayed letter knowledge development and its relation to grade 1 reading achievement among children with and without familial risk for dyslexia. *Developmental Psychology*, 42, 1128-1142.
- Tuomaala, S. (2010). Lapsi Suomessa 1850-1950. Ääntä ja hiljaisuutta. Teoksessa A. Ahola & J. Nikulainen (toim.) *Aika laulaa lapsen kanssa: polkuja lastenmusiikin historiassa*. Helsinki: WSOY, s. 16-25.
- Tuomi, J. & Sarajärvi, A. (2009). Laadullinen tutkimus ja sisällönanalyysi. Helsinki: Tammi.
- Welch, G. F. (1986). A developmental view of children's singing. *British Journal of Music Education* 3, 295-303.

TUTKIMUSMATERIAALI

- Haavio, M., Konttinen, A. & Oksala, O. (1944). Iloinen aapinen. (6.p.). Porvoo: WSOY
- Hirvonen, S., Lampinen, T. & Salo, H. (2015). Apilatieen aapinen. Laulut ja leikit. Helsinki: Sanoma Pro Oy.
- Huovi, H., Töllinen, M. & Wäre, M. (1990). Iloinen aapinen. Espoo: Weilin & Göös.
- Huovi, H., Perkiö, S., Ohls, P. & Setälä, H. (1993) Iloiset laulut ja leikit. Espoo: Weilin & Göös.
- Ingman, O. (1939). Meidän lasten lauluja. Helsinki: Kustannusosakeyhtiö Otava.
- Ingman, O. (1946). Iloisia lauluja lapsille. Porvoo: W.S.O.Y.
- Kallio, E., Merenkylä, L., Viljamaa-Rissanen, K. & Sirén, A. (1972). Peruskoulun aapinen 1. Helsinki: Osakeyhtiö valistus.
- Kunnas, K. & Vanninen, E. (1973). Aikamme Aapinen. Porvoo ; Helsinki: Werner Söderström osakeyhtiö.
- Könönen, E., Nenonen, P., Wiman, A., Järvenpää, R., Korolainen, T. & Parkkinen, J. (2007). Pikkumetsän laulut ja leikit 1. Helsinki: Sanoma Pro Oy.
- Miettinen, M., Koivu, K. & Hakulinen, A. (1972). Toisin sanoen: 1a, Aapinen. Helsinki: Tammi.
- Miettinen, M., Koivu, K. & Hakulinen, A. (1973). Toisin sanoen: 1b, Aapinen. Helsinki: Tammi
- Miettinen, M. (1981). Apiskukko. Espoo: Weilin & Göös.
- Niemi, H., Genezt, H. & Pylkkänen, L. (1940) Kodin ja koulun ensimmäinen kirja. (14. uudistettu painos). Helsinki: Kustannusosakeyhtiö Otava.
- Nissinen, A. (1923) Lasten lukukirja. Oppikirja koulua ja kotia varten. Kuvilla kaunistettu. Nuoteilla varustettu. (7. uudistettu painos). Porvoo: Werner Söderström osakeyhtiö.

Pesonen, O. (1934). Aapislauluja. Sävelmiä Niemi - Genetz - Pylkkäsen Kodin ja koulun ensimmäiseen kirjaan. Helsinki: Kustannusosakeyhtiö Otava

Pikkanen, A. (1977). A ja O: Aapinen. Porvoo ; Helsinki ; Juva: WSOY.

Salo, A. (1936). Meidän lasten aapinen. Helsinki: Otava.

Somerkivi, U., Tynell, H., Airola, I. & Laukkanen, U. (1964). Lasten oma aapinen. (7. p.). Helsinki: Otava.

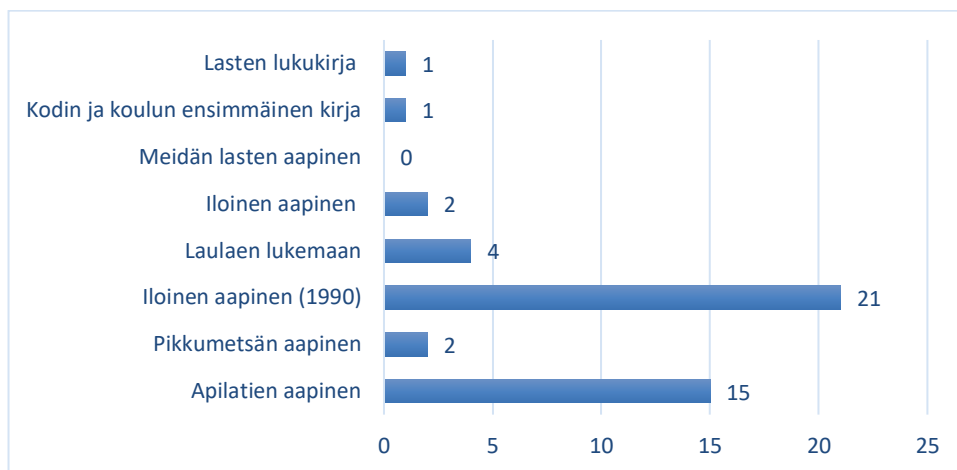
Wäre, M., Lerkkanen, M-K., Suoranta-Hollo, L. Korolainen, T., Parkkinen, J., Kirkkopelto, K. & Ketonen, R. (2006). Pikkumetsän aapinen. Porvoo: WSOY

Wäre, M., Lerkkanen, M-K., Suoranta-Hollo, L., Parkkinen, J. & Westerholm, P. (2014). Apilatien aapinen. Helsinki: Sanoma pro.

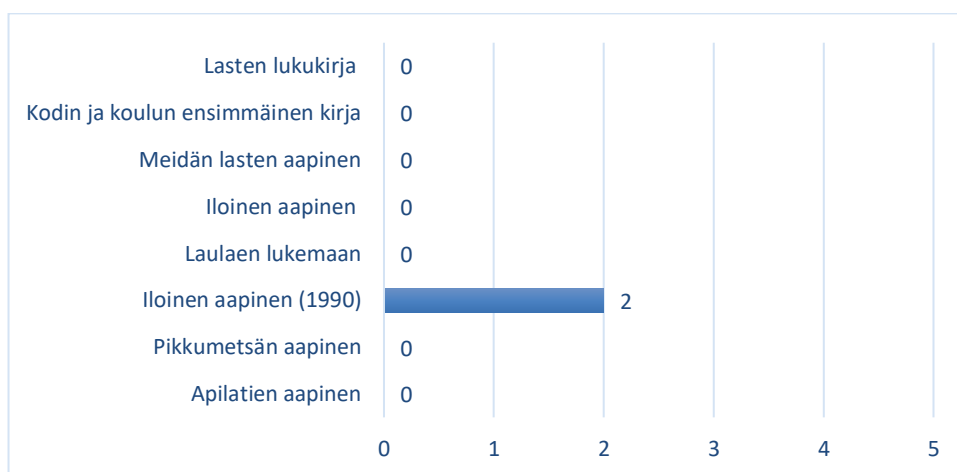
Öljymäki, A. (1947). Laulaen lukemaan. Porvoo: W.S.O.Y

LIITTEET

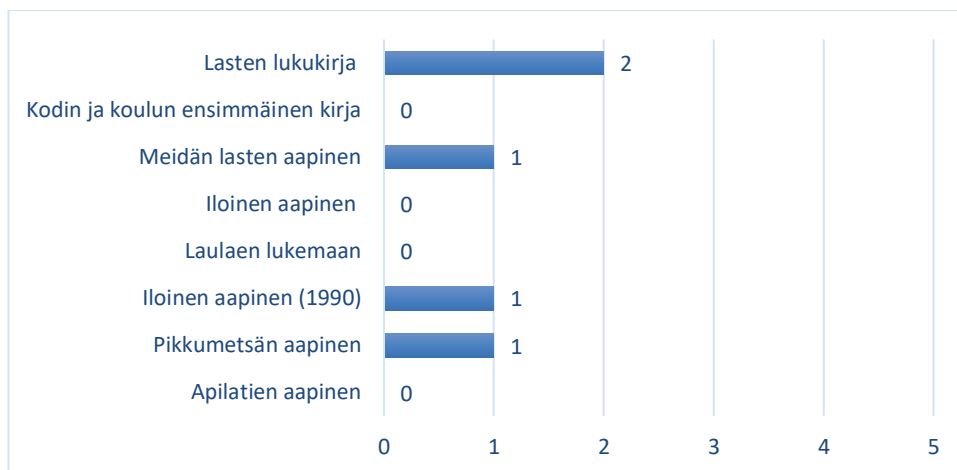
Liite 1. Eri kategorioiden laulujen määrät aapisissa.

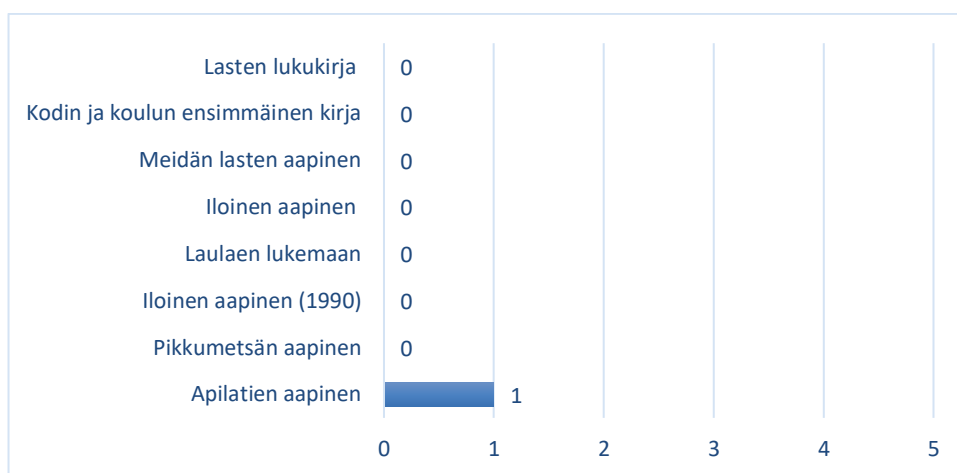
KUVIO 2. Aakkoset -kategorian laulujen määrä eri aapisissa.

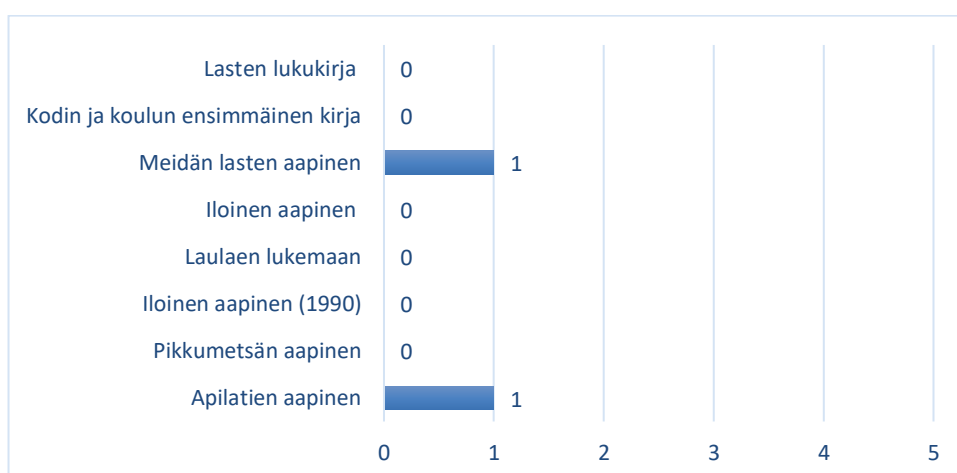
KUVIO 3. Aistit ja kehonosat -kategorian laulujen määrä eri aapisissa.

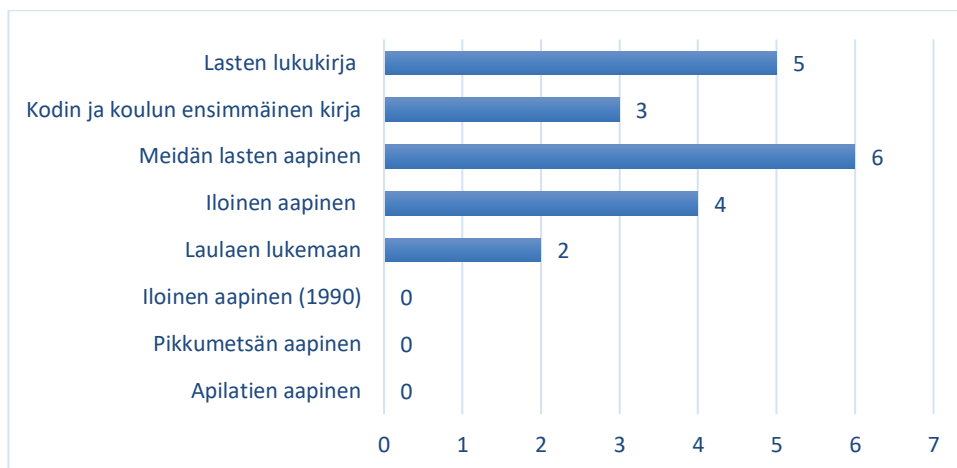
KUVIO 4. Arvoitukset -kategorian laulujen määrä eri aapisissa.

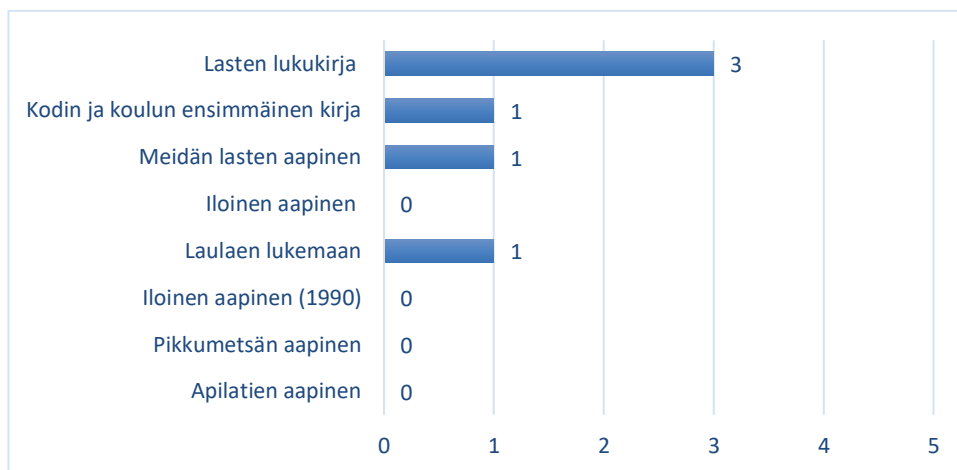
KUVIO 5. Ekologisuus -kategorian laulujen määrä eri aapisissa.

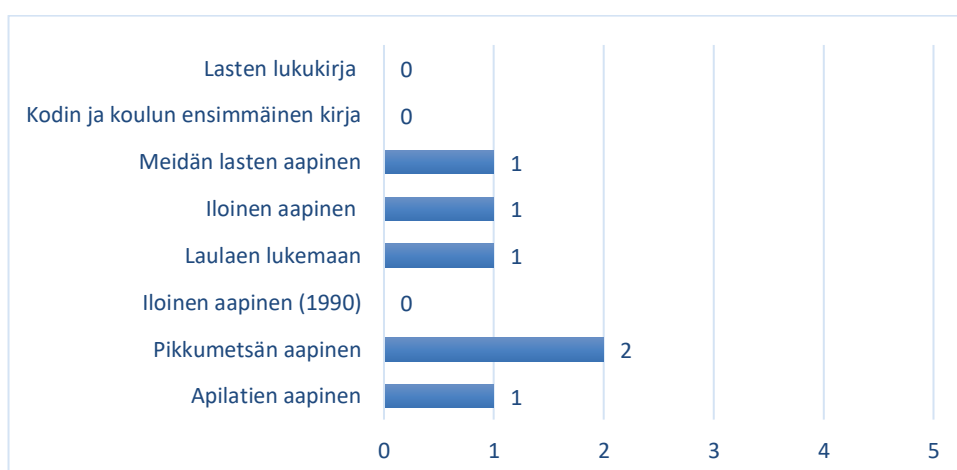
KUVIO 6. Erilaiset ammatit -kategorian laulujen määrä eri aapisissa.

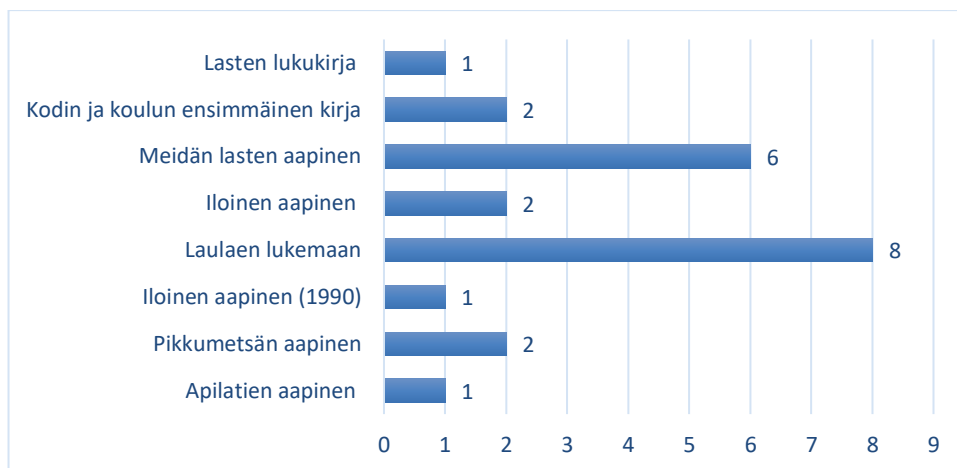
KUVIO 7. Hengelliset laulut -kategorian laulujen määrä eri aapisissa.

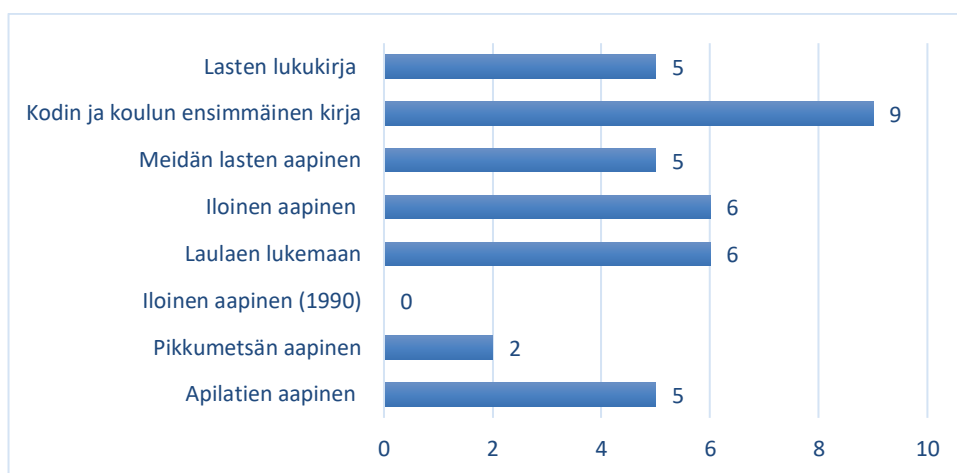
KUVIO 8. Isänmaa ja sotilaallisuus -kategorian laulujen määrä eri aapisissa.

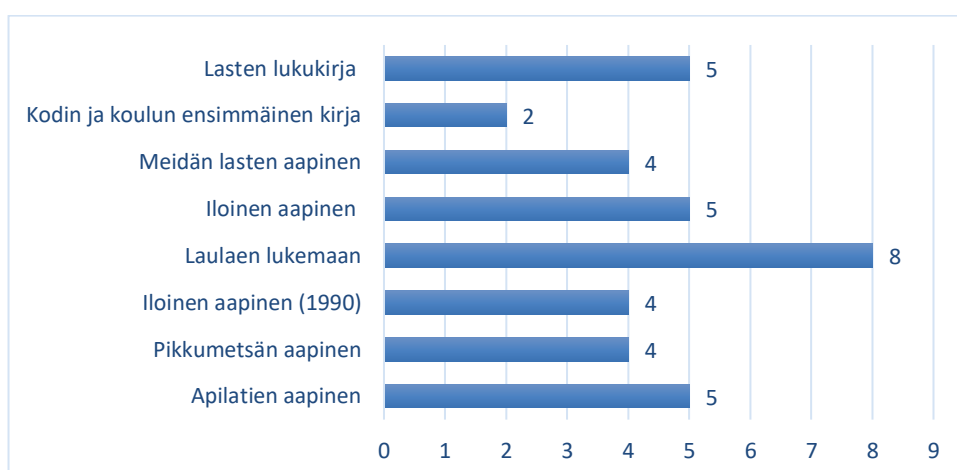
KUVIO 9. Kirjat -kategorian laulujen määrä eri aapisissa.

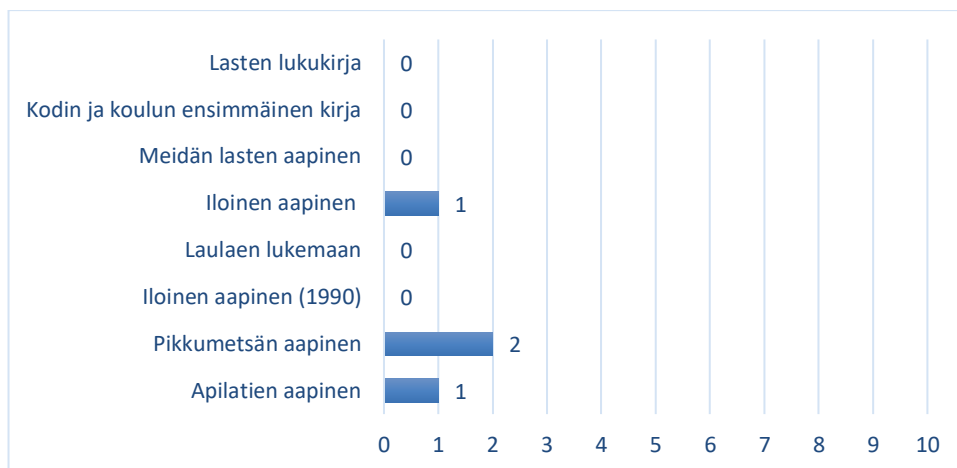
KUVIO 10. Koti ja perhe -kategorian laulujen määrä eri aapisissa.

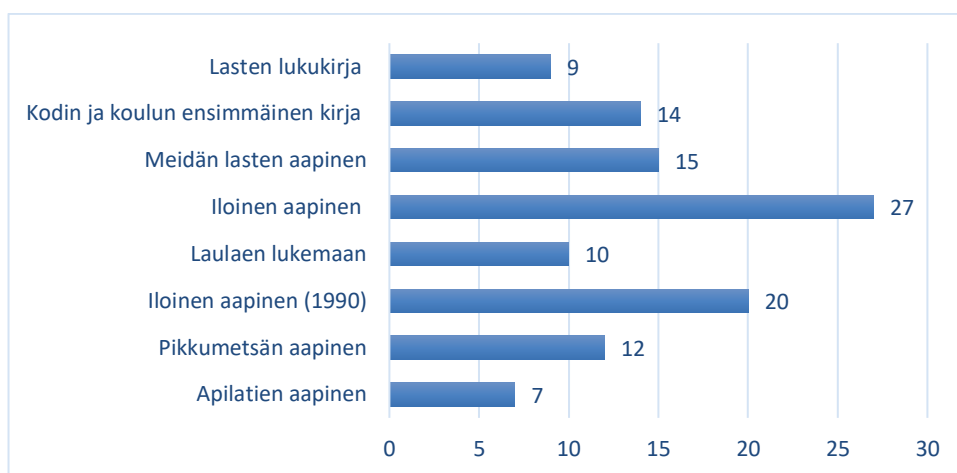
KUVIO 11. Koulu ja työnteko -kategorian laulujen määrä eri aapisissa.

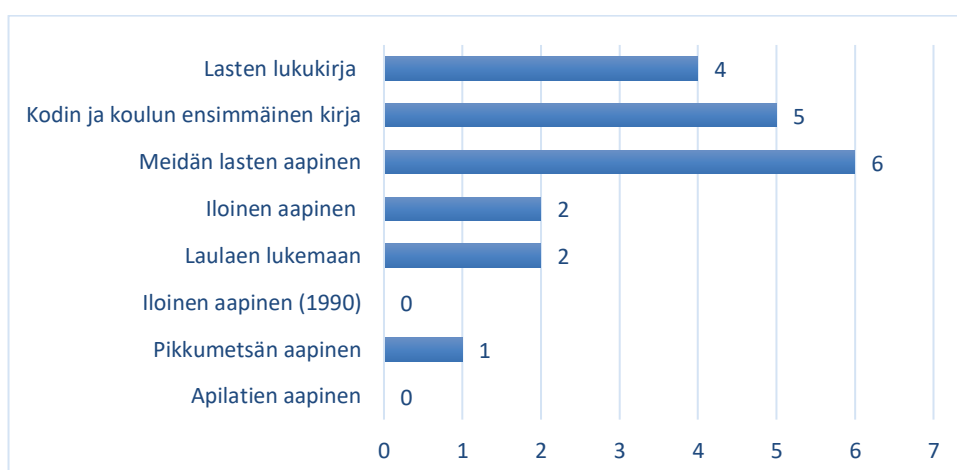
KUVIO 12. Lapsuus ja leikki -kategorian laulujen määrä eri aapisissa.

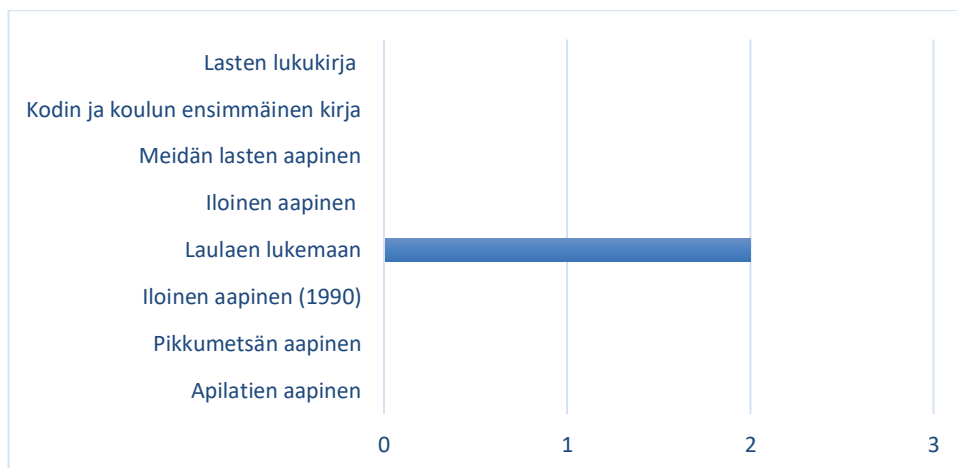
KUVIO 13. Liikenne ja liikennevälineet -kategorian laulujen määrä eri aapisissa.

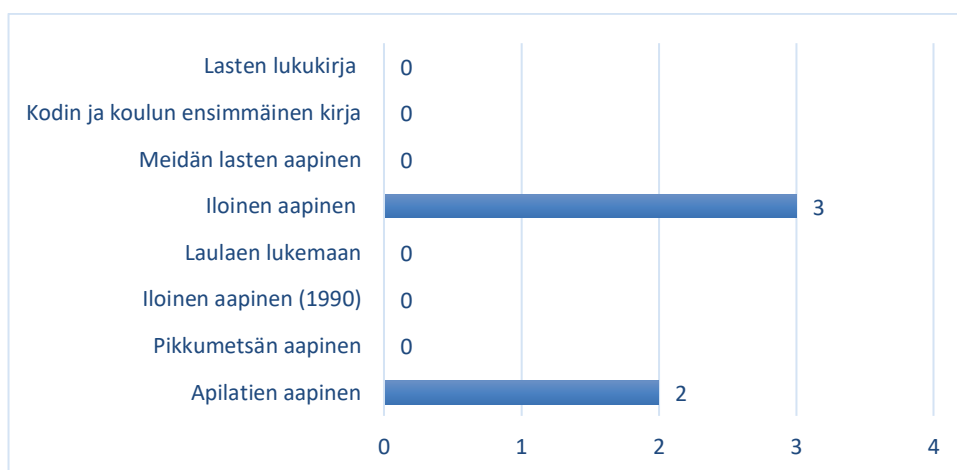
KUVIO 14. Luonto ja eläimet -kategorian laulujen määrä eri aapisissa.

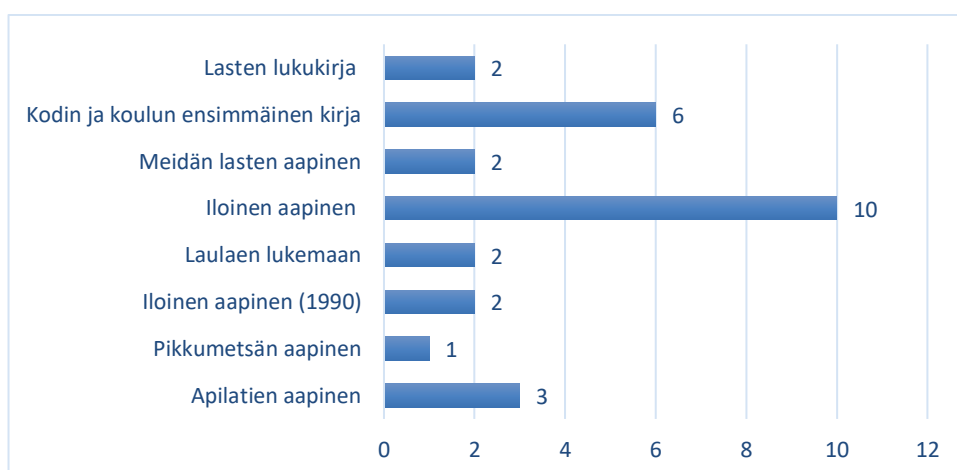
KUVIO 15. Moraalikasvatus -kategorian laulujen määrä eri aapisissa.

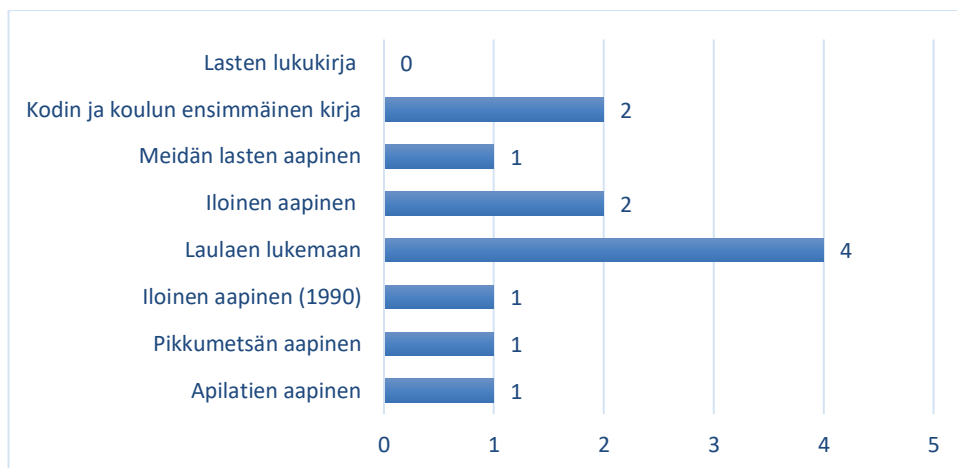
KUVIO 16. Muut maat ja kansat -kategorian laulujen määrä eri aapisissa.

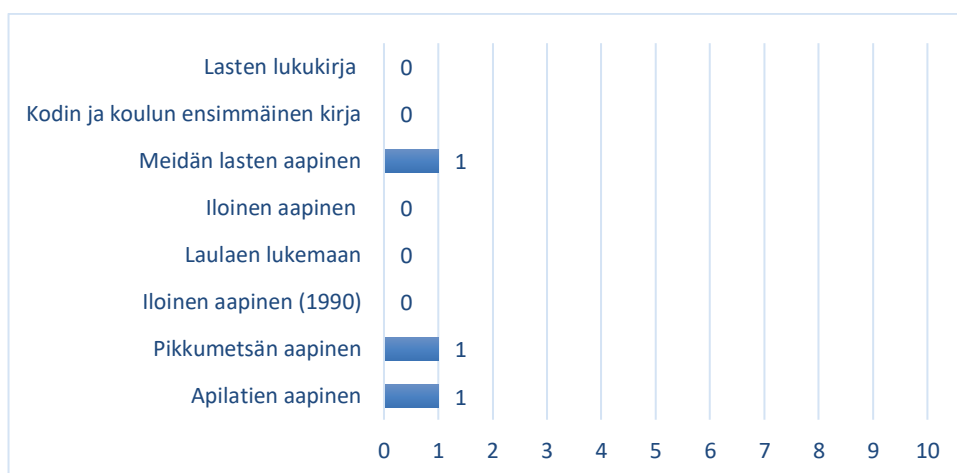
KUVIO 17. Ruoka ja ruokailu -kategorian laulujen määrä eri aapisissa.

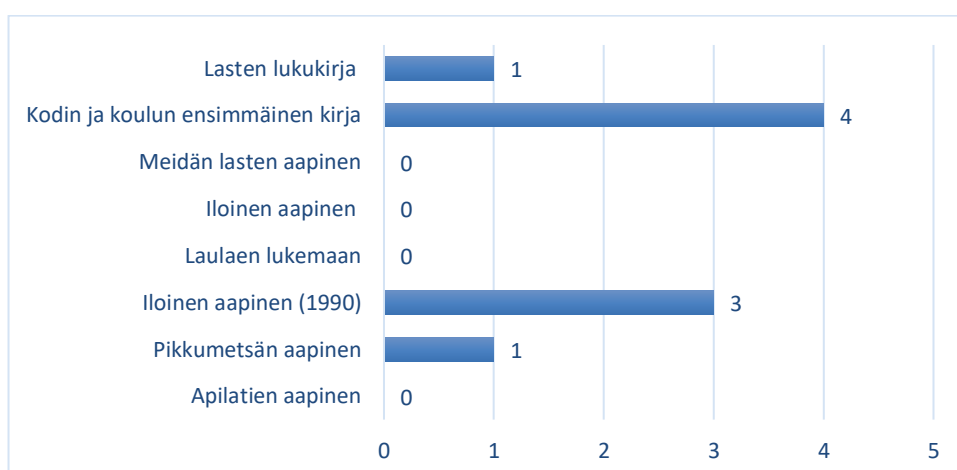
KUVIO 18. Sadut ja lorut -kategorian laulujen määrä eri aapisissa.

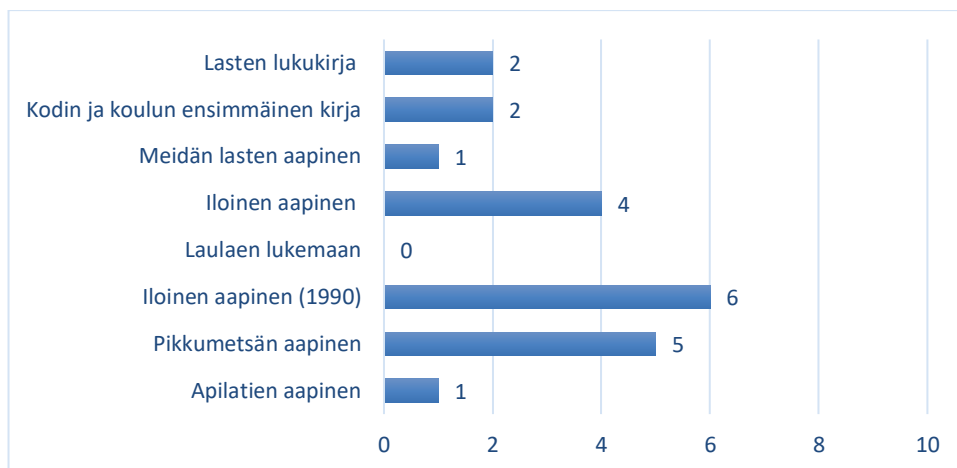
KUVIO 19. Satuhahmot -kategorian laulujen määrä eri aapisissa.

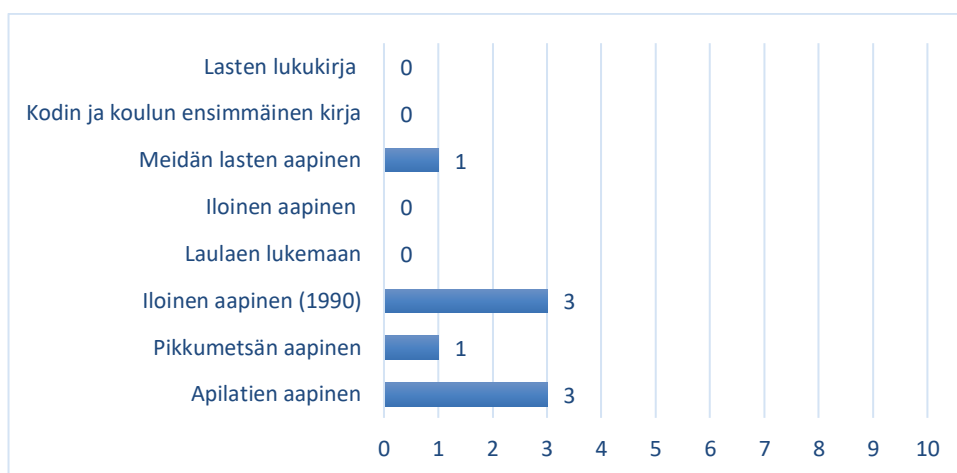
KUVIO 20. Teknologia -kategorian laulujen määrä eri aapisissa.

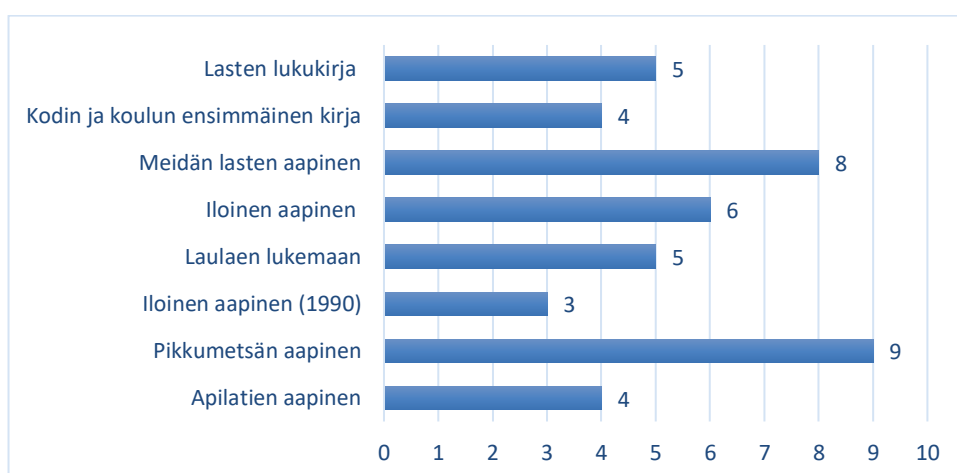
KUVIO 21. Terveys ja puhtaus -kategorian laulujen määrä eri aapisissa.

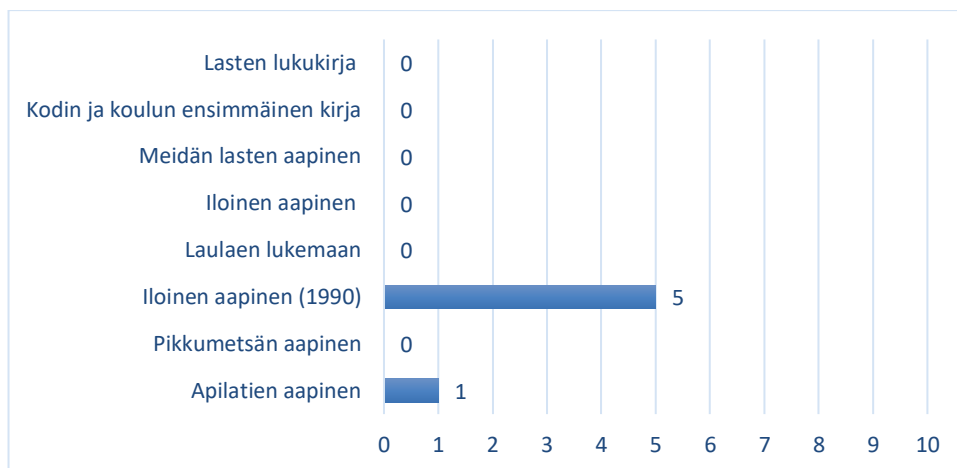
KUVIO 22. Tunteet ja luonteenpiirteet -kategorian laulujen määrä eri aapisissa.

KUVIO 23. Viikonpäivät ja vuorokaudenajat -kategorian laulujen määrä eri aapisissa.

KUVIO 24. Vuodenajat ja juhlat -kategorian laulujen määrä eri aapisissa.

KUVIO 25. Ystävyys ja yhteistyö -kategorian laulujen määrä eri aapisissa.

Liite 2. Nuottiliitteiden laulut ja niissä esiintyvät kategoriat

TAULUKKO 3. Eri kategoriat Nissisen (1923) Lasten lukukirjan nuottiliitteen lauluissa.

Laulun nimi ja numero:	Kategoriat:
1. Aakkoset	Aakkoslaulut
2. En ole liian pieni	Hengelliset laulut
3. Astele armas pienoinen	Koti ja perhe Moraalikasvatus
4. Lapsen laulu	Lapsuus ja leikki
5. Lasten koululaulu	Koulu ja työnteko
6. Mirri sairastaa	Luonto ja eläimet Terveys ja puhtaus
7. Nelivuotias Erkki	Luonto ja eläimet
8. Syyslaulu	Koulu ja työnteko Lapsuus ja leikki Tunteet ja luonteenpiirteet Vuodenajat ja juhlat
9. Heheijaa	Arvoitukset Luonto ja eläimet
10. Lumisilla ollessa	Lapsuus ja leikki Luonto ja eläimet
11. Lasten joululaulu	Vuodenajat ja juhlat
12. Joululaulu	Hengelliset Vuodenajat ja juhlat
13. Mylly ja lapset	Arvoitukset Moraalikasvatus
14. Nuorille	Isänmaa ja sotilaallisuus Koulu ja työnteko Lapsuus ja leikki
15. Huokaus työtä aljettaissa	Hengelliset
16. Tuutilaulu	Lapsuus ja leikki
17. Pikku juttu	Luonto ja eläimet Sadut ja lorut
18. Joululaulu	Luonto ja eläimet Vuodenajat ja juhlat
19. Pieni paimen	Koulu ja työnteko Luonto ja eläimet
20. Pikku Maija	Koulu ja työnteko Tunteet ja luonteenpiirteet
21. Pikku lasten marssi	Isänmaa ja sotilaallisuus Moraalikasvatus
22. Leikkiluku	Sadut ja lorut
23. Mansikka-aikana	Luonto ja eläimet Vuodenajat ja juhlat
24. Oravan pesä	Luonto ja eläimet
25. Rukous isänmaan puolesta	Hengelliset Isänmaa ja sotilaallisuus
26. Rukous	Hengelliset Moraalikasvatus

TAULUKKO 4. Eri kategoriat Pesosen (1934) Aapislauluja -nuottiliitteen lauluissa.

Laulun nimi ja numero	Kategoriat
1. Kirjaimet	Aakkoslaulut Luonto ja eläimet Sadut ja lorut
2. Aamurukous	Hengelliset laulut Koulu ja työnteko
3. Äidille	Koti ja perhe Moraalikasvatus
4. Joulupukki	Lapsuus ja leikki Satuhahmot Vuodenajat ja juhlat
5. Talviukko	Luonto ja eläimet Vuodenajat ja juhlat
6. Tii tii tiainen	Luonto ja eläimet Terveys ja puhtaus
7. Koulun kello	Koulu ja työnteko Moraalikasvatus
8. Killi	Luonto ja eläimet Tunteet ja luonteenpiirteet
9. Puhtaat lapset	Koulu ja työnteko Terveys ja puhtaus
10. Toko	Koti ja perhe Luonto ja eläimet Terveys ja puhtaus
11. Paras kukko	Koulu ja työnteko Luonto ja eläimet Satuhahmot
12. Hus sika metsään	Luonto ja eläimet Sadut ja lorut
13. Piilosilla	Lapsuus ja leikki Sadut ja lorut
14. Anjan kukat	Koulu ja työnteko Luonto ja eläimet
15. Huppu	Koulu ja työnteko Luonto ja eläimet Tunteet ja luonteenpiirteet
16. Koulumatka	Hengelliset laulut Koulu ja työnteko Moraalikasvatus Vuodenajat ja juhlat
17. Hiiri metsähän menevi	Luonto ja eläimet Sadut ja lorut
18. Kissimirrin koulu	Koulu ja työnteko Luonto ja eläimet Sadut ja lorut
19. Muurikki ja puurikki	Koulu ja työnteko Luonto ja eläimet
20. Repo-Mikon rangaistus	Luonto ja eläimet Moraalikasvatus Sadut ja lorut Terveys ja puhtaus
21. Suomen lippu	Hengelliset laulut Isänmaa ja sotilaallisuus Moraalikasvatus
22. Kesä	Luonto ja eläimet Vuodenajat ja juhlat

TAULUKKO 5. Eri kategoriat Ingmanin (1939) Meidän lasten lauluja -nuottiliitteen lauluissa.

Laulun nimi ja numero	Kategoriat
1. Mansikin kello	Luonto ja eläimet Sadut ja lorut
2. Tikanpoika ja paimenpoika	Luonto ja eläimet Moraalikasvatus
3. Mää, mää lammas kulta!	Luonto ja eläimet Vuodenajat ja juhlat
4. Tyttö ja pukki	Arvoitukset Luonto ja eläimet
5. Possut ja mylläri	Luonto ja eläimet Sadut ja lorut
6. Aapiskukko	Kirjat Koulu ja työnteko Luonto ja eläimet Satuhahmot
7. Pikku-Leenan iltarukous	Hengelliset Koti ja perhe Viikonpäivät ja vuorokaudenajat
8. Kissa ja tyttönen	Luonto ja eläimet Moraalikasvatus
9. Oi, jos oisit	Moraalikasvatus
10. Varustaudumme talveksi	Koti ja perhe Koulu ja työnteko Vuodenajat ja juhlat
11. Varpunen	Hengelliset Luonto ja eläimet Vuodenajat ja juhlat
12. Joululaulu	Hengelliset Lapsuus ja leikki Vuodenajat ja juhlat
13. Uusivuosi	Hengelliset Moraalikasvatus Vuodenajat ja juhlat
14. Lapsen iltarukous	Hengelliset Koti ja perhe
15. Luistelemassa	Lapsuus ja leikki Luonto ja eläimet
16. Punatulkku	Luonto ja eläimet
17. Isäni, äitini, siskoni, veikkoni	Koti ja perhe Moraalikasvatus Tunteet ja luonteenpiirteet
18. Koiran penikka	Luonto ja eläimet
19. Valokuvaajalla	Erilaiset ammatit Koti ja perhe Teknologia
20. Sinivuokolle	Luonto ja eläimet Vuodenajat ja juhlat
21. Kottaraiset tulivat	Luonto ja eläimet Vuodenajat ja juhlat
22. Liisan pesutupa	Koulu ja työnteko Lapsuus ja leikki Luonto ja eläimet

TAULUKKO 5. Eri kategoriat Ingmanin (1939) Meidän lasten lauluja -nuottiliitteen lauluissa.

	Vuodenajat ja juhlat
23. Niityllä	Koulu ja työnteko Lapsuus ja leikki Luonto ja eläimet
24. Mitä sinun tulee rakastaa	Hengelliset Isänmaa ja sotilaallisuus Koti ja perhe Koulu ja työnteko Moraalikasvatus

TAULUKKO 6. Eri kategoriat Ingmanin (1946) Iloisia lauluja lapsille -nuottiliitteen lauluissa.

Laulun nimi ja numero	Kategoriat
1. Kirjaimet kotipihalla	Aakkoslaulut Lapsuus ja leikki Luonto ja eläimet Tunteet ja luonteenpiirteet
2. Navetan juhla	Aakkoslaulut Luonto ja eläimet Sadut ja lorut
3. Aapiskukko	Kirjat Koulu ja työnteko Luonto ja eläimet Satuhahmot
4. Kellot	Sadut ja lorut
5. Sikalaulu	Luonto ja eläimet Sadut ja lorut
6. Pässilaulu	Luonto ja eläimet
7. Karitsa ja Maija-Liisa	Lapsuus ja leikki Luonto ja eläimet
8. Ratsulaulu	Koulu ja työnteko Luonto ja eläimet Sadut ja lorut
9. Kirjavan kanan muna	Luonto ja eläimet Sadut ja lorut
10. Kananpojat	Luonto ja eläimet Ruoka ja ruokailu
11. Ruokarukous	Hengelliset Ruoka ja ruokailu
12. Tiainen	Hengelliset Luonto ja eläimet
13. Vatikuti varpunen	Luonto ja eläimet Sadut ja lorut
14. Joululaulu	Hengelliset Lapsuus ja leikki Satuhahmot Vuodenajat ja juhlat
15. Joululaulu	Lapsuus ja leikki Vuodenajat ja juhlat
16. Hiihtämässä	Lapsuus ja leikki Luonto ja eläimet
17. Itkevä lintu	Luonto ja eläimet Moraalikasvatus Tunteet ja luonteenpiirteet
18. Harakka	Luonto ja eläimet Tunteet ja luonteenpiirteet
19. Orava	Luonto ja eläimet
20. Jänis-Jussin juoksu	Luonto ja eläimet
21. Kaniinien pidot	Luonto ja eläimet Ruoka ja ruokailu
22. Halli ja mirri	Luonto ja eläimet Moraalikasvatus Sadut ja lorut
23. Kissimirri	Luonto ja eläimet
24. Leivon, leivon leipäsiä	Koulu ja työnteko

TAULUKKO 6. Eri kategoriat Ingmanin (1946) Iloisia lauluja lapsille -nuottiliitteen lauluissa.

25. Talvi lähtee	Luonto ja eläimet Vuodenajat ja juhlat
26. Vuokkojen laulu	Luonto ja eläimet Vuodenajat ja juhlat
27. Käärme ja sammakko	Luonto ja eläimet Sadut ja lorut
28. Perhonen ja sudenkorento	Luonto ja eläimet Vuodenajat ja juhlat
29. Kyntäjät	Koti ja perhe Koulu ja työnteko Luonto ja eläimet
30. Pääskynen, piiskunen	Luonto ja eläimet Vuodenajat ja juhlat
31. Marjamies	Sadut ja lorut
32. Pieni paimenlaulu	Koulu ja työnteko Luonto ja eläimet
33. Liisa ajaa polkupyörällä	Koti ja perhe Koulu ja työnteko Liikenne ja liikennevälineet Luonto ja eläimet Tunteet ja luonteenpiirteet
34. Suomen soutajat	Sadut ja lorut
35. Kun Herra siunaa	Hengelliset

TAULUKKO 7. Eri kategoriat Öljymäen (1947) Lauaen lukemaan -teoksen lauluissa.

Laulun alkusanat ja sivunumero	Kategoriat
Pupu uita, 1	Aakkoslaulut Luonto ja eläimet
Äiti soutaa, 2	Aakkoslaulut Koti ja perhe
Maijan marjat, 3	Aakkoslaulut
Heppa juokse, 4	Aakkoslaulut Luonto ja eläimet
Koti kaikkein kallehin, 5	Koti ja perhe Moraalikasvatus
Pienten jalkain kopinaa, 6	Koulu ja työnteko
Sataa sataa, 7	Luonto ja eläimet
Lapsi oppii laulaen, 8	Koulu ja työnteko Lapsuus ja leikki
Kotitonttu tupsupää, 9	Satuhahmot
Aa aa Ailaa, 12	Koti ja perhe Lapsuus ja leikki
Sii see, 13	Koti ja perhe Koulu ja työnteko
Kis kis kissi, 14	Luonto ja eläimet
Ii ii Irjaa, 15	Kirjat Koulu ja työnteko Satuhahmot
Vil vil villi, 16	Luonto ja eläimet
Jänöjussit Jänölässä, 19	Luonto ja eläimet Vuodenajat ja juhlat
Kurre Ora, 20	Luonto ja eläimet
Kesäkotiin syksy hiipii, 21	Luonto ja eläimet Vuodenajat ja juhlat
Kotipihan koivu sorja, 22	Luonto ja eläimet Vuodenajat ja juhlat
Äidin kaunis kullankerä, 23	Koti ja perhe Lapsuus ja leikki
Estä Luoja äidin lasta, 24	Hengelliset laulut Koulu ja työnteko
Satusaareen äiti soutaa, 25	Koti ja perhe Lapsuus ja leikki
Satusaaren kaunis kansa, 26	Luonto ja eläimet Satuhahmot
Nanna juokse joutuisaan, 27	Koti ja perhe Lapsuus ja leikki
Nukkumatti nurkastaan hiipii, 28	Lapsuus ja leikki Satuhahmot
Viiri sinivalkoinen, 29	Isänmaa ja sotilaallisuus Moraalikasvatus
Ville poika veneen sai, 30	Lapsuus ja leikki Muut maat ja kansat
Purjehditaan Afrikkaan, 31	Muut maat ja kansat
Loru, 32	Sadut ja lorut
Jouluyö, 33	Hengelliset laulut Vuodenajat ja juhlat
Ukki ja pukki, 34	Koti ja perhe Koulu ja työnteko Lapsuus ja leikki Sadut ja lorut Vuodenajat ja juhlat

TAULUKKO 8. Eri kategoriat Huovin ym. (1993) Iloiset laulut ja leikit -nuottiliitteen lauluissa.

Laulun nimi ja sivunumero	Kategoriat:
Hiirellä on aakkoset, 9	Aakkoslaulut Luonto ja eläimet
Nalle tahtoo koputella, 12	Lapsuus ja leikki Luonto ja eläimet Ystävyys ja yhteistyö
Sormijumppa, 14	Aistit ja kehonosat Lapsuus ja leikki
Nalle pieni nappisilmä, 16	Aistit ja kehonosat Luonto ja eläimet
Avaa aa, 18	Aakkoslaulut Luonto ja eläimet Viikonpäivät ja vuorokaudenajat
Ii, ii iloa, 20	Aakkoslaulut Sadut ja lorut Tunteet ja luonteenpiirteet
Puun laulussa kuu, 23	Aakkoslaulut Sadut ja lorut
Sisilisko, 24	Aakkoslaulut Luonto ja eläimet
Nips naps napsii, 26	Aakkoslaulut Luonto ja eläimet
Murjotus on eksymistä, 28	Aakkoslaulut Luonto ja eläimet Tunteet ja luonteenpiirteet Ystävyys ja yhteistyö
Oi, oi Onni-nalle, 30	Aakkoslaulut Luonto ja eläimet Terveys ja puhtaus
Laine laulaa, 32	Aakkoslaulut Luonto ja eläimet
Rohkea etsii aarteen, 34	Aakkoslaulut Tunteet ja luonteenpiirteet
Tumman metsän valtatie, 35	Aakkoslaulut Luonto ja eläimet Ystävyys ja yhteistyö
Mitä Onni aikoo? 37	Aakkoslaulut Lapsuus ja leikki
Pökö-pää, 38	Aakkoslaulut Koti ja perhe Luonto ja eläimet Tunteet ja luonteenpiirteet
Pimeästä pallo hyppää, 40	Aakkoslaulut Luonto ja eläimet
Komeat on korvat, 40	Aakkoslaulut Luonto ja eläimet Tunteet ja luonteenpiirteet
Ujo jänis, 44	Aakkoslaulut Luonto ja eläimet Tunteet ja luonteenpiirteet
Valo virtaa, 46	Aakkoslaulut Luonto ja eläimet

TAULUKKO 8. Eri kategoriat Huovin ym. (1993) Iloiset laulut ja leikit -nuottiliitteen lauluissa.

Kuka heinään hengähtää? 48	Aakkoslaulut Luonto ja eläimet
Yksin istun, 50	Aakkoslaulut Viikonpäivät ja vuorokaudenajat
Pöllö ei saunomasta lakkaa, 51	Aakkoslaulut Luonto ja eläimet Terveys ja puhtaus
Hoidan, hoidan, 54	Aakkoslaulut Luonto ja eläimet Terveys ja puhtaus Ystävyys ja yhteistyö
Joulu on tullut, 56	Vuodenajat ja juhlat Ystävyys ja yhteistyö
Laivakoiran laulu, 57	Arvoitukset
Merimiesralli, 59	Luonto ja eläimet
Noitavalssi, 61	Satuhahmot Viikonpäivät ja vuorokaudenajat Vuodenajat ja juhlat
Onnin kesälaulu, 63	Lapsuus ja leikki Luonto ja eläimet Vuodenajat ja juhlat

TAULUKKO 9. Eri kategoriat Könösen ym. (2007) Pikkumetsän laulut ja leikit 1 -nuottiliitteen lauluissa.

Laulun nimi ja numero	Kategoriat
1. Metsälaulu	Luonto ja eläimet
2. Jäniksen kirjaimet	Aakkoslaulut Luonto ja eläimet
3. Ihmeellinen mopo	Aakkoslaulut Liikenne ja liikennevälineet
4. Outoja juttuja	Sadut ja lorut
5. Pikkumetsän laulu	Luonto ja eläimet Tunteet ja luonteenpiirteet
6. Salainen eläin	Arvoitukset Luonto ja eläimet Tunteet ja luonteenpiirteet
7. Metsän talvi	Luonto ja eläimet Vuodenajat ja juhlat
8. Viikonpäivälaulu	Kirjat Koulu ja työnteko Viikonpäivät ja vuorokaudenajat
9. Alaskan talvilaulu	Luonto ja eläimet Tunteet ja luonteenpiirteet Vuodenajat ja juhlat
10. Talviruno	Lapsuus ja leikki Luonto ja eläimet Tunteet ja luonteenpiirteet Vuodenajat ja juhlat
11. Hyvää käytöstä	Luonto ja eläimet Moraalikasvatus
12. Ovi maailmaan	Kirjat Teknologia
13. Mopo putputtaa	Liikenne ja liikennevälineet Terveys ja puhtaus Tunteet ja luonteenpiirteet
14. Syntymäpäivälaulu	Vuodenajat ja juhlat
15. Metsän sylissä	Luonto ja eläimet
16. Ossin kesälaulu	Lapsuus ja leikki Luonto ja eläimet Vuodenajat ja juhlat
17. Meidän isä	Koti ja perhe Koulu ja työnteko Vuodenajat ja juhlat
18. Pienen tontun talo	Luonto ja eläimet Satuhahmot Vuodenajat ja juhlat
19. Mennään virpomaan	Lapsuus ja leikki Vuodenajat ja juhlat
20. Äitienpäivälaulu	Koti ja perhe Lapsuus ja leikki Luonto ja eläimet Vuodenajat ja juhlat

TAULUKKO 10. Eri kategoriat Hirvosen, Lampisen & Salon (2015) Apilatiien aapinen, laulut ja leikit -nuottiliitteen lauluissa.

Laulun nimi ja numero	Kategoriat
1. Aakkoslaulu	Aakkoslaulut
2. Aamu	Aakkoslaulut Luonto ja eläimet Viikonpäivät ja vuorokaudenajat
3. Mansikkaa ja mustikkaa	Aakkoslaulut Koti ja perhe Luonto ja eläimet Ruoka ja ruokailu
4. Sateella kastuu	Aakkoslaulut Koulu ja työnteke Luonto ja eläimet
5. Ota omena	Aakkoslaulut Luonto ja eläimet Ruoka ja ruokailu
6. Iloinen Sami	Aakkoslaulut Tunteet ja luonteenpiirteet Ystävyyys ja yhteistyö
7. Makkararäppi	Aakkoslaulut Erilaiset ammatit
8. Lasinen lintu	Aakkoslaulut Luonto ja eläimet Vuodenajat ja juhlat
9. Klik klak	Aakkoslaulut Koulu ja työnteke
10. Tutkitaan	Aakkoslaulut Lapsuus ja leikki Sadut ja lorut
11. Yllätysjuttuja	Aakkoslaulut Sadut ja lorut
12. Palapelin palat	Aakkoslaulut Lapsuus ja leikki
13. Jarruta	Aakkoslaulut Liikenne ja liikennevälineet
14. Höpsöt löydöt	Aakkoslaulut Sadut ja lorut
15. Drun drun drun	Aakkoslaulut
16. Viikonpäivät	Koulu ja työnteke Viikonpäivät ja vuorokaudenajat Vuodenajat ja juhlat
17. Kirja	Kirjat Koulu ja työnteke Lapsuus ja leikki
18. Ylös ja leikkimään	Lapsuus ja leikki Teknologia
19. Nips naps	Ekologisuus Koulu ja työnteke
20. Kevät	Luonto ja eläimet Vuodenajat ja juhlat
21. Kesäruno	Luonto ja eläimet Vuodenajat ja juhlat
22. Tonttu	Lapsuus ja leikki Satuhahmot Viikonpäivät ja vuorokaudenajat